

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ГЕОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ГЕОГРАФІЧНА НАУКА : ВИКЛИКИ, ПРОБЛЕМИ ТА ІННОВАЦІЇ

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої пам'яті та 85-річчю з Дня народження
професора О. Г. Топчієва
(м. Одеса, 22 липня 2024 року)

Одеса
ОНУ
2024

УДК 910.1(06)
Г35

Редакційна колегія:

професор, д.ю.н., ректор ОНУ імені І. І. Мечникова **В. Труба**; професор, д.геогр.н., декан геолого-географічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова **В. Яворська**; професор, д.геогр.н., завідувач кафедри економічної та соціальної географії і туризму ОНУ імені І. І. Мечникова **В. Сич**; доцент, г.геогр.н., доцент кафедри економічної та соціальної географії і туризму ОНУ імені І. І. Мечникова **З. Приходько**; доцент, г.геогр.н., доцент кафедри економічної та соціальної географії і туризму ОНУ імені І. І. Мечникова **К. Коломієць**; ст. викладач кафедри економічної та соціальної географії і туризму ОНУ імені І. І. Мечникова **С. Куделіна**

Відповідальні редактори: В. Сич, К. Коломієць

*Рекомендовано до друку вченою радою геолого-географічного факультету
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
Протокол № 1 від 30 серпня 2024 р.*

Г35 **Географічна наука** : виклики, проблеми та інновації [Електронний ресурс] : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті та 85-річчю з Дня народження професора О. Г. Топчієва (м. Одеса, 22 липня 2024 р.) / відп. ред.: проф. В. Сич, доц. К. Коломієць. – Електронні текстові дані (1 файл : 1,8 МБ). – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2024. – 146 с.

ISBN 978-966-186-333-9

У збірнику подано матеріали про актуальні науково-практичні питання сучасної географічної науки. Тексти статей подано в авторській редакції, отже автори відповідальні за зміст статей, добір і точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та осіб, які цікавляться сучасним станом, проблемами та інноваціями вітчизняної географічної науки і практики.

УДК 910.1(06)

ISBN 978-966-186-333-9

© Автори статей, 2024
© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
Колектив кафедри економічної та соціальної географії і туризму ОДЕСЬКА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА НАУКОВА ШКОЛА ПІД КЕРІВНИЦТВОМ О. Г. ТОПЧІЄВА	6
Бойко З.В., Горожанкіна Н.А., Должикова А.О. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СЕТ-ДЖЕТТІНГУ В УКРАЇНІ	12
Бондаренко О.О. ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНОГО ПОТЕПЛІННЯ КЛІМАТУ НА АГРАРНИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ	16
Буяновська Л.Ю., Яворська В.В. МЕТОДИКА СУСПІЛЬНО- ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РІВНЯ	21
Буяновський А.О., Куспляк І.С., Сичук О.С. ПРОБЛЕМИ ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ ТА КАДАСТРУ ЗЕМЕЛЬ В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ ОДЕЩИНИ	25
Гетьманенко А.О. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ПРИРОДНОГО ЧИННИКА У ФОРМУВАННІ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ	30
Горб А.С. ДИТЯЧІ СПОРТИВНІ ТАБОРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	35
Домаранський А.О. ЦЕНТРАЛЬНА УКРАЇНА ЯК ІСТОРИКО- ГЕОГРАФІЧНИЙ РЕГІОН: АКТУАЛЬНІСТЬ ВИДІЛЕННЯ, ПРОСТОРОВІ МЕЖІ	40
Задворний С.І. КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ.....	47
Кілінська К.Й., Сорока В.Ю. АКОМОДАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	52
Колотуха О.В., Дудник І.М. ОЛЕКСАНДР ТОПЧІЄВ : НАУКОВА СПАДЩИНА – НАУКОВА ШКОЛА.....	57
Куделіна С.Б. ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ	63
Кузишин А.В. ТЕРИТОРІАЛЬНА СТІЙКІСТЬ ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ПРОЦЕСИ ЯК УМОВА ПРОСТОРОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	67
Муркалов О.Б., Стоян О.О. КАРТОГРАФУВАННЯ КОНФЛІКТІВ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ВЕЛИКОГО АДЖАЛИЦЬКОГО ЛИМАНА	72
Ніколаєва О.І. КОНЦЕПЦІЯ МІЖГАЛУЗЕВОГО РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ	76
Остра В.А. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ	82

Палеха Ю.М., Маслова М.О. ІДЕЇ ОЛЕКСАНДРА ТОПЧІЄВА У ПЛАНУВАННІ АКВАЛЬНИХ ТЕРИТОРІЙ: ДОСВІД ДІПРОМІСТО	86
<u>Позняк С.П.</u> ПАМ'ЯТІ ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО, НАУКОВЦЯ, ОРГАНІЗАТОРА НАУКИ ПРОФЕСОРА ОЛЕКСАНДРА ТОПЧІЄВА (СПОГАДИ ПРОФЕСОРА СТЕПАНА ПОЗНЯКА).....	90
Приходько З.В. ГЕНЕРАЛЬНИЙ ПЛАН МІСТА ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ УРБАНІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ	94
Сич В.А., Яворська В.В., Коломієць К.В. МЕТОДОЛОГІЧНІ ТРУДНОЩІ ОЦІНКИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ	99
Сонько С.П. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ НАПРЯМКИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ГЕОГРАФІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	105
Цапенко М.О. ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	112
Шаталін С.М., Солоденко Т.М. ВИЯВЛЕННЯ ЗАЛИШКОВИХ ГЕОЛОГІЧНИХ СТРУКТУР МОРФОМЕТРИЧНИМИ МЕТОДАМИ	117
Шашеро А.М. ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ЯК ЧИННИКА ПЛАНУВАННІ ТЕРИТОРІЙ	121
Шуйський Ю.Д., Вихованець Г.В., Світличний О.О., Стоян О.О., Муркалов О.Б., Пяткова А.В., Гижко Л.В., Зелененко О.Г., Орган Л.В. ПРОВІДНІ РЕЗУЛЬТАТИ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧОРНОМОРСЬКОЇ НИЗОВИНИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ	125
Шуйський Ю.Д., Вихованець Г.В., Муркалов О.Б., Стоян О.О., Орган Л.В. ПРО МЕТОДИКУ ПРИБЕРЕЖНО-МОРСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА УЗБЕРЕЖЖЯХ НЕПРИПЛИВНИХ МОРІВ	131
Шуйський Ю.Д., Стоян О.О. ПОХОДЖЕННЯ ТИЛГУЛЬСЬКОГО ЛИМАНУ, СОЛОНІСТЬ ТА КАЛАМУТНІСТЬ ЙОГО ВОДИ	137
Пархоменко О.Г. СУЧАСНА МЕДИКО-ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	146

ПЕРЕДМОВА

Пропоновані матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Географічна наука: виклики, проблеми та інновації" присвячені пам'яті та 85-річчю з Дня народження відомого в усьому світі українського вченого, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Олександра Григоровича Топчієва. У 1980 р. О. Г. Топчієв очолив кафедру економічної та соціальної географії Одеського університету і залишався її незмінним керівником протягом 43-х років.

До кола наукових інтересів Олександра Григоровича входили питання загальногеографічної теорії і методології, теоретичної та математичної географії; методи та методики комплексних географічних і суспільно-географічних досліджень, геоєкологія, геоінформатика, планування територій, регіоналістика, соціально-економічне картографування, проблеми соціально-економічного розвитку та раціональної територіальної організації населення і господарства Одещини, міста Одеси та Одеської агломерації, проблеми екологічного захисту Чорного моря, Дністра, Придунайських озер, концепції та програми соціально-економічного розвитку регіону Українського Причорномор'я; дослідження у сфері рекреації та туризму, розробка принципів і методів систематики та структурування умов і ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності.

Наукові напрямки, запроваджені проф. Топчієвим О.Г. підтримуються як колективом кафедри економічної та соціальної географії і туризму ОНУ імені І.І. Мечникова, так і його учнями, однодумцями, молодими науковцями зі всіх регіонів України, про що свідчить широке коло питань, представлених на конференції.

Редакція висловлює подяку голові та членам оргкомітету конференції професорам Трубі В.І., Руденку Л.Г., Яворській В.В., Мальчиковій Д.С., Пилипенко І.О., Сичу В. А., доцентам Коломієць К.В., Приходько З.В., ст. викл. Шаталіну С.М., Куделіній С.Б. та ін.

УДК 911.3

*Колектив кафедри економічної та соціальної географії і туризму
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса, Україна*

**ОДЕСЬКА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА НАУКОВА ШКОЛА ПІД
КЕРІВНИЦТВОМ О. Г. ТОПЧІЄВА**

20 жовтня 2023 року вся освітньо-наукова спільнота України й інших країн з болем у душі сприйняла прикру звістку – смерть відомого в усьому світі українського вченого, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Олександра Григоровича Топчієва.

О. Г. Топчієв очолив кафедру економічної та соціальної географії Одеського університету у 1980 р. і залишався її незмінним керівником протягом 43-х років. Під його керівництвом кафедра стала одним з провідних центрів географічної науки та підготовки фахівців-географів вищої кваліфікації.

За безпосередньої участі О. Г. Топчієва формувалися нові напрямки географічних досліджень: теорія та методологія географії, методи та методики комплексних географічних і суспільно-географічних досліджень, геоєкологія, геоінформатика, планування територій, регіоналістика.

О. Г. Топчієвим були розроблені і видані одні з перших в країні посібники з геоєкології та регіональної економіки (1996-1997 рр.). Постійну увагу у своїй науковій діяльності О. Г. Топчієв приділяв соціально-економічному картографуванню, розробленню та складанню географічних карт і атласів. За його участі було складено ряд атласів державного значення, в тому числі Національний атлас України (2001-2007 рр.).

Завідування кафедрою Олександр Григорович поєднував з роботою на посадах декана геолого-географічного факультету (1984-1985 рр.) і проректора університету з наукової роботи (1985-1987 рр.). Протягом 1992-1994 рр. обіймав посаду першого заступника голови Одеської обласної державної адміністрації з питань соціально-економічної політики, не залишаючи

викладацької роботи в університеті. Близько двадцяти років, починаючи від 1996 р., працював за сумісництвом в Одеському регіональному інституті державного управління Національної академії державного управління України, де очолював кафедру регіональної економіки. Для майбутніх кадрів державного управління ним були підготовлені й опубліковані кілька навчальних посібників з регіональної та міської економіки.

Помітною подією у визнанні наукового авторитету О. Г. Топчієва стало проведення у 1990 році в Одесі, на базі кафедри сесії Комісії Міжнародного географічного союзу з математичних методів і моделей у географії, на якій його було обрано дійсним членом. Показово, що за правилами Міжнародного географічного союзу нормою представництва у цій комісії був один дійсний член від країни (тоді СРСР).

У створеній Вищій атестаційній комісії України О. Г. Топчієв стає членом експертної комісії з географії. Пізніше він очолює спеціалізовану вчену раду з захисту кандидатських і докторських дисертацій з географії в Одеському університеті. Під науковим керівництвом Олександра Григоровича Топчієва було підготовлено 20 кандидатських та 8 докторських дисертацій.

Починаючи з 1990-х років, посилюється науковий інтерес керованої О. Г. Топчієвим кафедри економічної та соціальної географії до проблем соціально-економічного розвитку та раціональної територіальної організації населення і господарства Одещини та інших приморських регіонів країни, міста Одеси та Одеської агломерації, проблем геоєкології, екологічного захисту Чорного моря, Дністра, Придунайських озер, концепції та програми соціально-економічного розвитку регіону Українського Причорномор'я. В цілому за роки незалежності України з участі О. Г. Топчієва, чи під його науковим керівництвом розроблено кілька десятків концепцій, програм і проектів соціально-економічного розвитку регіонів, субрегіонів, міст. Серед таких вагомих науково-дослідних робіт і проектів були:

- Концепція соціально-економічного розвитку Українського Причорномор'я (1993 – 1995 рр.) – перший досвід розроблення програм розвитку регіонів, що був розглянутий і затверджений урядом країни;
- Національна доповідь "Про стан і перспективи встановлення національної мережі інтегрованого управління прибережною смугою морів України" (1993 – 1995 рр.) (О. Г. Топчієв - науковий керівник);
- Концепція і програма розвитку єврорегіону "Нижній Дунай" (1998 – 1999 рр.) – член координаційної ради;
- Концепція і програма соціально-економічного розвитку м. Одеса (2001 – 2002 рр.) – член координаційної ради;
- Регіональна програма охорони довкілля та екологічної безпеки Одеської області (2001 – 2002) – науковий керівник;
- Міжнародна програма TACIS з екологічного оздоровлення Придунайських озер (2000 – 2003 рр.) – науковий керівник блоку "Сталий соціально-економічний розвиток регіону";
- Планувальна схема приміської зони Одеської агломерації (Державний проектний інститут "Діпромiсто", 2003 – 2007 рр.);
- Концепція і програма формування регіональної екологічної мережі Одеської області у контексті створення Пан'європейської мережі та Національної екомережі України (2002 – 2008 рр.) – науковий керівник.

О. Г. Топчієв був засновником та керівником наукової школи в ОНУ імені І.І. Мечникова "Суспільно-географічні засади планування територій". Результатом напруженої та продуктивної праці Олександра Григоровича є понад 500 наукових праць, з них більше 30 - навчальні посібники, підручники і монографії, на яких зростають все нові і нові покоління фахівців-географів. Наразі наукову школу очолила учениця Олександра Григоровича - Вікторія Володимирівна Яворська.

Центральне місце у наукових доробках О.Г. Топчієва посідали методологічні засади системи географічних наук, зокрема проблеми формування нового напрямку географічних досліджень, що розглядає земну

оболонку як єдиний і цілісний об'єкт, як соціоприродну геосферу. Видані друком навчальний посібник "Методологічні основи географії: Ландшафтна оболонка Землі. Довкілля" (2018 р.) і підручник "Методологічні засади географії" (2020 р.). У 2023 році вийшов в електронній версії та розміщений в репозитарії бібліотеки ОНУ його останній навчальний посібник – "Геопросторова цілісність земної оболонки: методологія дослідження", у якому розглянуто напрями методологічної трансформації предметної області географії. Серед них цілісний розгляд земної оболонки, її геопросторова організація, взаємодія суспільства з природним середовищем, заощадливе та регламентоване природокористування, збалансований і сталий соціально-економічний розвиток. Обговорені питання геопросторового впорядкування довкілля, раціональної територіальної організації природного середовища, населення і господарства, геопланування регіонів і країн, поглибленого розвитку геоінформаційних систем і технологій. Друкований варіант цього посібника з технічних причин затримується і вийде восени.

Останніми роками одним з важливих наукових напрямків О.Г. Топчієва були дослідження у сфері рекреації та туризму, розробка принципів і методів систематики та структурування умов і ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності. Були обгрунтовані концепції рекреаційних середовищ та рекреаційних кластерів у контексті оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу. У 2020 р. видано монографію "Структурування рекреаційно-туристичного потенціалу на засадах географічного середовища", у 2022 році - навчальний посібник "Рекреаційно-туристичний потенціал: напрями систематики і кваліметричної оцінки".

Крім науки, в житті Олександра Григоровича була повсякденна навчально-педагогічна робота. Лекції О. Г. Топчієва серед студентів університету (а йому доводилось читати курси лекцій і на економіко-правовому факультеті, і для майбутніх спеціалістів зовнішньоекономічної діяльності інституту математики, механіки та економіки), академії державного управління отримували найвищі рейтинги. Він періодично виїжджав для надання

методичної допомоги колегам у Херсоні, Миколаєві, Сімферополі, Мелітополі, головував в державних екзаменаційних комісіях у Львівському, Харківському, Таврійському, Мелітопольському, Херсонському університетах, очолював журі всеукраїнських географічних олімпіад, був бажаним доповідачем на високих наукових зібраннях, семінарах і нарадах активу органів державного управління.

Високий науковий авторитет О. Г. Топчієва одержав міжнародне визнання. Він читав курси лекцій і окремі лекції для студентів і аспірантів у Китаї, Польщі, Угорщині та Молдові. Систематично його запрошували на міжнародні конгреси, конференції та симпозиуми.

У той же час Олександр Григорович виконував великий обсяг науково-організаційної і громадської роботи. Він був дійсним членом Українського географічного товариства (УГТ) та Вченої ради УГТ, Асоціації картографів України, обирався віце-президентом УГТ, очолював відділення УГТ та картографічної асоціації, член Бюро Південного наукового центру Національної Академії наук України, був членом редколегії кількох географічних часописів, серед яких “Український географічний журнал”, “Географія та основи економіки в школі”, “Історія української географії”, “Культура народів Причорномор’я”, “Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки”, “Вісник Таврійського національного університету“, “Екологічний бюлетень Причорномор’я”.

Багатогранна наукова, педагогічна, громадська діяльність О. Г. Топчієва була достойно оцінена у 2005 р. на державному рівні - йому присвоєне звання “Заслужений діяч науки і техніки України”.

Олександр Григорович був втіленням, з одного боку, високого професіоналізму, з другого – надзвичайної особистої багатосторонності та багатогранності. З ним однаково цікаво було спілкуватись і професіоналам найвищого рангу, і молодим вченим, і студентській молоді, спілкуватись з самого широкого кола проблем географічної науки, економічного, політичного, культурного життя суспільства. Вироблені у студентські роки жадоба до знань, висока організованість і вимогливість до себе, надзвичайна працездатність були

пронесені через всі складності життя і стали запорукою досягнень на ниві науки. Вони допомогли сформувати і феноменальну пам'ять, що стосувалось не тільки самої географічної науки, а й філософії, історії, літератури тощо.

Коло його інтересів вражало. Окрім захоплення поезією та літературою, причому не лише класичною, а й сучасною, модерністською, Олександр Григорович дуже добре знався на музиці й живопису. Особливе відношення було в нього до шахів. Маючи високий кваліфікаційний розряд, Олександр Григорович залюбки віддавав вільну годину шаховій дошці з живим чи комп'ютерним партнером. В його пам'яті відклалась фантастична за обсягами й складом інформація, що охоплювала різноманітні сфери науки, політичного, економічного, культурного життя суспільства. Спілкування з ним збагачувало кожного. В своїх учнях, окрім професійних якостей і навичок наукової роботи, Олександр Григорович завжди заохочував всебічний особистісний розвиток.

Керуючи великими науково-педагогічними і науковими колективами О. Г. Топчієв показав себе вмілим організатором роботи з людьми, відзначався глибокою принциповістю при вирішенні найскладніших проблем. Яку б керівну посаду в своєму житті не займав Олександр Григорович - чи то в структурі факультету, університету, чи то високу посаду у структурі державних органів управління, йому завжди були притаманні, з одного боку, глибокий демократизм, толерантність, вміння вислухати опонента і врахувати іншу точку зору, готовність допомогти, з другого - абсолютне несприйняття суто адміністративних методів керівництва. Важко було уявити ситуацію, коли б він відмовив комусь у допомозі, консультації чи пораді.

Видатний, талановитий вчений, педагог, керівник, наставник, яскрава особистість, людина, сповнена життєвого оптимізму, почуття гумору, доброзичливості, наснаги, – таким Олександр Григорович Топчієв назавжди залишиться в серцях і думках колег і друзів, усіх, хто знав його, працював і спілкувався з ним, поважав і цінив.

*Бойко З.В.,
Горожанкіна Н.А.,
Должикова А.О.
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СЕТ-ДЖЕТТІНГУ В УКРАЇНІ

Місця відіграють важливу роль, пов'язуючи вигадані (книги, фільми, пісні, відеоігри), а також художні всесвіти з реальністю. І навпаки, уявні місця впливають на те, як люди сприймають реальні місця. Сет-джеттінг, або ж кінотуризм, який перетворює місця зйомок на туристичні пам'ятки, є чудовим прикладом зростаючого попиту на поєднання вигаданого всесвіту з реальними місцями [1].

Сет-джеттінг – вид культурно-пізнавального туризму, який можна розглядати як швидкозростаючу форму туризму. Його метою є відвідування місць, які показують у серіалах та фільмах. Англійською термін звучить як «set-jetting», «film tourism» або «film induced tourism». Це поняття запровадив журналіст Гретчен Келлі в одній із статей видання New York Post [1]. Щоб пояснити значення цього терміну простими словами, можемо зазначити, що під сет-джеттінгом мається на увазі відвідування туристами тих місць, де знімали їхні улюблені романтичні комедії, пригодницькі драми, а також приквели, сіквели, тощо. Але цей термін не використовується виключно для опису людей, які подорожують туди, де знімали фільми. Він також може включати телешоу або навіть музичні кліпи.

Кінотуризм, як різновид культурно-пізнавального туризму, набуває дедалі більшої популярності у світі. Україна, з її багатою кіноісторією та мальовничими локаціями, має значний потенціал для розвитку цього виду туризму. Проте, реалізація цього потенціалу стримується низкою проблем, які потребують комплексного вирішення.

До однієї з найбільших проблем розвитку кінотуризму в Україні можна віднести його недостатню популяризацію серед населення України, а також на міжнародному ринку. Маркетингова стратегія щодо просування цього виду туризму серед населення відсутня та влада не бачить потенціалу задля її розвитку. На фоні цього надзвичайно важливою складовою національного виховання українців є проведення заходів задля підвищення їх культурно-мистецької обізнаності. Це може бути втілено у формі вивчення кіношедеврів українського поетичного кіно, знайомства з відомими кінофільмами, що знімалися на території нашої країни, тим самим підігриваючи інтерес до кінотуризму та поширюючи своєрідну рекламу кінотурів серед молодого населення.

Насправді Україна має набагато більше потенціальних об'єктів для зйомок кінофільмів, музикальних кліпів тощо, ніж зараз представлено на кіноринку. Це зумовлено надзвичайною природою країни, унікальними історичними пам'ятками, неймовірною та водночас різною атмосферою у різних областях України і, звісно ж, культурою. Але і тут присутня ще одна проблема, а саме стан цих об'єктів. Достатньо велика частина об'єктів кінотуризму України не представляє інтересу для мандрівників як з України, так і тим паче для іноземних відвідувачів через їх занедбаність, деякі пам'ятки знаходяться у зовсім аварійному стані [3].

Часто буває так, що місцем зйомки якогось фільму є напівзруйнована будівля, що очевидно представляє небезпеку для відвідувачів та потребує негайного ремонту. Не останню роль у популярності серед відвідувачів грає наявність інформації про пам'ятку, її місцезнаходження, транспортна доступність та часи роботи, що, нажаль, дуже часто не вказують для багатьох об'єктів кінотуризму.

Негативно на розвиток кінотуризму та його поширення серед туристів впливають і нестача інформаційних стендів, вказівників та інших базових зручностей у місцях зйомок. Через це задля реалізації кіноподорожей по Україні наразі гостро стоїть питання реконструкції багатьох об'єктів або ж їх

ремонту відповідно до міжнародних стандартів якості та безпеки приміщень [2].

Не зважаючи на деякі недоліки, що заважають більш швидкому просуванню кінотуризму, не можна не згадати також і численні переваги України як сильного конкурента у сфері кінотуризму. Безумовно, найбільшою перевагою України є її природа, що сама створює неймовірні локації для зйомок фільмів, кліпів тощо. Україна володіє широким спектром мальовничих локацій, які можуть зацікавити кінематографістів з усього світу: гірські пейзажі Карпат, морське узбережжя Чорного та Азовського морів, історичні міста, автентичні села, мальовничі річки та озера. Усе це разом може дати величезний поштовх для подальшого розвитку кінотуризму в Україні та перетворення цього виду туризму на один з основних.

Як ще одну величезну перевагу можна виділити культурну спадщину України. Багата історія та культура України, з її унікальними традиціями та фольклором, можуть слугувати джерелом натхнення для створення оригінальних кіносценаріїв. Це, в свою чергу, сприятиме поширенню популярності різноманітних українських локацій та залученню інвестицій в український кінотуризм [1].

Загалом можна сказати, що кінотуризм в Україні має значний потенціал для розвитку, який може дати потужний поштовх економічному зростанню та створенню нових робочих місць. За умови визначення ефективної маркетингової стратегії та активної підтримки з боку держави, а також комплексного підходу до вирішення таких проблем як транспортна доступність та капітальний ремонт будівель, кінотуризм зможе перетворитися на один з ключових видів туризму в Україні і тим самим стимулюватиме розвиток транспортної, готельної та розважальної інфраструктури в регіонах зйомок, що сприятиме покращенню якості життя місцевого населення.

При активному розвитку цього виду туризму кінотури зможуть привернути увагу до історичних та культурних пам'яток України, сприяти їх збереженню та популяризації [4].

Можемо зробити висновок, що сет-джеттінг як напрямок туристичної індустрії має значний потенціал для подальшого зростання та вдосконалення. Україна має унікальний культурний та природний потенціал, який може стати ключовим чинником у просуванні країни як популярного напрямку для кінотуризму. З правильною стратегією та ефективними заходами підтримки цей сегмент туристичної індустрії може стати суттєвим джерелом доходу для країни, сприяючи її розвитку та просуванню на міжнародному рівні.

Список використаних джерел: 1. Achkasova V. *Cinema tourism as an innovative direction of tourism development in Ukraine. The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: International Relations. Economics. Country Studies. Tourism, 2019, V. 9, 164-172. URL: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2019-9-20>.* 2. *Connecting Real and Imaginary Places through Geospatial Technologies: Examples from Set-Jetting and Art-Oriented Tourism. URL: https://www.researchgate.net/publication/233650246_Connecting_Real_and_Imaginary_Places_through_Geospatial_Technologies_Examples_from_Set-Jetting_and_Art-Oriented_Tourism.* 3. *What is set-jetting, and why does everyone love this new travel trend? URL: <https://www.nzherald.co.nz/travel/what-is-set-jetting-and-why-you-should-plan-your-next-trip-around-it/PIHLP4XZFFGFDKSRMEUNXC6GAI/>* 4. Гурова Д.Д. *Українська кіноіндустрія як передумова розвитку кінотуризму в Україні. Всеукраїнська науково-практична конференція «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України» (м. Одеса, 10 квітня 2019 р.). Одеса: ОНУ, 2019. 881 с. С.51-54. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/gurova2.htm/*

Бондаренко О.О.

*Науковий керівник – канд .геогр. наук, доцент О.М. Левада
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького, м. Запоріжжя, Україна*

ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНОГО ПОТЕПЛІННЯ КЛІМАТУ НА АГРАРНИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ

Глобальне потепління суттєво впливає на клімат усіх регіонів світу. Метеорологічні дослідження проведені в Україні також показують, що клімат почав поступово змінюватися протягом останніх десятиліть. Про це свідчать температура та інші метеорологічні параметри, що відрізняються від кліматичної норми. Згідно з результатами різних моделей прогнозу, температура повітря в Україні продовжить зростати і в майбутньому (хоча ступінь змін дещо відрізняється за показниками різних досліджень), а кількість опадів буде змінюватися протягом року. Все це може призвести до зміни кліматичних сезонів, зміни тривалості вегетаційного періоду, зменшення тривалості стійкого снігового покриву та зміни водних ресурсів місцевого стоку [5, с.5].

В Україні, за даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, середньорічна температура з початку 20-го століття зросла більш ніж на 2°C, у тому числі на 1,2°C за останні 30 років (рис. 1) [2, с.5].

Починаючи з 2010 року Україна зіткнулася з низкою наслідків зміни клімату, таких як великі повені навесні, сильні посухи влітку та руйнівні пожежі, які призвели до людських жертв, втрати засобів до існування та негативного впливу на валовий внутрішній продукт [13].

Основними статтями українського експорту є сільськогосподарська продукція, особливо пшениця, а також залізні руди та високоякісна сталь.

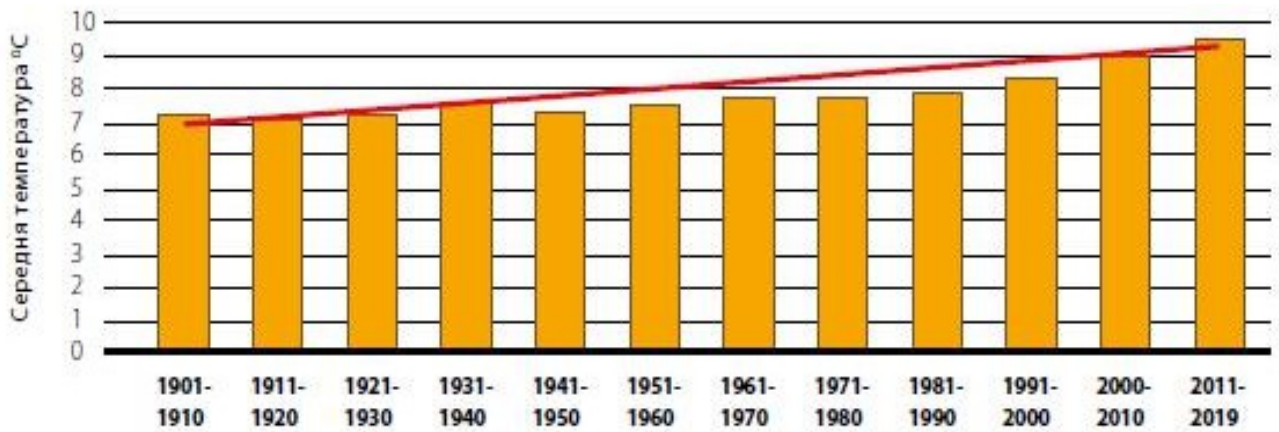

Рис. 1. Середня річна температура в Україні [2, с.5]

Україна також є важливою транзитною країною для східноєвропейського енергетичного ринку та одним з найбільших виробників вуглеводнів у регіоні. Наразі всі ключові соціально-економічні сектори зазнають впливу екстремальних погодних явищ, пов'язаних зі зміною клімату, таких як спека, пожежі та повені, а багато громад є вразливими до зміни клімату, що очікується в найближчі десятиліття. Водночас, усвідомлення та знання природи прогнозованих змін дає Україні можливість адаптуватися шляхом підвищення продуктивності сільського господарства та трансформації енергетичного сектору, що матиме кращі наслідки для довкілля, здоров'я та добробуту населення[12].

У своїх дослідженнях М.Ф. Приходько зазначає, що «сільське господарство України є найбільш вразливим сектором економіки до кліматичних коливань і змін, оскільки функціонування галузей землеробства і тваринництва, їх спеціалізація та врожайність значною мірою залежать від агрокліматичних умов території і, насамперед, від її забезпеченості теплом і вологою. Зміни в режимі тепла і вологи впливають на швидкість біохімічних процесів, ріст, розвиток і формування продуктивності рослин, кормову базу тваринництва та його продуктивність, а в кінцевому підсумку - на продовольчу безпеку України» [3, с.98].

Україна є великим експортером зерна, особливо пшениці, та іншої сільськогосподарської продукції до Європи та інших країн світу. Аграрний

сектор є основним роботодавцем, особливо в сільськогосподарських регіонах півдня та південного сходу України. У короткостроковій перспективі прогнозоване підвищення температури може призвести до зростання врожайності, тобто до подовження вегетаційного періоду для деяких культур і підвищення врожайності на півночі [7]. Однак ці переваги можуть бути нівельовані, якщо значні пороги потепління будуть перевищені для окремих культур. У теплішому кліматі збільшиться частота екстремальних спекотних явищ, що в поєднанні зі збільшенням прояву та інтенсивності посух в південному регіоні може мати загальний негативний вплив [10]. Наукові дослідження вказують на те, що зрошення сільськогосподарських земель може задовольнити підвищений попит на воду для аграрного сектору, пов'язаний з підвищенням температури та збільшенням випаровування [11], хоча це значною мірою залежить від наявності водних ресурсів.

Протягом останніх 20-ти років сільськогосподарське виробництво в Україні неодноразово зазнавало значних втрат врожаю овочевих та зернових культур через низьку кількість опадів та сильні посухи. Очікується, що такі втрати врожаю триватимуть і надалі, що матиме серйозні наслідки для глобальної продовольчої безпеки [6]. Південні регіони України, з і без того сухим і спекотним кліматом, нагріваються швидше, ніж решта країни, і вже зазнали значних змін у сезонній мінливості опадів, зі збільшенням загальної кількості опадів взимку і зменшенням влітку [14]. Ці зміни в сезонній мінливості опадів разом із підвищенням температури призводять до збільшення випаровування і створюють дефіцит води [8], що ускладнює ведення залежного від зрошення сільського господарства в районах з низькою кількістю опадів і частими екстремальними високими температурами влітку, спричиняючи водний і тепловий стрес. Більше третини сільськогосподарських угідь України вже страждають від водного стресу в спекотні та посушливі періоди в поєднанні з ерозією, спричиненою повеннями та вітром на оголених ґрунтах [12]. Зменшення доступності води для рослин через підвищення посушливості та зменшення кількості поживних речовин у ґрунті може обмежити

потенційний приріст продуктивності від підвищення концентрації CO₂ [9]. Прогнози майбутніх змін клімату свідчать про те, що зменшення кількості опадів влітку і підвищення температури в поєднанні зі збільшенням частоти екстремальних спекотних явищ посилять ці ризики для сільськогосподарського виробництва.

У своїх дослідженнях К.О. Прокопенко та Л.О. Удова відзначають, що «однією із самих серйозніших проблем впливу зміни клімату на сільськогосподарське виробництво стане зміна тривалості вегетаційного періоду. Хоча його збільшення буде сприятливим для сільського господарства в північній частині України, в південних регіонах посухи можуть стати більш суворими через підвищення середньорічної температури на 1-2°C. При підвищенні температури і практично незмінній кількості опадів південні області України може стати непридатною для сільського господарства до 2030 року». [4, с.102].

Подолання впливу зміни клімату на аграрний сектор та продовольчу безпеку України вимагає адаптаційних заходів на різних рівнях – від національної політики до окремих агрогосподарств. Слід враховувати також і наслідки повномасштабної воєнної агресії в південних і південно-східних регіонах України, наслідки зруйнування Каховської ГЕС для підтопленої території і для відновлення зрошувальної системи в регіоні.

Щоб мінімізувати ризики зміни клімату для аграрного сектору, необхідно адаптуватися до нових погодних умов. Успіх цієї адаптації визначатиме життєздатність та економічну ефективність аграрного сектору України в найближчі десятиліття [1].

Список використаних джерел: 1. Бараболя О.В., Поспелова Г.Д., Жемега Г.П. Вплив кліматичних чинників на сільське господарство. Збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції «Кліматичні зміни та сільське господарство. Виклики для аграрної науки та освіти», червень 2020 року. Науково-методичний центр ВФПО. Київ, 2020. С.3-4. 2. Іванюта С.П., Коломієць О.О., Малиновська О.А., Якушенко Л.М. Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації: аналіт. доповідь /за ред. С. П. Іванюти. К.: НІСД, 2020. 110 с. 3. Приходько М. Ф. Небезпека кліматичних змін та їх вплив на аграрний сектор України.

Aktuelle Themen im Kontext der Entwicklung der modernen Wissenschaften: der Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten «ΛΟΓΟΣ» zu den Materialien der internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz, (Dresden, 23 Januar, 2019). Dresden : NGO «Europäische Wissenschaftsplattform», 2019. В. 9. Р. 98-103.

4. Прокопенко К.О., Удова Л.О. Сільське господарство України: виклики і шляхи розвитку в умовах зміни клімату. *Економіка прогнозування. №1 2017. С.92-107.*

5. Шевченко О., Власюк О., Ставчук І., Ваколюк М., Ілляш О., Рожкова А. Оцінка вразливості до зміни клімату: Україна. К.: Муфлаер, 2014. 74 с.

6. Araujo-Enciso S. R., Fellmann T. *Yield Variability and Harvest Failures in Russia, Ukraine and Kazakhstan and Their Possible Impact on Food Security in the Middle East and North Africa. Journal of Agricultural Economics, Vol. 71. №. 2. 2020. pp. 493-516.*

7. Arias P. A. et al. *Technical Summary // Climate Change 2021: The Physical Science Basis Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (eds. Masson-Delmotte, V. et al.) (Cambridge University Press. In Press, 2021).*

8. Tarariko O., Iliencko T., Kuchma, T., Velychko V. *Long-term prediction of climate change impact on the productivity of grain crops in Ukraine using satellite data. Agricultural Science and Practice. 2017. Vol. 4, № 2. pp. 3-13.*

9. Taub, D. *Effects of Rising Atmospheric Concentrations of Carbon Dioxide on Plants. Nature Education Knowledge. 2010. 1(8):21.*

10. Vdovenko S. A, Palamarchuk I. I. *Climate change and its effect on the formation of vegetable plant yield in the conditions of Ukraine. The scientific heritage. Hungary : Budapest, 2020. № 56 (56). Vol. 3. pp. 12-16.*

11. Vogel, E. et al. *The effects of climate extremes on global agricultural yields. Environmental Research Letters. 2019. Vol. 15. №. 5. 054010.*

12. Wilson L., New S., Daron J., Golding N. *Climate Change Impacts for Ukraine. Met Office. 2021. 34 p.*

13. World Bank. *Climate Change Knowledge Portal: Ukraine. URL: (дата звернення: 10.06.2024)*

14. Zapukhliak L. *An Investigation of Recent Climate Change in Southern Ukraine. Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Science in the College of Arts and Sciences Georgia State University, 2020. 74 p.*

*Буяновська Л.Ю.,
Яворська В.В.*

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса, Україна

МЕТОДИКА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РІВНЯ

Загальновідомо, що геодемографія — це науковий напрямок, який досліджує просторові аспекти демографічних явищ, такі як розподіл населення за територією, міграції, народжуваність та смертність. Цей напрямок поєднує методи географії населення та демографії, а також активно використовує новітні методологічні принципи і підходи, зокрема синергетику, для вивчення динамічних і комплексних геодемографічних явищ.

Сучасні наукові дослідження мають складний характер, який включає засади теорії та методології, методики та техніки дослідження, а також великий обсяг аналітичної роботи з елементами синтезу та отримання практично значущого результату. Однією з важливих методологічних проблем суспільно-географічного дослідження геодемографічних процесів є потреба його детально проаналізувати, особливо в частині територіальної організації із залученням широкого спектру географічних методів дослідження.

Зазвичай, суспільна географія використовує різноманітні методи досліджень геодемографічних процесів на засадах адміністративно-територіального устрою. Це може бути аналіз карт, статистичних даних, застосування географічних інформаційних систем, а також «польові» чи комбіновані дослідження та спостереження [1].

Методичний апарат — це наш набір інструментів, які допомагають нам вивчати світ. Від аналізу даних до експериментів, від статистики до моделювання — це все частини цього апарату. І, звісно, важливо використовувати його з уважністю та точністю, щоб отримати надійні

результати. Науковий метод — це своєрідний “картограф” для дослідників, який вказує шлях до розуміння складних питань. Він допомагає нам розкрити та розв’язати головоломки, які приховані в природі, суспільстві чи навіть у нашому власному розумі [3].

Перерахуємо загально прийняті методи дослідження в демографії:

1. Наукові методи і систематизація.

2. Методи суспільно-демографічних досліджень (загальнонаукові методи, картографічний метод, метод ідеалізації, метод формалізації, математичний метод, метод моделювання, порівняльно-географічний метод, методи класифікації та типізації, системний метод, методи аналізу взаємозв'язків і взаємозалежностей).

3. Географічні інформаційні системи та технології.

При оцінці геодемографічної ситуації регіону, як правило, використовуються декілька методів. Останнім часом методи потенційної геодемографії стали більш поширеними. Вони вимірюють демографічні процеси не за кількістю подій чи прожитих людиною років, а за демографічними потенціалами – кількістю людино-років майбутнього життя. У демографії також широко використовуються методи стандартизації демографічних коефіцієнтів, які дозволяють усунути вплив відмінностей у складі груп населення при порівняннях. Графічний метод також знаходить своє застосування в демографії, будучи важливим елементом демографічного аналізу (як-от статево-вікові піраміди, криві показників демографічних таблиць), а також інструментом для побудови демографічних таблиць, наприклад, демографічна сітка.

Важливе місце в методиці суспільногеографічного дослідження посідають прийоми вивчення та аналізу кількісних відношень, зокрема статистичні і математичні методи. Статистичний метод дозволяє обробляти та аналізувати числові дані. Сюди входять методи побудови демографічних таблиць (наприклад, таблиці народжуваності, смертності, шлюбності), обчислення показників відтворення населення та прогнозування [4].

Застосування цих методів для оцінки та прогнозу геодемографічних процесів дає можливість визначити зв'язки між різними процесами і явищами, а також потребує більш глибокого осмислення.

Отже, сукупність методів, якими користується геодемографія, складають її методологію. Основою методології є діалектичний метод, який передбачає ретельне визначення в кожному конкретному випадку дії взаємопов'язаних соціально-економічних, політичних, юридичних, релігійних, традиційних, природних факторів, що визначають відтворення населення.

Ключові аспекти, які характеризують сучасну методика суспільно-географічних досліджень геодемографічних процесів передусім регіонального (обласного) рівня є наступні. Насамперед, головний фокус формулюється на особливостях застосування методів для вирішення конкретних (часто практичних) завдань. По-друге, при виборі оптимальних методів і методик має бути врахована складність і комплексність системи, залежність демографічних показників від чинників, які обумовлюють їх прояв. Це визначає в свою чергу системний характер вибору (підбору) різноманітних дослідницьких прийомів. По-третє, можливість структурування прийомів у вигляді впорядкованого алгоритму у відповідності від рівня адміністративно-територіальної одиниці. Таким чином, методика відображає оптимальні способи застосування методів для отримання необхідних результатів у типових дослідницьких ситуаціях. Насамкінець, їх використання ускладнено низкою причин, пов'язаних з введенням воєнного стану в країні, відсутності статистичної інформації для аналізування, «знівелювання» демографічних показників унаслідок адміністративного реформування у 2020 році, відсутністю або неповнотою даних щодо показників демографічного стану у громадах регіону, тощо.

В контексті сучасних постулатів географічних імперативів (за Топчієвим О.Г. [2]) варто також визначити, що сучасні геодемографічні процеси в регіоні можуть бути досліджені з застосуванням геодемографічного імперативу, якому властива пам'ять процесів демографічного розвитку та їх просторових наративів.

У якості висновків, варто зазначити, що суспільногеографічні дослідження геодемографічних процесів на регіональному рівні, безумовно, мають враховувати комплексність природно-територіального ресурсу як передумов демографічних процесів та сукупність і вплив соціоекономічних чинників, які визначають їх прояв.

Список використаних джерел: 1. *Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методика. Одеса : Астропринт, 2005. 631 с.* 2. *Топчієв О. Г. Новий погляд на географію: географічні імперативи. Український географічний журнал. 2022. № 3. С. 3–10.* 3. *Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 744 с.* 4. *Яворська. В.В. Основні методологічні підходи до вивчення геодемографічного процесу // Географічна наука і Україна. Зб. наук. праць. К.: Фітосоціоцентр, 2000. С.24.*

*Буяновський А.О.¹
Куспяк І.С.,²
Сичук О.С.¹*

¹ *Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна;*
² *Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна*

ПРОБЛЕМИ ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ ТА КАДАСТРУ ЗЕМЕЛЬ В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ ОДЕЩИНИ

Нині вкрай актуальними в сталому розвитку регіонів постають питання просторового планування. Не виключенням є і Одеський регіон, який нині потребує перегляду стратегічних напрямів свого подальшого розвитку у зв'язку, насамперед, з воєнним станом та необхідністю післявоєнної відбудови.

Необхідність виконання умов щодо євроінтеграції України в ЄС вимагає перегляду політики просторового планування і землекористування. Існуюча традиційна модель землекористування та усталена система ведення кадастру земель в Україні має свої особливості та, безумовно, регіональну диференціацію. Якщо підходити з точки зору центрizmu то система кадастру земель має базуватись на унітарній державницькій підпорядкованості, мати на меті забезпечення публічності та прозорості у наявній інформації щодо земельних ділянок. В той же час необхідно враховувати низку проблемних питань, які властиві земельно-кадастровій системі в Україні, в першу чергу, це питання наповнення достовірною інформацією про земельні ділянки, їх кількісні і якісні характеристики, об'єктивність та повнота наявних даних, обмеження і обтяження у використанні та ін. Все це обумовлює врахування цієї інформації в фактичному використанні земель, потребує моніторингу за земельними ділянками та земельними відносинами. При цьому неповнота та недостовірність даних, особливо щодо агропромислових груп ґрунтів в земельному кадастрі, призводить і до помилок у оптимальному плануванні територій (геоплануванні).

Зазначимо, що Європейська перспектива просторового розвитку орієнтована на посилення просторової організації галузевих політик, забезпечення поліцентричного (по суті - децентралізованого) просторового розвитку та нових відносин між урбанізованими, субурбанізованими і руральними ареалами. В контексті досягнення Цілей розвитку 2030, сталого кліматично нейтрального рівня до 2060 року в Україні, прийняттям низки нормативних документів [1,2 та ін.] гостро стоїть питання розробки Стратегії розвитку та відповідного Плану дій щодо реалізації регіональної Стратегії в Одеській області. В результаті адміністративного реформування та загалом реформи децентралізації в Одеському регіоні на порядку денному нині постала проблема подальшого удосконалення просторового планування, яке має врахувати особливості природно-географічного середовища, специфіку галузевого розвитку економіки, формування потенційних виробничих кластерів, виклики сьогодення, тощо.

Планування територій або геопланування у вітчизняній науці і практиці відомими географами [3,4] обґрунтовується як окремий науковий напрям, який включає і розробку генеральних планів міст, районне планування, ландшафтне планування, регіональне планування, територіальне планування, тощо. Прийнята у 2002 р. Генеральна схема планування території України (ГС) як основний документ планування території держави визначила пріоритети та засади планування і використання території країни, вдосконалення систем розселення, забезпечення сталого розвитку регіонів і населених пунктів, розвитку виробничої, інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури, формування національної екологічної мережі.

Як зазначає проф. Топчієв О.Г. [4] планування територій (геопланування) має досить довгу історію свого формування, але як науковий напрям географічних досліджень веде відлік з кінця XIX ст. Нині цей напрям визначається як геопросторове планування, що засвідчує провідну роль географічної науки у його розробленні. За словами Топчієва О.Г. «Планування територій (геопланування) являє потужний напрям географічного холізму,

оскільки поєднує різноманітні компонентно-галузеві планувальні розробки з їх комплексним розглядом і міжпредметними інтеграціями» [4, с. 8]. Саме така постановка геопланування визначає її географічний імператив.

Відомо, що земельні ділянки як об'єкти географічного простору визначаються постійністю своєї географічної прив'язки (місцезосташування), обумовленістю природно-географічних чинників навколишнього середовища (довкілля). При цьому питанням пріоритетності видів економічної діяльності географами просторовий аспект завжди мав високе, значиме місце і роль. Безумовно, що при кадастрі земель та плануванні територій, зокрема і сільської місцевості з різними видами і типами землекористування, просторове планування опирається також на географічний імператив.

Загальновідомий також факт, що саме географи одні із перших в нашій країні розробляли основи кадастру земель, починаючи свої розробки у 60-роки минулого сторіччя [5]. Нині в Україні активно розробляють напрямки кадастрової оцінки земель у формі кадастру сільськогосподарських земель та кадастру земель населених пунктів [6,7]. Не залишились нині осторонь проблем просторового планування вітчизняні географи [3,4,8 та ін.], продовжуючи розробляти методологію, методи та методики ландшафтного планування, геопланування, кадастрової оцінки земель, зокрема сільськогосподарського призначення, тощо.

В розвиток ГС в Одеському регіоні затверджена Схема планування Одеської області (Рішення обласної ради від 24.04.2013 р. №775-VI). На основі схеми планування області мали розроблятися схеми планування територій районів. До нового районного поділу у 2020 році ситуація з просторовим плануванням на рівні регіону була майже критичною, забезпеченість була на рівні 1/3 від загальної кількості районів. Після адміністративного реформування питання просторового планування (схем планування) нових 7 адміністративних районів Одещини набуло нового значення. Нині надмірне господарське (переважено сільськогосподарське) використання земель регіону та зокрема громад обумовлює перегляд політики землеустрою і просторового планування.

Для існуючої системи розселення властива неузгодженість соціального, економічного, містобудівного та екологічного аспектів розвитку населених пунктів та прилеглих територій, надмірна концентрація населення та виробництва у великих містах, уповільнений розвиток більшості середніх і малих міст, селищ і сіл (подекуди їх зникнення з географічних карт взагалі), недостатній рівень розвитку соціальної та інженерно-територіальної інфраструктури, надмірний техногенний та агрогенний прес. Все це вимагає комплексних та системних рішень, відображені у відповідних стратегічних та просторових планах розвитку громад, районів і регіону загалом.

В Одеській області була затверджена Одеською обласною радою «Регіональна комплексна програми з утворення (оновлення) містобудівної документації територій та містобудівного кадастру на 2019-2021 роки». Станом на початок 2022 р. із 1174-х населених пунктів Одещини генеральними планами було забезпечено 801 населений пункт (68%). Зазначимо, що напередодні війни в Одеській області рішення про розроблення комплексних планів прийняті були в Красносільській, Курісовській, Теплицькій сільських, Авангардівській селищній, Кодимській та Южненській міських териоріальних громадах, однак, у зв'язку введенням правового режиму воєнного стану, подальша розробка комплексних планів була тимчасово призупинена. Натомість, необхідність повоєнної відбудови і розвитку нашого регіону уже вимагає розробки комплексних планів територій з врахуванням ландшафтної основи, оптимізацію землекористування, екологічну збалансованість галузевих політик, дотримання ресурсощадних режимів в природокористуванні загалом.

Список використаних джерел: 1. Закон України «Про засади державної регіональної політики» (№ 156-VIII, 05.02.2015); 2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» (№ 695, 05.08.2020); 3. *Методологічні засади географії* / О.Г. Топчієв, Д.С. Мальчикова, І.О. Пилипенко, В.В. Яворська. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 366 с.; 4. Топчієв О. Г. *Новий погляд на географію: географічні імперативи*. Український географічний журнал. 2022. № 3. С. 3–10; 5. *Основи методики земельного кадастру гірських районів (на прикладі Українських Карпат)* / О.Г. Топчієв, А.В. Костюченко, З.Й. Яцюк, З.В. Проскура. Львів: Вид-

во Львів. ун-ту, 1966. 90 с.; 6. Мальчикова Д.С. Географічні основи кадастру сільськогосподарських земель Півдня України (на прикладі Херсонської області): автореф. дис. ...канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія». Одеса, 2003. 20 с.; 7. Палеха Ю.М. Теорія і практика визначення вартості територій і оцінки земель населених пунктів України (економікогеографічне дослідження): автореф. дис. ...докт. геогр. наук.: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія». К., 2009. 38 с. 8. Руденко Л. Г., Лісовський Л. А., Маруняк Є.О., Голубцов О. Г., Дронова О. Л., Мозговий А. А., Чехній В. М., Фаріон Ю. М., Варуха А. В. Аналіз стратегій регіонального і місцевого розвитку України на шляху досягнення «Цілей 2030» // Укр. геогр. журн. 2022. № 1. С. 8–17.

Гетьманенко А.О.

*Науковий керівник – д. геогр. наук, проф. В.В. Яворська
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса, Україна*

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ПРИРОДНОГО ЧИННИКА У ФОРМУВАННІ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

В економічній літературі можна зустріти різні погляди та підходи до визначення поняття «якість життя населення». Якість життя у широкому розумінні пояснюється як задоволеність особи своїм життям із погляду потреб та інтересів. Це комплексне поняття, що включає в себе різні соціально-економічні та фізичні аспекти, зокрема: доходи (оплачувана робота, економічна ситуація в країні), умови праці і відпочинку, житлові умови, доступ до послуг, дозвілля, освіти, доступ до засобів підтримки та збереження здоров'я, участь у демократичних процесах, соціальну забезпеченість і гарантії, фінансову автономію (однак без відчуження від суспільства), охорону правопорядку й дотримання прав особистості, природно-кліматичні умови, ефективність сфери медичного обслуговування, збереження навколишнього середовища, стабільність середовища існування і житла, гармонійний розвиток особистості, особисту безпеку, наявність вільного часу та можливості його доцільно використовувати, а також відчуття спокою, комфортності й стабільності [6].

Аналітичний відділ журналу «The Economist» під час оцінки якості життя населення пропонує враховувати такі фактори: матеріальний добробут, здоров'я, політична стабільність та безпека, сімейне та громадське життя, клімат та географічне розташування, гарантії зайнятості, політична свобода та гендерна рівність [7].

Природно-кліматичні умови є одним із визначальних чинників при оцінці якості життя. Вони можуть впливати (як позитивно, так і негативно) на інші

фактори, що враховуються під час оцінки. Зокрема сильний вплив природно-кліматичні умови здійснюють на здоров'я людини, вони можуть суттєво змінювати її фізичний та психоемоційний стан, відповідно такий вплив відображається і на якості життя населення загалом.

У цілому територія України характеризується сприятливими природно-кліматичними умовами та зручним для розселення населення, розвитку господарської діяльності й туризму фізико-географічним положенням.

Україна розташована на південному заході великої Східноєвропейської рівнини, займає частину Східних Карпат на заході та Кримські гори на крайньому півдні. Територія України відносно компактна, вона простягається із заходу на схід на 1316 км, а з півночі на південь – на 893 км. На півдні наша країна омивається водами Чорного, на південному сході – Азовського морів Атлантичного океану. Загальна довжина морського узбережжя становить 2782 км.

Завдяки рівнинному рельєфу природні умови та значення окремих компонентів в Україні змінюються поступово зі сходу на захід (зволоженість та континентальність клімату) і з півночі на південь (середні температури та норми атмосферних опадів). Географічне положення України сприятливе в природно-ресурсному відношенні, й тому характеризується великим і різноманітним природо-ресурсним потенціалом. Територія України належить до найбільш густонаселених і здавна освоєних територій Європи. Відносна віддаленість від Атлантичного океану території країни обумовлює панування на більшій її частині помірного континентального клімату.

Однак незважаючи на загалом сприятливі природно-кліматичні умови, на території України спостерігаються також негативні стихійні атмосферні явища та процеси, зокрема сильні дощі (зливи), піщані (пилові) бурі, тумани, ожеледиця, мороз, спека, суховії, град тощо. Під час сильних дощів можуть розвиватися водно-ерозійні процеси (змивання й розмивання ґрунтів). У південно-східній частині України поширена вітрова ерозія. А в Українських

Карпатах і Кримських горах у період відлиги можуть сходити снігові лавини, навесні там відбуваються зсуви ґрунту й гірських порід.

В останні десятиріччя унаслідок зміни клімату кількість та інтенсивність цих екстремальних погодних явищ тільки зростає. Таким чином, стає очевидним те, що зміна клімату є однією з головних глобальних проблем і її наслідки помітні вже по всьому світу [4]. У період з 1980 по 2022 рік у 32 європейських країнах було зафіксовано 5 582 смерті, пов'язані з повеннями, і 702 смерті, пов'язані з лісовими пожежами. Вже сьогодні кожен восьмий європеець живе в районах, потенційно схильних до річкових повеней, а близько 30% людей у Південній Європі зіштовхуються із постійним водним стресом. Зміна клімату ще більше збільшить вплив екстремальних погодних умов на людей із серйозними наслідками для здоров'я. Люди похилого віку, діти, люди з поганим здоров'ям, групи з низьким рівнем доходу належать до груп, які зазнають найбільшого впливу на здоров'я [1].

Згідно з даними опитування від ресурсно-аналітичного центру «Суспільство і довкілля» майже кожен мешканець України відчуває вплив зміни клімату на його місцевість: 24,2% відчувають сильний вплив, 64,8% – помірний (разом – 89%) [2]. Три четверти мешканців очікують суттєвих наслідків зміни клімату у майбутньому для регіону, де вони живуть. Підвищення температури – це найбільш помітне кліматичне явище для українців. Важливо розуміти, що люди не лише помічають підвищення температури влітку і взимку, а й розуміють, що такі зміни пов'язані зі зміною клімату. Переважна більшість українців відчуває вплив зміни клімату особисто: лише 16% українців не відчувають такого впливу. Найбільше українці відчувають вплив зміну клімату на їх здоров'я (47,8% респондентів) [2].

Якість і тривалість життя людини напряму залежать від стану навколишнього середовища, яке щороку окрім глобальних кліматичних змін піддається антропогенному забрудненню. Як приклад наведемо статистичні дані щодо забруднення атмосферного повітря. Загалом для України у I півріччі 2023 року середні концентрації шкідливих речовин за даними з міст, де

проводився моніторинг стану забруднення повітря, перевищували середньодобові гранично допустимі концентрації [3]. За оцінками, атмосферне забруднення щорічно призводить до приблизно семи мільйонів смертей у всьому світі. Що стосується України, то згідно з дослідженням «Глобальний тягар хвороб», близько 10% втрат здоров'я в Україні пов'язано із забрудненням повітря. Це означає близько 43 000 передчасних смертей і майже один мільйон років життя з поправкою на інвалідність [5]. Ця частка скоротилася вдвічі порівняно з піковими значеннями середини 1990-х років, але тягар, як і раніше, багаторазово перевищує, наприклад, країни Північної Європи, де тільки 1% втрат здоров'я припадає на забруднення повітря. Таким чином, тисячі передчасних смертей і великій кількості захворювань можна було б принаймні теоретично запобігти за допомогою втручань, спрямованих на покращення якості повітря.

Якість повітря впливає на здоров'я, збільшуючи ризик різних захворювань, переважно серцево-судинних, респіраторних і раку легень. Відповідно вжиття заходів із покращення якості повітря може позитивно вплинути на здоров'я людей, якість життя і, зрештою, на добробут. І хоча забруднення повітря є лише одним із численних факторів у мережі детермінант, пов'язаних з різними захворюваннями та розладами, інвестиції в покращення якості повітря, швидше за все, окупляться, навіть у найближчому майбутньому від одного до двох десятиліть.

Отож, враховуючи все вищевикладене можемо підсумувати, що природно-кліматичні умови і загалом стан навколишнього середовища неабияк впливають на якість життя населення. Навіть незначні негативні зміни у навколишньому середовищі можуть погіршувати здоров'я та умови життєдіяльності людини.

Список використаних джерел: 1. Доповідь Європейського агентства з навколишнього середовища «Реагування на вплив зміни клімату на здоров'я людей у Європі: фокус на повенях, посухах та якості води» URL: <https://www.eea.europa.eu/publications/responding-to-climate-change-impacts/> 2. Зміна клімату та мешканці України: особливості громадської думки та комунікації. – Аналітична записка. – Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і

довкілля», 2024. URL: <https://rac.org.ua/wp-content/uploads/2024/08/racse-climate-change-and-citizens-of-ukraine-ukr.pdf> 3. Огляд стану забруднення навколишнього природного середовища на території України за I півріччя 2023 року (за даними мережі спостережень Національної гідрометслужби України. URL: <http://cgo-sreznevskiy.kyiv.ua/images/oglyad-stanu-zabrudnennya-1-2023.pdf> 4. Осипенко К.В., Ключиниченко Є.Є. Вплив природно-кліматичних умов на якість життя населення. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. 2020. Випуск 57. С. 216-225. 5. Підсумковий звіт «Вплив на здоров'я та соціальні витрати, пов'язані із забрудненням повітря у великих містах України» від UNDP, 2022. 6. Яровенко Т.С., Мазур Ю.М. Якість життя населення як основа соціально-економічного розвитку країни. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2020. Випуск 1 (24). С. 46-53. 7. The Economist Intelligence Unit's quality-of-life index. The World in 2005. The Economist. URL: https://www.economist.com/media/pdf/quality_of_life.pdf

Горб А.С.

*Науковий керівник - канд. геогр. наук, доцент А.Е. Молодецький,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса, Україна*

ДИТЯЧІ СПОРТИВНІ ТАБОРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної війни, розпочатої росією, цивільне населення України опинилося під безперервним фізичним та психологічним тиском державної машини країни-агресора. Цього тиску важко позбутися представникам старших вікових категорій, не легко впоратися з ним людям працездатного віку та непередбачуваний за наслідками цього впливу на психіку осіб в дитячому віці. Вкрай важливо убезпечувати психіку дітей від цього воєнного тягаря різними шляхами та методами.

Можливим рішенням проблеми відпочинку і оздоровлення тинейджерів, що постійно живуть у містах з частими ворожими обстрілами та обмеженнями воєнного стану, стає їх коротко- і середньострокове перебування у дитячих наметових таборах на територіях віддалених від воєнних дій, в мальовничій природній місцевості - з одного боку, а з другого - у певному відриві від повсякденних обставин життя вдома та в навчальному закладі. Саме це має створити умови для зміни поведінкових реакцій, настроїв та відповідей на повсякденні виклики у дітей віком від 6 до 17 років.

Незалежно від обставин, важливо, що сфера дитячого відпочинку продовжує працювати на користь українських дітей та сприяє їхньому здоров'ю та розвитку. Найпопулярніший природний регіон України для розміщення дитячих наметових таборів - Карпати.

Дитячий табір "Edelweiss" вважає, що дітям потрібен певний ступінь відчуття небезпеки, адже це навчає їх тому, як реагувати в екстремальних ситуаціях і виживати в непередбачуваних обставинах. Учасники табору зазнають постійного командного навчання, яке робить їх сильнішими як

фізично, так і морально. Під час цього тренінгу діти розвивають навички співпраці, комунікації та лідерства, які стають важливими вміннями для їх подальшого життя. Впродовж 13 днів, діти мають можливість відвідати та дослідити найцікавіші місця Карпат, включаючи Говерлу, Чорний Черемош, печеру «Оптимістична» та інші природні об'єкти. [1]

Дитячий табір "ScoutLand Camp" - це наметовий табір, який успішно функціонує у с. Красник, Івано-Франківській області вже більше 5 років. Цей табір відомий своєю насиченою програмою, цікавими атракціями, захопливими іграми та квестами, а також численними скаутськими розвагами. Організатори ставлять за мету створити навчальне та веселе середовище, де діти матимуть можливість навчатися та розвиватися. [4].

Дитячий табір «Ростра» розташований в селищі Бистрець, Івано-Франківська область, на території турбази «Срібна косиця». В таборі планується проведення 2-годинного навчання базовим елементам виживання в містах в умовах бойових дій. Це важлива передумова для їхнього майбутнього та здатності впоратися з викликами, які можуть зустрітися на їхньому життєвому шляху [9].

Табір «Експедиція», який у 2022 та 2023 роках розташовувався в національному природньому парку «Дністровський каньйон» в селі Уніж, вже багато років успішно функціонує та надає можливість дітям відчувати всю різноманітність реального життя та розвинути важливі соціальні та особистісні навички. Один із ключових принципів табору «Експедиція» - це створення рівних умов для всіх учасників. Табір «Експедиція» активно розвиває командні навички серед учасників. Командні ігри та змагання: рафтинг, каякінг, сап і вінд-серфінг, фрідайвінг, стрибки у воду, стрільба, арчер-таг, страйкбол, тактична медицина, квести, нічні та теренові ігри, а також спільна вечірня програма, сприяють об'єднанню дітей у команди. [6]

Табір "Fortis Boot Camp" надає дітям можливість відволіктися від цифрового світу та відчувати власну живу реальність. Наметовий табір розташований у мальовничому лісі Кам'янець-Подільського району на території

національного природного парку «Подільські Товтри». Ця природна місцевість надає учасникам табору чудову можливість насолоджуватися навколишнім природним середовищем та дізнаватися про природу Подільського краю. [2]

Регіон з своїми власними унікальними особливостями - Слобідська Україна, яка розташована на сході країни та належить до історичного Північного Слобожанщини.

Дитячий табір «Село і коні» - це незвичайний літній дитячий табір, розташований у спокійному та мальовничому Диканському районі Полтавської області на березі річки Ворскла. Особливими героями цього літнього відпочинку є коні, які стануть надійними друзями та партнерами у навчанні правильного спілкування з ними, догляді за ними та верховій їзді. Цей табір відкритий для дітей віком від 9 років і без обмежень, а також дітей віком 8 років, які приймаються в супроводі старших. [10]

Дитячий табір Трахтемирівська січ - дитячий козацький табір, який розташовується у селі Трахтемірів Черкаської області. Основна мета табору - не лише забезпечити дітям цікавий літній відпочинок, але й виховати майбутнє покоління, наділене патріотичними цінностями та готове захищати свою країну. Занурившись в атмосферу історії та культури козаків, діти вивчають традиції, звичаї та навички цієї епохи. Кінні прогулянки, майстер-класи з верхової їзди та ігри, допомагають дітям спілкуватися з природою та поглиблюють знання про козацьку спадщину. [11].

Завдяки активному розвитку літнього наметового туризму в Одесько-Таврійському регіоні, діти та підлітки мають чудову можливість досліджувати природні та культурні багатства цього регіону.

Дитячий табір «Екостежка» відкриває нові можливості для виховання та навчання молодого покоління. Програма табору націлена на розвиток природознавчих навичок та пізнання оточуючого світу. Учасники навчаються жити в гармонії з природою та усвідомлюють наслідки власних дій для екосистеми. Дитячий табір «Екостежка» знаходиться на території Пелагіївки, в Приунгульському ландшафтному парку. [5]

Табір «Кінбурн актив», розташований на Тилігульському лимані, вирізняється своєю активною та пізнавальною програмою. Навчання включає активні види відпочинку, такі як скелелазіння та рафтинг, а також реабілітаційні заходи для позбавлення від стресу та депресії. Все це робить табір «Кінбурн актив» ідеальним місцем для розвитку та пригод на природі. Табір відзначається не лише активним та пізнавальним підходом до відпочинку дітей, але й важливою роллю в їхньому розвитку та екологічній освіті. [7]

Дитячий табір «Мандрівник-еколог» розташований в селі Велика Солона, що знаходиться у національному природному парку «Бузький Гард». Це унікальне природне середовище, яке містить в собі багато рідкісних видів тварин та рослин, що внесені до Червоної книги України. Дитячий табір «Мандрівник-еколог» пропонує унікальну можливість дітям побувати в різних природних умовах, навчитися поважати природу, одночасно розвиваючи в них низку корисних навичок. [8]

Табір "Raft Camp" розташований в селі Мигія, на території парку «Гранітно-Степове Побужжя» у Миколаївській області. Табір приймає дітей віком від 12 до 18 років. Для батьків, які бажають брати участь у програмі разом із своєю дитиною, є можливість приєднатися до табору, якщо дитина має вік від 8 до 10 років. Дитячий табір "Raft Camp" розташований на березі мальовничої річки Південний Буг і пропонує активну програму, яка поєднує сплави по порогах, пішохідні прогулянки по заповіднику, скелелазіння, майстер-класи, тренінги, ігри та спільні пісні біля багаття. Це справжнє місце пригод та драйву для дітей, де вони можуть розвивати навички та знайомитися з природою. [3]

На жаль, внаслідок війни, кількість дитячих наметових таборів у різних регіонах країни відчутно зменшилася. У Карпатах кількість таких таборів скоротилася з 17 до 10. На Поділлі лише один з двох таких таборів продовжує функціонувати. В Волинському Поліссі два табори перестали існувати. На Київському Поліссі кількість таборів зменшилася з 12 до нуля.

Слобідська Україна втратила два зі своїх трьох наметових таборів і залишилася з одним функціонуючим. В Середньому Придніпров'ї з чотирьох таборів залишився лише один. У Катеринославському Придніпров'ї дитячі наметові табори були повністю ліквідовані - був один дитячий наметовий табір на острові Хортиця. Щодо Одесько-Таврійського регіону, то кількість таборів скоротилася з 12 до 4 - функціонують лише табори Миколаївської області.

Отже, з 53 існуючих дитячих наметових таборів на літо 2023 року функціонувало всього лише 17 (32% від таборів, які існували у 2021 році).

Дослідження стану дитячих наметових таборів в умовах повномасштабної війни, підкреслює важливість забезпечення безпечного та психологічно комфортного відпочинку та реабілітації дітей та підлітків під час шкільних канікул. В умовах постійного фізичного та психологічного тиску державної політики країни-агресора, дитячі наметові табори стають важливим механізмом захисту психіки дітей від воєнного тягаря.

Список використаних джерел: 1. "Edelweiss" Дитячий табір. URL: <https://edik-camp.com/> (дата звернення: 29.03.2024). 2. "Fortis Boot Camp" Дитячий табір. URL: <https://childcamp.com.ua/ua/camp/details/detskiy-lager-fortis> (дата звернення: 24.03.2024). 3. "Raft Camp" Дитячий табір. URL: <https://childcamp.com.ua/ua/camp/details/detskiy-lager-raft-camp> (дата звернення: 03.04.2024). 4. "ScoutLand Camp" Дитячий табір. URL: <https://www.scoutland-camp.com/> (дата звернення: 05.04.2024). 5. "Екостежка - еколого-туристичний табір" Дитячий табір. URL: <https://childcamp.com.ua/ua/camp/details/detskiy-lager-eco-stezhka> (дата звернення: 29.03.2024). 6. "Експедиція" Дитячий табір. URL: <https://childcamp.com.ua/ua/camp/details/detskiy-lager-adrenalin-expedition-dnistrovskyy-kanyon> (дата звернення: 25.03.2024). 7. "Кінбурн актив на Тилігульському лимані" Дитячий табір. URL: <https://childcamp.com.ua/ua/camp/details/detskiy-lager-kinburn-active> (дата звернення: 01.04.2024). 8. "Мандрівник-еколог" Дитячий табір. URL: <https://childcamp.com.ua/ua/camp/details/detskiy-lager-puteshestvennik-ecolog> (дата звернення: 01.04.2024). 9. "Ростра" Дитячий табір. URL: <https://rostra.com.ua/> (дата звернення: 02.04.2024). 10. "Село і коні" Дитячий табір. URL: <https://childcamp.com.ua/ua/camp/details/detskiy-lager-talking-horse> (дата звернення: 01.04.2024). 11. "Трахтемирівська січ - дитячий козацький табір" Дитячий табір. URL: <https://childcamp.com.ua/ua/camp/details/detskiy-lager-trahtemirovskaya-sech> (дата звернення: 07.04.2024).

*Домаранський А.О.
Комунальний заклад Кіровоградський обласний
інститут післядипломної педагогічної освіти
імені В. Сухомлинського, Кропивницький, Україна.*

ЦЕНТРАЛЬНА УКРАЇНА ЯК ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ РЕГІОН: АКТУАЛЬНІСТЬ ВИДІЛЕННЯ, ПРОСТОРОВІ МЕЖІ

Районування є традиційним і одним з найбільш поширених засобів наукового пізнання, узагальнення, систематизації та візуалізації відомостей про реалії природи й суспільства у їх просторовому вимірі. Регіоналістика, як окремий виразний напрям наукових пошуків, існує і плідно функціонує у структурі багатьох природничих та гуманітарних наук. Глибокі традиції та ґрунтовні напрацювання вона має і в географії. Разом з тим, говорити про повне розв'язання проблем, які стоять перед цими науковими напрямками не доводиться. До певної міри, це стосується проблеми історико-географічного районування території України, зокрема її теренів у її серединній частині (в умовному межиріччі Синюхи – Дніпра та просторі між Россю й початком Причорноморської низовини).

Вважати центральнорайонські терени недостатньо вивченими крізь призму районування істориками чи географами не можна. Питанням історико-географічної та географічної регіоналістики території України присвячено чимало наукових пошуків вітчизняних вчених. З поміж них, найбільш важливими, для розв'язання кола проблем, притаманних центральнорайонським теренам, є відомості, викладені у працях з історичної регіоналістики Я. Верменич [1, 2, 3], Ю. Митрофаненка [16]. Географічні концепції оцінки території України в історико-географічному аспекті, викладені у працях М. Дністрянского [6, 7, 8 та ін.], Б. Заставецького [13], Ф. Заставного [14], О. Шаблія [15], особливості сприйняття регіональної структури України населенням – у роботах О. Гродзинської [4]. Важливими є узагальнення географічного досвіду опрацювання концепту «регіон», викладені

в двотомній монографії М. Гродзинського [5]. Окремі аспекти проблеми висвітлювалися і в авторських пошуках [9, 10, 11, 12].

У більшості джерел з цих праць, окреслена територія при розгляді її в ключі історико-географічного районування означається терміном «Запорожжя» - історико-географічним краєм у складі Південної України (як історико-географічної землі (зони)). У такому ж стилі ця інформація закріплена і в шкільних навчально-методичних посібниках. Для такого означення є вагомі історичні та суспільно-історичні аргументи, проте вважати цей топонім задовільним не доводиться.

Навіть побіжний погляд на зміст наукових чи науково-методичних праць, шкільних підручників і атласів, повідомлень засобів масової інформації, юридичних документів, назв державних і приватних установ, означень назв і тем публічних заходів, а зрештою і простих побутових висловлювань мешканців України оприявнює цікавий феномен: у ситуаціях, коли необхідно якимось чином означити територію в центральній частині держави, автори такої інформації, навіть при позірній однотайності в базових наукових напрацюваннях, виявляють надзвичайне розмаїття варіантів її назв, просторового розташування і меж. Це в однаковій мірі властиво як мешканцям самої цієї території, так і жителям інших країв.

Такі тенденції добре зафіксували результати репрезентативних соціологічних досліджень, проведених на території Кіровоградської області у 2010 році. Їх результати були викладені в кількох публікаціях і дозволили з упевненістю констатувати кілька цікавих тез [9, 10, 11, 12]. Якщо до отриманих відомостей додати спостереження, виявлені у ході аналізу різних складових інформаційного поля держави, можна констатувати кілька типів позицій щодо розуміння українським соціумом історико-географічної приналежності простору в центральній частині держави. Серед мешканців можна виокремити тих хто:

- не мають відповіді на це питання;

- визначають цю територію як таку, що не належить до жодного з історико-географічних регіонів (далі - ІГ-регіонів);
- відносять цю територію до різних ІГ-регіонів;
- визначають цю територію як окремий ІГ-регіон, з такими варіаціями розуміння:
 - ототожнюють адміністративну область і регіон;
 - означають цю територію одиницями з районувань іншого типу (природничих, економічних, етнографічних тощо);
 - означають територію, відповідно до побутуючих схем ІГ-районування України.

У будь-якому разі, отримуємо виразну проблему: **відсутність одностайності в питаннях: визначення належності простору центральної частини України до того чи іншого історико-географічного регіону, топонімічного означення краю та окреслення його меж.** Іншими словами, побутуючий в науковому обігу та освітній сфері концепт «Запорожжя», попри свою суттєву обґрунтованість, так би мовити, не працює: не вживається у належному обсязі в інформаційному полі, юридичній та науковій площині; не дозволяє вирішувати проблем комунікації на побутовому рівні; не укорінюється в свідомості населення як цього регіону так і України загалом. При цьому, така ситуація породжує низку негативних наслідків, з-поміж яких можна виділити наступні.

- **Комунікативний наслідок**, що проявляється у виникненні непорозумінь при обміні інформацією про регіон, яка перебуває в обігу у повсякденному побутовому спілкуванні, міститься в науковій, науково-популярній чи художній літературі, повідомленнях ЗМІ, інформації державних установ, освітньому процесі тощо. Найбільш характерними проявами цієї проблеми є ситуації коли: центральноукраїнські терени називають різними термінами; коли у топонім на позначення цього регіону різними джерелами інформації вкладається різний зміст; коли на означення регіону використовують таксономічні одиниці з різних

районувань (в тексті історичної тематики вживають таксони з природничих районувань і навпаки); коли по різному трактуються його межі, склад і сусідство з іншими регіональними одиницями тощо. Деякий перелік такого роду прикладів міститься у публікації Ю. Митрофаненка та А. Домаранського «Central Ukraine as historical region: the problem theoretical conceptualization» (2023) [16].

- **Ефект «білої плями»** - ситуація, коли у в силу локалізаційної й топонімічної невизначеності, регіон стає невиразним у інформаційних джерелах, неасоціативним, незрозумілим та нецікавим у свідомості населення і зрештою, чужим для деяких жителів країни та самого краю. Разом з тим, регіону з притаманними йому індивідуальними рисами, можуть помилково приписувати ознаки інших ПГ-регіонів чи надавати невластивих йому характеристик. Значною мірою, подібний ефект оприявнився на іншому прикладі (в координатах Україна - Росія) і у іншому вимірі (міжнародному), коли з початком повномасштабного вторгнення військ Російської Федерації на територію України стало явним недостатнє розуміння представниками світової спільноти особливостей природи, історії та культури України на противагу доволі чітким (і часто, невинувато компліментарним) уявленням про ті ж самі особливості Росії.
- **Ефект «сліпої зони»** - явище, що виникає унаслідок дії вищезазначених ефектів і характеризується ситуацією, коли інформація про регіон зникає з інформаційного поля чи представлена у ньому в недостатній і неповній мірі: в новинах, в політичних процесах, в наукових дослідженнях тощо. Водночас цей ефект підсилює попередні наслідки.
- **Відсталість у розвитку** політичних, економічних, освітніх, культурних та інших процесів є очевидним породженням насамперед ефектів «білої плями» та «сліпої зони». Регіон з недостатньо означеним і усвідомленим набором характеристик є непривабливим для інвестицій, отримання політичних дивідендів, побудови індивідуальної кар'єри, отримання

бажаної віддачі від комерційної діяльності чи організації культурних заходів тощо.

- **Світоглядні викривлення** - хибне сприйняття мешканцями регіонів, що не усвідомлюють своєї регіональної належності, її значимості, впливу на фізіологічні, культурні та інші особливості тощо, формують оточуючої реальності загалом. Так виникає явище, назване М. Гродзинським [5] «безрегіональністю» і яке, вочевидь властиве значній частині населення центральноукраїнських теренів.

Що могло би стати одним з кроків, спрямованих на виправлення зазначених тенденцій? З огляду на необхідність подолання проблем, зумовлених неоднозначністю трактування регіональної належності земель центральної частини України до ІГ-регіонів; незадовільністю існуючих схем ІГ-районування території України та явній природній, господарській та історичній єдності території, виходом із несприятливої ситуації могло б стати **удосконалення існуючих схем історико-географічного районування території України**, шляхом виділення у межах таксономічної одиниці першого рівня історико-географічної зони (краю) «Правобережна Україна» (за Я. Верменич, 2005) [1, 2, 3], **історико-географічного регіону (краю) «Центральна Україна».**

Просторовими межами цієї одиниці можна вважати обшири обмежені (рис. 1): річищем Гнилого Тікича від Синюхи по адміністративній межі Київської і Черкаської областей; річищем Росі до її впадіння в Дніпро; Дніпром до акваторії Кам'янського водосховища; річищем Дніпра від акваторії Кам'янського водосховища до коліна долини Дніпра на межі Придніпровської височини та Причорноморської низовини (на адміністративній межі Дніпропетровської і Херсонської областей); межею Придніпровської височини та Причорноморської низовини від Південного Бугу до коліна Дніпра в районі Нововоронцовки та адміністративної межі Дніпропетровської і Херсонської областей (по південним межах колишніх Казанського, Новобузького, Єланецького та Вознесенського районів Миколаївської областей); річищем Синюхи до місця її впадіння в Південний Буг, річищем Південного Бугу до

межі Придніпровської височини й Причорноморської низовини (південна межа колишнього Вознесенського району Миколаївської області).

Рис. 1. Центральна Україна як історико-географічний регіон (за Ю. Митрофаненком, А. Домаранським, 2023) [16]

Отож, небезпечність наслідків, породжених відсутністю однастайності у питанні позиціонування центральноукраїнських земель в системі історико-географічного районування території України та їх топонімічного означення на індивідуальному, національному та міжнародному рівнях, спонукає до пошуку шляхів вдосконалення існуючих схем історико-географічного районування території України. Одним з дієвих кроків у цьому поступі виглядає виокремлення окремої таксономічної одиниці районування у якості історико-географічного регіону «Правобережна Україна».

Список використаних джерел: 1. Верменич Я. В. *Історико-географічний регіон [Електронний ресурс] Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2005. 672 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Istoryko_geograf_region (дата звернення 25.04. 2024).*

2. Верменич Я. В. *Простір у науці і Людина у науковому просторі: До 100-річчя академіка НАН України П. Т. Тронька*. Відп. ред. В. А. Смолій. НАН України. Інститут історії України, Відділ історичної регіоналістики. К.: Інститут історії України, 2015. 76 с. 3. Верменич Я. В. *Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні*. Наук. ред. П. Т. Тронько. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2003. 516 с. 4. Гродзинська О. Ю. *Вернакулярні ландшафтні регіони України*. Вісник Львівського університету. Серія географічна, 2004. Вип. 31. С. 89 – 95. 5. Гродзинський М. Д. *Пізнання ландшафту: місце і простір: у 2 т. К.: ВПЦ «Київський університет», 2005. Т. 2. 503 с.* 6. Дністрянський М. С. *Етнографія України: Навчальний посібник*. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 232 с. 7. Дністрянський М. С. *Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики*. Монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 490 с. 8. Дністрянський М. С. *Політична географія України: навчальний посібник*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 348 с. 9. Домаранський А. О. *Перспективи зміни назв адміністративних одиниць Кіровоградської області: проблеми «експертного середовища»*. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія, 2011. № 2. С. 66 – 73. 10. Домаранський А. О. *Проблеми топонімічного поля Кіровоградської області*. Українська географія: сучасні виклики, 2016. Том 2. С. 85 – 87. 11. Домаранський А. О. *Сучасна ідентифікація регіонів свого проживання мешканцями Кіровоградської області*. Україна: географія цілей та можливостей : зб. наук. праць. К.: ВГЛ Обрії, 2012. Т. II. С. 42 – 47. 12. Домаранський А. О. *Сучасна суспільна ідентифікація Центральноукраїнського регіону: проблеми експертного середовища*. Вісник Львівського університету. Серія географічна, 2012. Вип. 40 (1).– С.201 – 213. 13. Заставецький Б. *Етногеографічне районування*. Соціально-економічна географія України. Л., 1994. 608 с. 14. Заставний Ф. *Географія України : у 2 кн. : навч. посіб. для студентів геогр. ф-тів та екон. спец. вищ. навч. закл.* Львів: Світ, 1994. 470 с. 15. Шаблій О. *Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. 744 с. 16. Mytrofanenko Y., Domaransky A. *Central Ukraine as historical region: the problem theoretical conceptualization*. East European Historical Bulletin. 27, 2023, pp. 259 – 271.

Задворний С. І.
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Туризм і рекреація – це така специфічна сфера економічної діяльності, яка може принести суттєві фінансові надходження та сприяти зростанню спроможності територіальних громад. Особливо це стосується новоутворених та периферійних адміністративно-територіальних одиниць локального рівня, які володіють унікальним туристично-рекреаційним потенціалом. Але для цього, насамперед, повинна бути реалізована ціла низка заходів організаційно-управлінського змісту. Передусім, відповідно до зазначеного вище, має бути укомплектований персонал органу місцевого самоврядування. Окрім цього, слід відзначити, що туристична галузь громади має бути перспективною у середньо- та довгостроковій перспективі та пріоритетною у відповідності до її комплексної стратегії розвитку. Це визначається згідно впливу внутрішніх та зовнішніх факторів загалом, а також ринку туристичних послуг й специфіки даної туристичної дестинації зокрема. Не останню роль у даному питанні відіграє наявність кваліфікованих фахівців у сфері гостинності, аби заповнити кадрові вакансії у персоналі територіальної громади.

Тому, сьогодні у контексті формування дієвої державної політики у сфері туризму на місцевому (локальному) рівні важливого значення набуває проблематика кадрового забезпечення органів місцевого самоврядування. Реформа децентралізації, яка у виборчому і територіальному форматах була завершена у 2020 році поставила перед новоутвореними територіальними спільнотами цілий ряд перспективних візій та водночас і проблемних викликів. Безперечно, що найкращі стартові можливості стосовно кадрового

забезпечення системи управління розвитком туризму були у міських і селищних громадах, які були центрами ліквідованих адміністративних районів. Так, у деяких громадах були сформовані цілі окремі відділи туризму, а у інших не було жодного провідного фахівця із цього напрямку, хоча на території громади зосереджені значні туристичні ресурси.

Тому, з огляду на це, особливо загострюється питання у професійних кадрах для забезпечення належного функціонування туристичного сектору громади та реалізації її перспектив розвитку у цьому напрямку. Як уже зазначалося, важливе значення відводиться комплектуванню персоналу. І тут ключовим елементом є рекрутинг (зовнішній або внутрішній). Власне рекрутинг, як процес пошуку та підбору потенційних людських ресурсів для заповнення вакантних позицій в організації базується на наступному: 1) добір кадрів є одним з процесів, який має вирішальне значення для правильного функціонування органу місцевого самоврядування; 2) від якості людських ресурсів залежить правильне виконання завдань, які стоять перед територіальною громадою; 3) висока кваліфікація, відповідна освіта та досвід фахівців формують у мешканців відчуття довіри [4].

Кадрова політика органів місцевого самоврядування загалом, та у частині туристично-рекреаційного напрямку повинна базуватися на принципі відкритості, а саме в частині прийняття на роботу фахівців високої кваліфікації на основі конкурсного добору. Це сприятиме органам місцевого самоврядування провадити конкурентну політику, зорієнтовану на швидкий розвиток [3, с.93].

Слід також відзначити, що неабияку роль відіграє професійна підготовка (підвищення кваліфікації) майбутніх фахівців у закладах освіти. Вона повинна бути актуальною, практикоорієнтованою, відповідати сучасним трендам туризмології та включати багато невід'ємних елементів. Зокрема А. Лук'янець зазначає, що сьогодні професійна підготовка туристичних кадрів повинна містити такі складові: пізнавальну, функціональну, діяльнісну, особистісну. Підвищення ефективності підготовки кадрів у сфері туризму в значній мірі

обумовлено взаємозв'язками з практичною діяльністю, технологічними процесами сучасної туристичної індустрії. Програми навчання та проектування навчальних матеріалів повинні враховувати особливості туристичного ринку, реагувати на його динаміку [2].

Безперечно, що кадровий склад системи управління туризмом у громаді повинен комплектуватися із випускників магістерських освітньо-професійних програм за спеціальністю 242 «Туризм і рекреація». Тут особливо варто відзначити ті освітні програми, де посилена управлінська складова у розрізі теоретичного навчання (обов'язкові і вибіркові освітні компоненти: «Управління DESTИНАЦІЯМИ», «Інноваційні форми розвитку туризму», «Управління туристичним підприємством», «Управління проектами», «Антикризове управління», «Комунікативний менеджмент», «Управління персоналом» та ін.) та практичної підготовки («Управлінська (виробнича) практика» або «Науково-управлінська практика»). Окремо слід відзначити магістерські міждисциплінарні освітні програми, які дають особливі переваги випускнику на ринку праці, адже забезпечують його компетентностями 2-3 спеціальностей.

З огляду на перспективи розбудови структур органів місцевого самоврядування та пріоритетності туристичного напрямку нам видається оптимальною модель штатного складу працівників, яка включає наступне: а) щонайменше одна штатна одиниця у профільному відділі (структурному підрозділі) міської/ сільської/ селищної ради; б) щонайменше три штатні одиниці у туристично-інформаційному центрі (керівник, екскурсовод, технічний працівник). У процесі добору кадрів та у рамках розподілу функціональних (посадових) обов'язків важливу роль слід надати напряму інформаційно-комунікаційного супроводу туристичної діяльності (промоція, формування позивного іміджу, робота із цифровими технологіями тощо).

Проте сьогодні існує багато проблемних моментів, які негативно впливають на кадрове забезпечення органів місцевого самоврядування, а саме: низький рівень розвитку туризму у громаді; обмежена організаційна структура

та малий штат працівників; недостатня кількість перспективних кваліфікованих працівників; низька мотивація та невисока заробітна плата; відтік та плінність кадрів; депресивні соціально-економічні тенденції у громаді та ін.

Як свідчать дослідження, багато працівників звільняються з роботи не через низькі заробітки, а у зв'язку з неможливістю задовольнити потреби в самореалізації [3, с. 117]. Власне робота над розвитком туризму у громадах вимагає креативного підходу, що відкриває широкі можливості для особистої професійної самореалізації та зростання у культурно-пізнавальному форматі. Це, а також система заохочень та мотивація сприятиме популярності таких посад.

Сьогодні для створення сприятливих умов якісного кадрового забезпечення системи управління розвитком туризму у територіальних громадах необхідно здійснити наступне: окреслити стратегічні перспективи розвитку туризму і рекреації у громаді; належне фінансування програм розвитку туризму, активізація проєктної та грантової діяльності у цьому напрямку; створити можливості безперервного професійного вдосконалення та кар'єрного росту; забезпечити працівникам сприятливі умови праці; мотивувати та заохочувати персонал, працювати над соціально-психологічними та побутовими аспектами.

Отже, подальший розвиток комплексної системи управління розвитком туризму у територіальних громадах вимагає ґрунтовних підходів стосовно його кадрового складу. Успішна кадрова політика громад стане основою ефективного розвитку туризму на базовому, субрегіональному та регіональному рівнях.

Список використаних джерел: 1. Задворний С. Управління розвитком туризму в локальних спільнотах (досвід територіальних громад Хмельницької області). Економіка та суспільство. 2022. №46. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2017/1946>. 2. Лук'янець А. Підготовка туристичних кадрів. Економіка та суспільство. 2021. №25. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/259>. 3. Мальська М. П., Бордун О. Ю., Жук І. З. Управління персоналом у туризмі: теорія та практика. Навч. посіб.

К.: Центр учбової літератури, 2021. 234 с. 4. Посібник з основ управління людськими ресурсами для територіальних громад. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/767/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_HR.pdf. 5. Чайка А. В. Кадрове забезпечення органів місцевого самоврядування як складова формування спроможних територіальних громад. Інноваційний розвиток і підвищення рівня спроможності об'єднаних територіальних громад: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, (м. Дніпро, 30 жовт. – 29 лист. 2019 р.). Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2019. С. 317-319.

*Кілінська К.Й.,
Сорока В.Ю.*

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

АКОМОДАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Війна в Україні, розпочата російським загарбником у 2014 р., вплинула на різні сектори українського життя, в тому числі й на туристичну галузь. Адаптація цієї галузі до умов війни виявилася непростю. Однак наполегливість, креативність та ресурси дозволили вітчизняній туристичній галузі відновитися і навіть зростати в деяких аспектах протягом цього періоду.

Військовий конфлікт поставив перед туристичною галуззю України низку викликів. Зокрема, були обмежені туристичні маршрути через зону конфлікту та запроваджені нові правила безпеки для туристів. Популярні туристичні напрямки, які раніше відвідували туристи, тепер стали менш доступними через загрозу безпеки. З іншого боку, деякі райони, які раніше не були популярними серед туристів, стали привабливими туристичними напрямками завдяки можливості побачити на власні очі, яким було життя цих територій до і під час війни. До прикладу, деякі туроператори організовували поїздки в зони конфлікту з метою освітнього туризму, активно розвивали тематичний туризм (меморіальний - відвідування меморіальних об'єктів і музеїв, пов'язаних з війною) [3]. Ця стратегія допомогла залучити туристів, які цікавляться історичними та соціальними аспектами конфлікту. Війна також стимулювала розвій інновацій в туристичній галузі: туроператори розробили спеціальні мобільні додатки та онлайн-платформи з метою одержання в режимі реального часу інформації про безпеку та доступні пам'ятки; запроваджувалися нові стандарти безпеки для туристичних операторів з метою забезпечення захисту

туристів у разі небезпеки, що допомогло зберегти довіру споживачів до туристичної галузі під час війни.

Останнім часом на підвищенні популярності знаходиться волонтерський туризм, що є важливим напрямом у розвитку туризму. Волонтерський туризм - це вид активного відпочинку, в якому учасники, незалежно від віку, приєднуються до волонтерських проєктів у різних країнах світу. Цей феномен має велике поширення і в Україні, волонтери активно допомагають у вирішенні соціальних, екологічних, інших проблем. Волонтерський туризм стає важливим чинником у розвитку та відродженні сучасної туристичної галузі. Він не лишень всіляко допомагає місцевим громадянам і учасникам бойових дій, але й підвищує інтерес до країни як туристичного регіону. Такий підхід сприяє залученню уваги до культурних і природних туристично-рекреаційних ресурсів країни, підвищує її привабливість для міжнародних туристів.

Ще у далекому часі панування пандемії, відбувся розквіт онлайн-подорожей та віртуальних турів, які залишаються актуальними й сьогодні [3]. Віртуальні тури стали популярними формами відпочинку і навчання, вони надають можливість віртуально споглядати музеї, парки, вулиці, інші об'єкти безпосередньо з місця свого помешкання. Це дає можливість самостійно вивчати та досліджувати цікаві місця, отримуючи нові знання та враження.

Таким чином, волонтерський туризм та віртуальні тури стали важливими аспектами розвитку туризму в Україні і допомагають залучити увагу до культурної спадщини та природної різноманітності країни, незважаючи на складні умови сучасності. Але на жаль туристичні потоки і надалі йдуть на спад (рис. 1).

Загарбницька війна поставила перед українською туристичною галуззю значні виклики, але також привнесла нові можливості для розвитку та інновацій. Адаптація галузі до воєнних умов вимагає наполегливості, креативності та співпраці між зацікавленими сторонами. Завдяки цим зусиллям туристична галузь України зберегла свою життєздатність, підвищила інтерес до альтернативних форм туризму, що з'явилися у воєнних умовах.

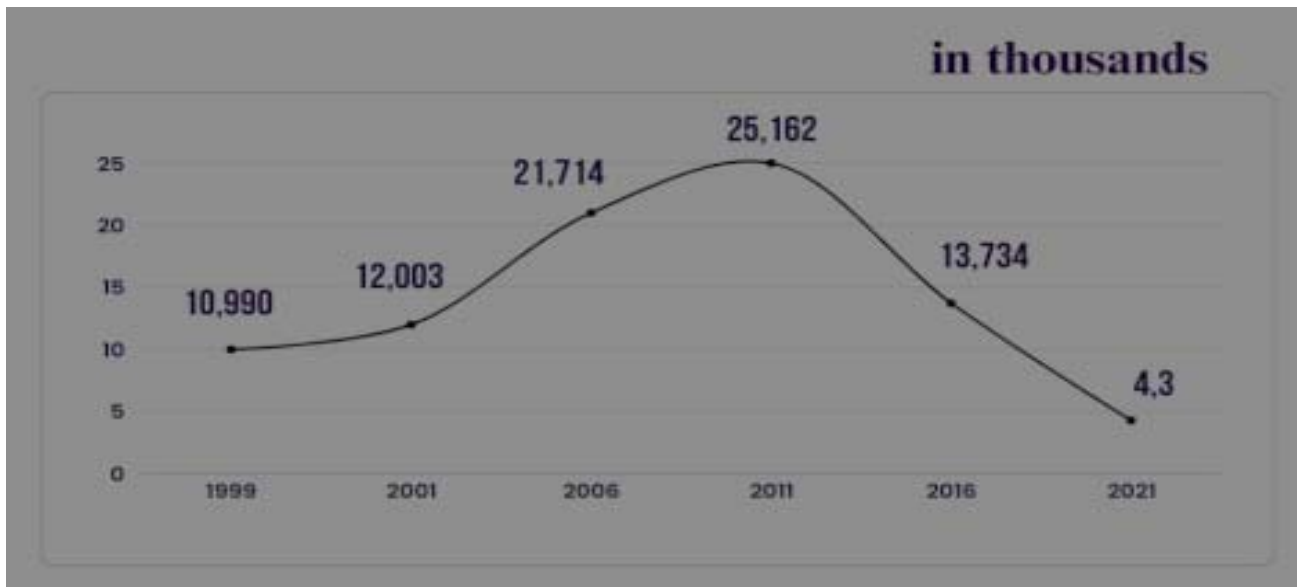

Рис. 1. Загальна кількість туристичних потоків України (1999-2021 рр.)

Війна може надихнути на виникнення нових видів туризму, які стають важливим джерелом доходів для України, підтримують додатковий економічний розвиток, сприяють збереженню історично важливих місць, створюють нові можливості для розвитку місцевих громад (табл. 1). Однак важливо зберігати баланс між розвитком туризму та збереженням пам'яток історії та природного середовища [2].

Після закінчення бойових дій з'явиться низка важливих історичних об'єктів, серед яких -- місця, де проходили бої, братські могили, інші історичні пам'ятки. Бажання дізнатися про історію, зрозуміти масштаби трагедії, завжди приваблювало туристів. Величезна кількість військової інфраструктури, створеної під час війни (блокпости, місця військових зіткнень (наприклад, під Іловайськом), масштабні жорстокі вбивства (Буча, Ірпінь, Гостомель, Маріуполь) є важливими свідченнями історії оборони населених пунктів і в майбутньому можуть стати всесвітньо відомими маршрутами пам'яті [1].

Питання впливу війни на туризм є багатограним. Розташування, політична стратегія, історичний контекст, транспортні мережі та економічна життєздатність відіграють важливу роль у розвитку повоєнного туризму.

Приклади інших країн та їхній успішний досвід повоєнної відбудови туризму мають слугувати для України основою для розробки власних планів

Таблиця 1

Перспективні види туризму під час воєнного та повоєнного відновлення України

Вид туризму	Визначення туризму
Історичний військового часу	Події воєнного часу привертають увагу до історичних місць битв, пам'ятників, музеїв. Україна має багату історію воєнних конфліктів, включаючи другу світову війну та конфлікт на сході. Такі місця можуть стати популярними туристичними об'єктами для туристів, які цікавляться історією території.
Експедиційний	Руїни військових об'єктів, зокрема фортеці, танкові музеї, аеродроми та інші воєнні релікти □ об'єкти експедиційного туризму. Туристи, які цікавляться військовою історією, можуть відвідати такі місця, побачити і визначити їх історичне значення.
Воєнний побутовий	Відвідування військової частини, де можна долучитися до бойових навчань, помешкання в армійських таборах, тренування зі стрільби, екскурсії по військових об'єктах, знайомство з повсякденним життям військовослужбовців.
Меморіальний	Місця пам'яті загиблих у війні можуть стати об'єктами меморіального туризму: це меморіальні комплекси, кладовища, пам'ятники, місця, які вшановують загиблих.
Військовий	Україна може привертати поціновувачів військової техніки та зброї, які бажають переглянути колекції танків, військових літаків, кораблів, іншої техніки. Такі музеї та виставки можуть стати популярними серед цільової аудиторії.
Козацький	Спрямований на вивчення і відчуття історії, культури, традицій козацтва в Україні. Він включає відвідування історичних місць, пов'язаних з козацтвом, участь у традиційних козацьких заходах та фестивалях, ознайомлення з ремеслами та звичаями козаків, а також можливість відвідати музеї та експозиції, присвячені козацькій історії. Козацький туризм сприяє популяризації культурного надбання України та розвитку туристичної інфраструктури в регіонах з козацькою спадщиною.
Ностальгійний	Ґрунтується на бажанні відчутти особливості минулих часів. Включає відвідування архітектурних або культурних пам'яток, які асоціюються з певним періодом чи подією. Ностальгійний туризм може бути використаний як спосіб відновлення зв'язку з минулим, викликаного ностальгією за часами, що пройшли, або як спроба пережити певні стилі життя, які асоціюються з певним часом.
Волонтерський	Це вид туризму за участю осіб будь-якого віку у волонтерських проєктах туристичної спрямованості в різних країнах світу.

виживання та розвитку туризму в країні. Важливо зазначити, що зацікавленість у розвитку територій, на яких відбулися військові конфлікти та руйнівні катастрофи, зростає на тлі загального розвитку туризму. У цій формі туристичних подорожей сліди війни будуть виступати певним стимулом для залучення туристів-екстремалів. Туристів мотивує очікування нового і незвичайного досвіду, який відрізняється від традиційного відпочинку.

Незважаючи на важку повоєнну ситуацію з туризмом, він повинен бути важливою частиною стратегії економічного відновлення. Проте сьогодні над цим треба працювати. Зокрема, включення розвитку туризму до програм післявоєнної відбудови, ведення переговорів з міжнародними інвесторами щодо їх входження в Україну, підготовка масштабних маркетингових кампаній на зовнішні ринки, розробка туристичних програм, відновлення туристичної інфраструктури, популяризація нестандартних форм туризму, відкриття туристичних офісів в інших країнах – це головні пріоритети повоєнного відновлення сфери туризму в Україні.

Список використаних джерел: 1. Матеріали робочої групи «Відновлення та розбудова інфраструктури» [Електронний ресурс]-Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni>. 2. Проєкт Плану відновлення України: Матеріали робочої групи «Відновлення та розбудова інфраструктури» [Електронний ресурс]-Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/restoration-and-development-of-infrastructure.pdf>. 3. Сайт Державного агентства розвитку туризму України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.tourism.gov.ua>.

*Колотуха О.В.,
Дудник І.М.*

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

ОЛЕКСАНДР ТОПЧІЄВ : НАУКОВА СПАДЩИНА – НАУКОВА ШКОЛА

Наука, як і будь-яка сфера суспільної діяльності, тримається на особистостях. Саме особистості скеровують її розвиток, формують вектори наукових досліджень в тій чи іншій галузі науки. В українській суспільній (соціально-економічній) географії до таких належать О.І. Шаблій, Я.Б. Олійник і, безсумнівно, О.Г. Топчієв. Їх наукова діяльність розпочалася в радянські часи, але набула творчого розквіту в часи незалежності.

Олександр Григорович Топчієв прийшов в українську географічну науку у 1961 р. на посаду молодшого наукового працівника проблемної лабораторії якісної оцінки земель при кафедрі фізичної географії Львівського державного університету. Протягом 1961-1966 рр. молодий вчений брав участь у земельно-кадастрових дослідженнях Українських Карпат, зокрема у польових експедиційних роботах з обстеження та картографування сільськогосподарських земель для потреб земельного кадастру. Тож, у 1966 р. побачила світ його перша монографія про географічні основи земельного кадастру та кандидатська дисертація «Географічні основи земельного кадастру гірських районів (на прикладі Українських Карпат)» [1].

Дослідження в царині економічної та соціальної географії розпочалися у 1969 р., коли науковець перейшов на роботу в Одеський державний університет (ОДУ) імені І.І. Мечникова. Докторську дисертацію «Моделі просторової організації географічних комплексів і систем» було захищено у 1979 р. в Ленінградському університеті. У 1980 р. О.Г. Топчієв очолив кафедру економічної та соціальної географії Одеського університету і залишався її незмінним керівником протягом 43-х років [1].

Протягом 1980-1990-х рр. кафедра економічної та соціальної географії ОДУ стала провідним центром географічної науки та підготовки фахівців-географів вищої кваліфікації в Україні. Коло наукових інтересів кафедри за цей час помітно розширилося та поглибилося. За безпосередньою участю О.Г. Топчієва формувалися нові й новітні напрямки вітчизняних суспільно-географічних досліджень, а в подальшому й наукова суспільногеографічна школа.

Основними напрямками наукової діяльності вченого слід вважати наступні:

- теорія та методологія географії, методи і методика комплексних географічних і суспільно-географічних досліджень;
- суспільна географія;
- математичні методи і моделі в географії, геоінформаційні технології;
- соціально-економічне картографування;
- геоекологія;
- регіоналістика, регіональна економіка, планування регіонального розвитку, розробка концепцій і програм сталого соціально-економічного розвитку регіонів і міст;
- морська географія;
- географія туризму.

Найвагоміший внесок науковець здійснив у питання *теорії та методології географії* (цей внесок оцінювався нами за кількістю цитувань у системі Google Scholar – пошуковій системі, яка індексує повний текст наукових публікацій). Саме тут представлена найрейтинговіша його робота – «Суспільно-географічні дослідження : методологія, методи, методика» (2005) [2] (591 цитування). Крім того слід відзначити роботу – «Пространственная организация географических комплексов и систем» (1988) [3] (118 цитувань). Пізніше були видані навчальний посібник «Методологічні основи географії: Ландшафтна оболонка Землі. Довкілля» (2018), підручник «Методологічні засади географії» (2020). У 2023 р. підготовлено до друку останній навчальний посібник –

«Геопросторова цілісність земної оболонки: методологія дослідження», у якому розглянуто напрями подальшої методологічної трансформації предметної області географії.

За напрямком *суспільної географії* вагомим доробком став навчальний посібник «Основи суспільної географії» (2001, перевид. у 2009), затверджений науково-методичною комісією з географії МОН України [4] (393 цитування), ряд наукових проблемних статей цієї тематики – одна з них [5] (18 цитувань).

Розробка напрямку *математичні методи і моделі в географії, геоінформаційні технології* була пов'язана з підготовкою науковцем свого докторського дослідження.

Постійну увагу у своїй науковій діяльності О.Г.Топчієв приділяв *соціально-економічному картографуванню*, розробці та складанню географічних карт і атласів. Під його науковим керівництвом підготовлені та видані декілька атласів та карт Одеської області. У 2000 р. Указом Президента України була створена Координаційна рада з розробки Національного атласу України, членом якої став проф. О.Г. Топчієв. За його участі було видано Національний атлас України (2001-2007).

Геоекологічні дослідження також були в пріоритеті у науковця. Основоположною тут є його робота – «Геоэкология : географические основы природопользования» (1996) [6] (185 цитувань). У 2000 р. за науковим керівництвом проф. О.Г.Топчієва була розроблена регіональна програма «Екологія-2005». Протягом 1999-2000 рр. за дорученням КМ України для всіх областей та АР Крим розроблялись регіональні програми екологічної безпеки. Для Одеської області подібна програма вийшла друком під назвою «Регіональна програма екологічної безпеки. Одеська область» (2000).

З 1993 р. на кафедрі економічної та соціальної географії ОДУ був започаткований новий для вітчизняної науки напрямок – *регіоналістика*, що охоплював регіонознавство, регіоналізацію України, регіональне планування, регіональну економіку, регіональну політику, регіональне управління та самоврядування. За цим напрямком найбільш цитованими стали роботи –

«Регіональний розвиток України і становлення української регіональної політики» (2005) [7] (92 цитування) та «Теоретичні основи регіональної економіки» (1997) [8] (75 цитувань). За цим же напрямком досліджень під керівництвом проф. О.Г.Топчієва була розроблена «Концепція соціально-економічного розвитку Українського Причорномор'я», на основі якої великим колективом спеціалістів різних регіонів була розроблена «Програма соціально-економічного розвитку регіону Українського Причорномор'я». У 1998 р. на основі угоди між Молдовою, Румунією та Україною був сформований єврорегіон «Нижній Дунай» – міжнародна договірна структура, спрямована на активізацію прикордонного співробітництва на Нижньому Дунаї. О.Г.Топчієв брав безпосередню участь в обґрунтуванні концепції формування єврорегіону та пріоритетних напрямків його функціонування, увійшов до координаційної ради з розробки програми розвитку єврорегіону «Нижній Дунай».

Дослідження в царині *морської географії* представлені цілою низкою вагомих науково-дослідних робіт і проєктів – концепцій, національних доповідей, програм розвитку, планувальних схем. Так, значним міжнародним науковим проєктом стала міжнародна програма екологічного порятунку Чорного моря, організована й фінансована Всесвітнім банком (США). Протягом 1994-1997 рр. у її складі розроблявся науковий проєкт «Програма інтегрованого менеджменту берегових зон Чорного і Азовського морів» з участю провідних фахівців усіх причорноморських країн. Під науковим керівництвом проф. О.Г.Топчієва була підготовлена Національна доповідь «Стан і перспективи інтегрованого менеджменту прибережними смугами морів в Україні» (1995).

Останніми роками, після того як очолювана ним кафедра стала називатися кафедрою економічної та соціальної географії і туризму, одним з важливих наукових напрямків О.Г.Топчієва стали дослідження у сфері *географії туризму* – розробка принципів і методів систематики та структурування умов і ресурсів туристської діяльності. Були обґрунтовані концепції рекреаційних середовищ та кластерів у контексті оцінки рекреаційно-туристського потенціалу. Видано

колективну монографію «Структурування рекреаційно-туристичного потенціалу на засадах географічного середовища» (2020), навчальний посібник «Рекреаційно-туристичний потенціал: напрями систематики і кваліметричної оцінки» (2022).

Вся наукова спадщина проф. О.Г. Топчієва стала наслідком формування **наукової суспільногеографічної школи**. Адже, метою і водночас критерієм функціонування наукових шкіл у будь-якій галузі наукового пізнання є підготовка компетентних науково-педагогічних кадрів для вищої школи.

Наукова школа в суспільній географії – це творчий колектив учених, об'єднаних підходами до розв'язання суспільногеографічних проблем, стилю теоретичної роботи, стратегій організації професійного наукового мислення, ідей і методів їх реалізації. О.Г. Топчієв став засновником та керівником наукової школи «Суспільно-географічні засади планування територій» в ОНУ ім. І.І. Мечникова. Результатом напруженої та продуктивної праці науковця стало понад 500 наукових праць, з них більше 30 – монографії, навчальні посібники, підручники, на яких зростають і будуть зростати не одне покоління фахівців-географів. Представниками цієї школи є доктори географічних наук, які отримали ці звання за наукового консультування проф. О.Г. Топчієва, як то С.П. Сосько, В.В. Яворська, І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова, кожен з яких вже став яскравою особистістю в українській суспільній географії. Сюди ж слід додати керівництво значною кількістю кандидатських і докторських робіт аспірантів і докторантів із Сирії, Єгипту, Алжиру, Китаю, Молдови.

Олександр Григорович Топчієв залишиться в серцях і думках колег і друзів (а автори мали честь з ним співпрацювати) як видатний, талановитий вчений, який залишив потужну наукову спадщину, педагог, яскрава особистість, Людина з великої літери.

Список використаних джерел: 1. Світлої пам'яті Олександра Григоровича Топчієва. Вісник ОНУ. Сер.: Географічні та геологічні науки. 2023. Т. 28. Вип. 2(43). С. 199-206. 2. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методика: Навчальний посібник. Одеса: Астропринт, 2005. 632 с. 3. Топчиев А.Г. Пространственная организация географических комплексов и систем. Киев-Одесса: Вища школа, 1988. 188 с. 4.

Топчієв О.Г. *Основи суспільної географії: підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів.* Одеса: Астропринт, 2009. 544 с.

5. Топчієв О.Г. *Про предметну область і предмет суспільної географії.* Український географічний журнал, 2004. № 2. С. 3-7.

6. Топчиев А.Г. *Геоэкология: географические основы природопользования.* Одесса: Астропринт, 1996. 391 с.

7. Топчієв О.Г., Безверхнюк Т.М., Тітенко З.В. *Регіональний розвиток України і становлення української регіональної політики.* Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005.

8. Топчієв О.Г. *Теоретичні основи регіональної економіки.* К.: УАДУ, 1997. 140 с.

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ

Дитячий і молодіжний туризм займає значне місце у системі світового туризму, тому питання дослідження особливостей його розвитку, виявлення проблем та перспектив в наш час є дуже актуальними.

Дослідження у сфері дитячого і молодіжного туризму проводили багато науковців, серед яких слід назвати українських та зарубіжних вчених О.В. Колотуху, В.В. Обозного, М.Ю. Кострицю, М.П. Мальську, Г.В. Палаткіну, О.О. Колесник, І.Н. Пілат, О.О. Остапець, В.В. Худо, В.І. Цибух, Д.В. Чертовську та інших.

Дитячий туризм є пріоритетним напрямком розвитку туризму в Україні. Саме цей вид туризму має патріотично - виховне значення, є засобом пізнання навколишнього світу, способом розширення світогляду.

Важливим у дослідженні дитячого туризму є визначення термінології та підходів до класифікації дитячого туризму. Дитячий туризм досліджується представниками різних наук, серед яких досить глибокі дослідження проведені географами, а також педагогами й туризмознавцями. Від вікових характеристик залежить вибір маршруту, програми туру, потрібний рівень обслуговування та інші умови, які стосуються молодших учасників подорожей.

Зараз в науковій літературі ще немає єдиного підходу до диференціації туристів та визначення термінології стосовно віку подорожуючих. Всі українські вчені виділяють дитячий туризм, як форми або види туризму, залежно до віку, вони виділяються також у класифікаціях Закону України «Про туризм» та у статутах ВТО.

Згідно Закону України «Про туризм» виділені такі види туризму, як дитячий та молодіжний [1], у міжнародному законодавстві форми туризму, в залежності від віку подорожуючих, які затверджені у документі «Концепції,

визначення та класифікації для статистики туризму» рекомендують виділяти наступні вікові категорії – від 0 до 14 років та від 15 до 24 років (категорії не передбачають назв).

Існує багато класифікацій за віковою ознакою, так, В. К. Кіптенко виділяє таку категорію туристів, як діти, що подорожують з батьками та молодь у віці від 15 до 24 років [3], М.П. Кляп та Ф.Ф. Шандор виокремлюють дітей у віці 1-18 років [4], О.Д. Король та М.П. Крачило виділяють дитячий та молодіжний туризм [6], С.П. Кузик, відповідно до віку подорожуючих, виділяє такі форми туризму, як дитячий (особи шкільного віку) та молодіжний туризм (16-24 роки) [7].

Ю.А. Грабовський та О.Ю. Скалій, за ознакою спортивний туризм виокремлюють дитячий та молодіжний туризм [2], за соціально-економічною ознакою науковці також виділяють дитячий та молодіжний туризм [9].

Педагогічна наука приділяє багато уваги дослідженням дитячого туризму. В науковому обігу можна зустріти декілька термінів, які є синонімами дитячого туризму, серед них – дитячо-юнацький, шкільний, педагогічний та позакласний туризм. Ці терміни поєднують такі ознаки: вікові обмеження для дітей; функції шкільного та позашкільного туризму: краєзнавчі, педагогічні, пізнавальні та спортивні.

У дефініції поняття дитячий туризм, які надають педагоги та туризмознавці є деякі розбіжності. Найбільш просте і вузьке трактування дитячого туризму полягає в тому, що його визначають як живе пізнання навколишнього світу, рух, здоров'я та фізичний гарт.

О.О. Остапець дає більш широке визначення з точки зору педагогічної науки вважаючи «дитячий туризм - засобом гармонійного розвитку дітей (осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку), що реалізується у формі відпочинку та суспільно-корисної діяльності, характерними структурними компонентами якої є похід, подорож, екскурсія». Автор вважає, що дитячий туризм є ефективним засобом навчання, виховання, оздоровлення, ознайомлення учнів з рідним краєм, їх соціальної адаптації, підтримання здорового способу життя.

І.М. Пілат під шкільним туризмом і краєзнавством розуміє туристсько-краєзнавчу діяльність учнів, що виходить за рамки навчальних програм і організується школою та позашкільними закладами з метою забезпечення педагогічного цілеспрямованого використання їх позаурочного часу. Науковець вважає, що цю діяльність характеризують: соціально-оздоровча, пізнавально-виховна та спортивно-оздоровча спрямованість, широта міжособистісних та внутрішньо-колективних відносин, у які вступають учні; безпосередній зв'язок цих відносин, у які вступають учні; безпосередній зв'язок цих відносин із соціальним та географічним середовищем [8].

О.О. Остапець та І.М. Пілат виокремлюють у визначеннях поняття дитячий туризм важливість його пізнавальної і виховної функції та педагогічну цінність.

Дитячий туризм, на думку В.А. Квартальнова, - це туризм, який входить складовою частиною в навчальний та виховний процес в освітніх закладах, що діють за основними загальноосвітніми програмами, в тому числі в позашкільних профільних туристських центрах і станціях дитячо-юнацького туризму [8]. Даним поняттям науковець підкреслює, що дитячий туризм є невід'ємною частиною шкільного навчально-виховного процесу.

М.П. Кляп та Ф.Ф. Шандор окремо виділяють визначення дитячого та шкільного туризму, визначаючи, що це вид туризму, який спрямований на задоволення рекреаційних потреб дітей та учнів [4].

О.В. Колотуха більш глибоко та детально досліджував дитячий та юнацький туризм та визначив, що «дитячо-юнацький туризм – це рекреаційна діяльність дітей та юнацтва, спрямована на задоволення оздоровчих, спортивних та пізнавальних потреб особистості поза місцем постійного проживання й навчання» [5 с. 17-18]. Треба акцентувати увагу, що автор у своєму визначенні вперше підкреслює, що подорожі обов'язково повинні відбуватись не лише поза межами місця постійного проживання, але й навчання.

Підсумовуючи вищерозглянуті дефініції поняття слід сказати, що науковці визначають дитячий туризм як засіб гармонійного розвитку дітей, як

туристсько-краєзнавчу діяльність учнів, як складову частину навчально-виховного процесу в освітніх закладах та як вид туризму, який спрямований на задоволення рекреаційних потреб дітей та учнів. У класифікаціях туристів, в залежності від їхнього віку, дитячий туризм виділяється як окрема категорія туристів.

Отже, з огляду літературних джерел можна зробити висновок, що в науковій літературі існує різноманітність визначень поняття та класифікації дитячого туризму, є відмінності у трактуванні поняття та визначенні вікових меж. Різноманіття трактувань пояснюється перш за все ємністю розглянутого явища, що впливає на трактування науковцями визначення, яке поєднує ознаки різних підходів.

Список використаних джерел: 1. Закон України «Про туризм». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>. 2. Грабовський Ю.А., Скалій О.В., Скалій Т.В. Спортивний туризм: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. 304 с. 3. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму: підручник. Київ: Знання, 2010. 502 с. 4. Кляп М.П., Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. К.: Знання, 2011. 334 с. 5. Колотуха О. В. Дитячо-юнацький туризм в Україні як територіальна соціально-економічна система: проблеми та перспективи розвитку: Дис... канд. геогр. наук: 11.00.02. НАН України, Інститут географії. К., 2004. 257 с. 6. Король О.Д., Крачило М.П. Менеджмент туризму: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: Рута, 2008. 240 с. 7. Кузик С.П. Географія туризму: навч. посібник. Київ: Знання, 2011. 271 с. 8. Мельничук М.М., Зейко В.О. Молодіжний та дитячий туризм: сутність та класифікація за віком. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Геологія. Географія. Екологія». Випуск 44. 2016. С. 118-122. 9. Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності: підручник. За заг. ред. В.Ф. Орлова. К.: Грамота, 2006. 264 с.

ТЕРИТОРІАЛЬНА СТІЙКІСТЬ ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ПРОЦЕСИ ЯК УМОВА ПРОСТОРОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Специфіка перебігу політичного процесу в Україні обумовлює особливі риси ідентифікаційні суперечності української нації. В значній мірі агентами впливу на суспільно-політичне життя, формування ціннісних орієнтирів та стратегії розвитку суспільства є вибори. Розмаїття факторів, що впливали на становлення української нації – політичні, економічні, культурні, – стали предметом численних світоглядних спекуляцій з боку тих політичних партій та блоків, що прагнули інтенсифікувати конфліктну динаміку суперечностей між різними регіональними групами українського суспільства. Досить часто це були надумані конструкції, які формувалися штучно, з метою «підживлення» ідеї щодо клонування або калькування ідеї запозичення таких поглядів в сусідніх, насамперед східних та північних, по відношенню до України, держав.

Оцінюючи електоральний процес в межах певного простору, ми поєднуємо політичну теорію Х. Арендт [6; 7], науковий дискурс Юхо Луукконен, Мікко Векрот, Теему Кемппайнен, Теему Макконен, Хейккі Сірвіо [13] та емпіричні дані щодо електоральних симпатій населення України, розміщених на офіційному сайті Центральної виборчої комісії України та узагальнених нами [3; 4; 10; 11].

З точки зору Х. Арендт, ідея держави як територіально-політичної спільноти не стосується її націоналістичної функції як однорідної й односпайної єдності людей зі схожим етнокультурним походженням і спільною національною ідентичністю. Водночас вона розвиває ідею, що держава відіграє подвійну роль як формально організований політико-інституційний простір, де можуть відбуватися політичні дії, і як гарант цього інституціоналізованого простору [6]. На відміну від ідеї сучасної національної держави, держава як

територіально-політична спільнота в до-/пост-націоналістичному сенсі не складається лише з тих осіб, які належать до неї за фактом свого народження, а виникає з суспільного буття всіх, хто мешкає в межах такого національного простору [7, с. 299]. Отже, за своєю сутністю держава є виявом територіальної стійкості.

Існування та становлення політичної спільноти передбачає дію, яка для Х. Арендт була найціннішою та найбажанішою з трьох основних видів людської діяльності [6]. Такою дією є рефлексія на електоральні можливості – брати участь у виборчому процесі та віддавати свою прихильність певній політичній силі. В цьому сенсі діяльність, пов'язана з електоральним процесом, є єдиною справді вільною формою людської діяльності, оскільки вона не підкоряється природним життєвим потребам і не диктується зовнішніми цілями та цілями, а натомість є передумовою та самоціллю. Здатність діяти означає, що замість того, щоб просто жити заради підтримки та відтворення, люди можуть робити внесок у звичайний світ – зокрема, брати участь в управлінні державою через делегування своїх повноважень обраним лідерам, таким чином починаючи щось нове та розкриваючи себе як унікальні істоти серед собі подібних [6, с. 177].

Детальне опрацювання поглядів Х. Арендт щодо цього питання зробили Юхо Луукконен, Мікко Векрот, Теему Кемппайнен, Теему Макконен, Хейккі Сірвіо [13]. З точки зору Х. Арендта, політика характеризується чотирма взаємопов'язаними якостями, без яких вона була б неможливою. По-перше, політика можлива лише тоді, коли для неї є публічний простір [6]. Іншими словами, політична дія вимагає «простору видимості», яким можуть бути результати електоральної прихильності. Простори, які мають чіткі межі, не включають лише інституційні політичні структури, такі як вибори, за допомогою яких громадяни можуть втрутитися або змінити хід формальних політичних процедур держави. У той час як фізичні місця та інституціолізовані структури є важливими умовами для політичної дії, простори зовнішнього вигляду також стосуються ширшої ідеї громадськості як спільного соціального

простору, в якому люди стають визнаними та почутими іншими. В певній мірі це відбувається через просування своїх поглядів на виборах.

По-друге, в процесі електоральної активності її учасники контактують в публічному просторі, формуючи конкуруючу спільноту. Цей простір ґрунтується на засадах єдності та протистояння, яка не допускає повної рівності. Як зазначає П. Ліль, рівність у цьому контексті не слід розуміти як однаковість [12]. У розумінні Х. Арендт рівність не є «природним» станом для людей, а є результатом тривалих колективних зусиль, інституціолізованих через закон і політику, які в свою чергу є результатом електоральних процесів [6].

Основні концептуальні і практичні виміри територіальної стійкості ми пов'язуємо з державним організмом, який має можливість розвиватися і видозмінюватися під впливом політичних процесів, серед яких ключову роль відводиться електоральним впливам.

Щоб підкреслити роль ідентичності українського народу та його проєвропейських позицій слід наголосити ще й на його соціальні-політичні розмежуваннях, що є звичним явищем для європейських націй. Дослідники підкреслюють, що в країнах зі стійкою (політичною) національною ідентичністю і усталеною системою демократичного врядування основними є соціально-економічні, а також так звані постматеріалістичні лінії розмежувань. Саме вони є основою для підтримки в ході виборчих процесів найбільш впливових партій і груп інтересів, що змагаються за владу та/або вплив на неї. Натомість у країнах, що розвиваються, молодих демократіях і новоутворених державах значно більшу роль відіграють етнокультурні, ціннісно-культурні (на відміну від ціннісно-ідеологічних) та регіональні поділи, які набувають політичного значення.

Унаслідок розмежувань виникли відносини статусної нерівності між центром і периферією, які особливо відчутні у питаннях мовно-етнічних; між церквою і державою насамперед за вплив на освіту, виховання, культуру; між селом і містом головним чином у зв'язку із розподілом ресурсів і проблемою

еквівалентного обміну; між класом власників засобів виробництва і класом найманих робітників. Ці розмежування трансформують відмінності за наведеними ознаками у політично значимі суспільні протиріччя [11, с. 36]. Кожному з цих розмежувань відповідає ідеологічний маркер, що, в свою чергу, відображається в існуванні певних політичних партій та електоральних уподобань, утворюючи різні його сегменти.

Традиційно територіальну стійкість важко ототожнювати та позиціонувати з процесами, що мають електоральну складову. Електоральні симпатії населення можна узагальнювати як домінуючу просторово-політичну уяву населення певної території. Статусність території (сільська чи міська місцевість, адміністративний центр чи пересічний населений пункт, урбанізована територія чи територія домінування дисперсного населення) формує дискурс щодо її стійкості і саме дослідження значного пласту електоральних результатів може бути маркером територіальної політичної стійкості та ідентичності.

Просторова оцінка пов'язаності з політичною діяльністю чи перебування поза нею не визначаються лише залученістю до партійної політики (або виключенням з неї), рівнем участі в офіційних політичних процесах або участю в щоденній діяльності громадських організаціях та асоціаціях. Натомість суспільно-політична активність має ширше значення, чим просте залучення особи до тих процесів, які формують певну державницьку систему. Можливість діяти політично дає мешканцям держави не лише досвід самовираження, але й відчуття цілеспрямованості як рівноправних членів спільноти та відчуття політичного дійства, яке в контексті представницької демократії можна інтерпретувати як політичну стійкість.

Список використаних джерел: 1. Дністрянський М.С. Територіально-політична незрівноваженість України: іманентна неминучість чи рукотворний наслідок? Вісник Львівського університету. Серія: Географія. 2015. Випуск 49. С. 68–86. 2. Колодій А. Міжрегіональний поділ України і деякі принципи публічного урядування / Будуємо нову Україну: збірник конференції (26-27 листопада 2014 р., м. Київ) / упоряд. Ярошенко Т.О ; Українське Фюльорайтівське коло. Київ. С. 309-327. 3. Кузишин А.В. Територіальна стійкість і електоральні процеси – єдність чи протиставлення? Природа і суспільство: виклики і поступ. Матеріали міжнародної наукової конференції присвяченої 80-річчю географічного факультету ЧНУ ім. Ю. Федьковича (м. Чернівці, 11–13 жовтня 2024 р.). Чернівці :

Чернівець. нац. ун-т, 2024. С. 150-152. 4. Кузишин А.В., Поплавська І.В. Особливості політичної ідентичності населення України через призму результатів електоральної прихильності. *Фундаментальні ментально-ціннісні відмінності українців і росіян як підґрунтя їх цивілізаційного протистояння* : колективна монографія / за заг. ред. доктора наук з державного управління, професора І.А. Семенець-Орлової, кандидата наук з державного управління В.М. Паращенко та О.О. Паращенко. Одеса : Олді+, 2023. С. 18-38. 5. *Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в контекстах політики громадянської консолідації української нації* / Аналітична доповідь. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. 160 с. 6. Arendt H. *The human condition*. 1998. Chicago, IL: The University of Chicago Press. 7. Arendt H. *Totalitarism in synty [The Origins of Totalitarianism]* (M. Kinnunen, Trans.). 2013. Tampere, Finland: Vastapaino. 8. Buyak B., Kuzyshyn A. *Change of the Electoral Sympathies of the Voters in the Western Ukrainian Region According to the Parliamentary Elections Results in 2019*. *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska, sectio B – Geographia, Geologia, Mineralogia et Petrographia*. 2021. Vol. 76. 145-162. doi: <http://dx.doi.org/10.17951/b.2021.76.0.145-162>. 9. Casaglia A., Coletti R., Lizotte C., Agnew J., Mamadouh V., Minca C., 2020, *Interventions on European nationalist populism and bordering in time of emergencies*. *Political Geography*. Volume 82, doi: <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2020.102238>. 10. Kuzyshyn A. *Departure from the traditional electoral population sympathies of Western Ukraine region: spatial analysis of the elections to the Verhovna Rada*. *Geografické informácie*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. 2020. Ročník 24, Číslo 2. S. 263-278. 11. Kuzyshyn A., Poplavska I. *Peculiarities of Ukraine's population's political identity through the prism of results of electoral preferences*. *Journal of Geography, Politics and Society*. 2022, 12(S1), 34–43. 12. Lilja P. *Defending a common world: Hannah Arendt on the state, the nation and political education*. *Studies in Philosophy and Education*, 2018. 37, 537–552. Available from: <https://doi.org/10.1007/s11217-018-9618-3>. 13. Luukkonen, J., Weckroth, M., Kemppainen, T., Makkonen, T. & Sirviö, H. *Urbanisation and the shifting conditions of the state as a territorial-political community: A study of the geographies of political efficacy*. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 2022, 47, 409–425. <https://doi.org/10.1111/tran.12503>

КАРТОГРАФУВАННЯ КОНФЛІКТІВ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ВЕЛИКОГО АДЖАЛИЦЬКОГО ЛИМАНА

Лимани – це самостійні природні комплекси в будові яких виділяються природні комплекси вертикального і горизонтального закладення [2, 7]. Різноманіття природних комплексів лиманів історично обумовило включення в господарську діяльність як акваторії так і прилеглої суші, що в свою чергу зумовило різноманіття типів природокористування в басейні та прилеглий частині дна і берегової зони моря.

Зростання антропогенного навантаження інтенсифікує конфлікти природокористування лиманів. Господарська діяльність при цьому спрямовується на контрольоване використання природних ресурсів, що дозволяє попередити, або мінімізувати негативні наслідки для тривалого використання ресурсів лиманів, підтримання їх продуктивності [6].

Конфліктологічний підхід, згідно з розробками Н.А. Алексеєнко, дозволяє виявити географічні аспекти існуючих і потенційних просторових проблем природокористування на першому етапі інвентаризаційного ландшафтного планування та реального використання природних ресурсів території і акваторії. Для цього будуються карти видів та проблем природокористування.

Згідно фізико-географічного районування України Великий Аджалицький лиман розташований у Бузько-Дністровській низовинній області Причорноморського середньостепового краю. Лиман утворився внаслідок трансгресії моря в долину річки Великий Аджалик. Зрізання мисів, утворених вододільними просторами, привело до постачання в берегову зону значних обсягів осадового матеріалу, утворення піщано-черепашкового пересипу і відчленуванням його акваторії від моря. За лімнологічною класифікацією

лиман віднесений до дуже малих [3, 5]. В його будові виділяються Малий та Великий басейни, з'єднані протокою [1, 5]. Лиман майже повністю зазнав антропогенного впливу і перетворення. Деякі з напрямків природокористування Великого Аджалицького лиману та проблеми пов'язані з ним узагальнені в таблиці 1.

На рисунку 1 представлені види природокористування досліджуваної території, позначки наведені в таблиці 1.

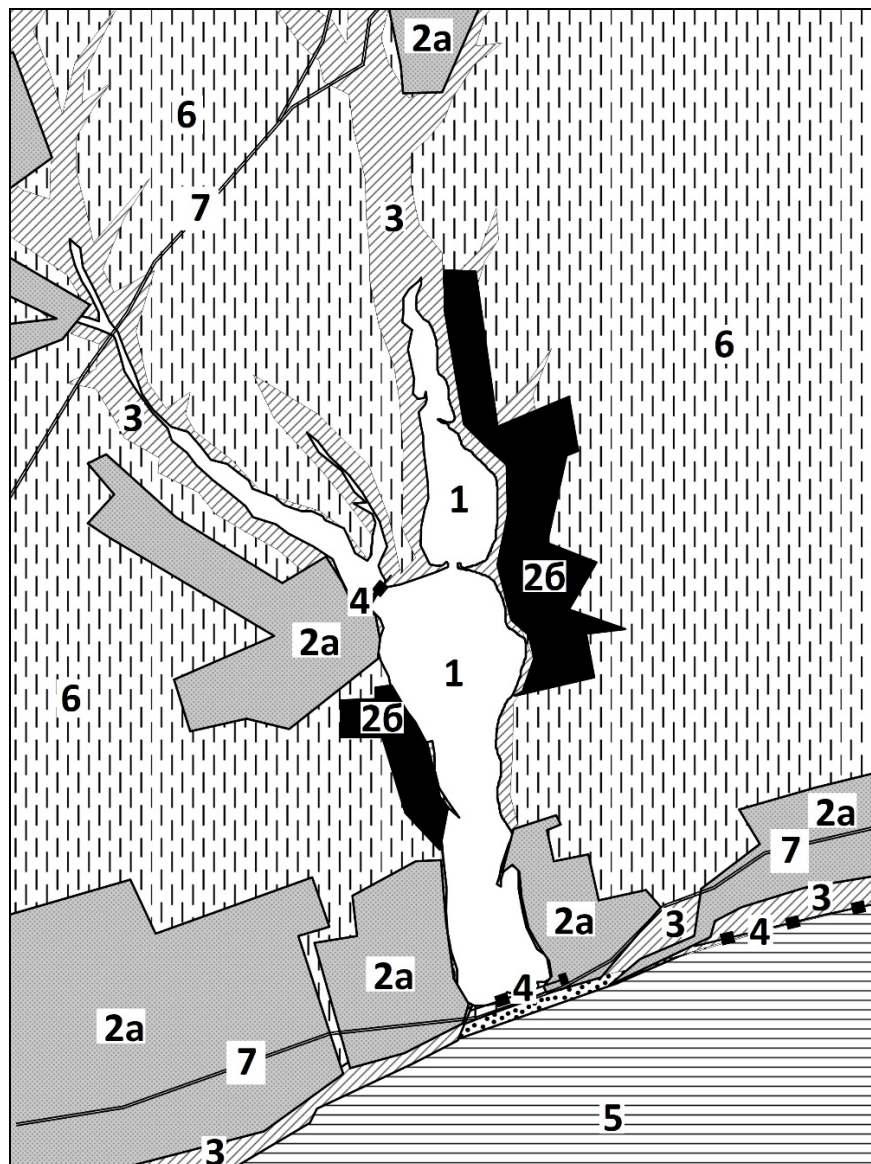

Рис. 1. Карта-схема просторового розміщення видів природокористування Великого Аджалицького лиману

**Проблеми природокористування Великого Аджалицького лиману (ПК
– природокористування)**

Види ПК	Проблеми ПК	№ на карті	Мета ПК
Традиційне	?	?	Збереження традиційних промислів
Сільськогосподарське	Ерозія, замулення, забруднення хімічними речовинами.	6	Продовольча безпека.
Морське	Збіднення промислових ресурсів, зменшення біорізноманіття, втрата рекреаційної цінності	5	Збереження морського середовища та рекреаційних ресурсів, відновлення водообміну лиману.
Промислове в тому числі будівництво.	Втрата земельних, водних, рекреаційних ресурсів, порушення рельєфу, біоти.	?	?
Транспортне		7	?
Селітебне в т.ч. присадибне	Вилучення ділянок території, акваторії, забруднення, засмічення	2а, 2б	Задовільнення потреб місцевого населення
Курортно-рекреаційне	Витоптування, забруднення, засмічення	1, 4, 5	Збереження рекреаційних ресурсів
Природоохороне в т.ч. водоохоронне	Вилучення ділянок території та акваторії, обмеження використання в господарських цілях.	3	Охорона природних компонентів та геосистем, формування охороняємих територій.

* Знак «?» в таблиці наведено при неможливості виконати картографування в зазначеному масштабі.

Список використаних джерел: 1. Адобовский В. В. Регулируемый водобмен лиманов с морем и возникающие при этом проблемы // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Природно-ресурсний потенціал Куяльницького та Хаджибейського лиманів, території міжліманя: сучасний стан, перспективи розвитку», ОДЕКУ, УКРМЕПА, 18 – 20 листопада 2015 р. Одеса: ТЕС, 2015. 7 – 9. 2. Вихованець, Г.В., & Гижко, Л.В. (2016). Природні комплекси морського узбережжя класичного лиманного типу. Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки, 21(1(28)), 9–21. 3. Молодых И. И. Геология шельфа УССР. Лиманы / И. И. Молодых, В. П. Усенко, В. П. Палатная и др. Киев: Наукова думка, 1984. 176 с. 4. Мінічева Г.Г., Соколов Є.В. Оцінка природної стійкості лиманів Північно-західного Причорномор'я відповідно до принципів водної директиви ЄС Наукові доповіді Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2014. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nd_2014_5_7. 5. Муркалов А.Б., Стоян А.А. Возникновение и употребление топонима большой Аджалыкский лиман (Черное море. Вісник Одеського національного університету. Серія: Географічні та геологічні науки. 2019. Т. 24, Вип. 1. 11-23. 6. Шищенко П.Г., Гавриленко О.П. Прикладна геоecологія: підручник. Київ: ПВТП «LAT&K», 2020. 440 с. 7. Шуйский Ю. Д., Выхованец Г. В. Природа Причерноморских лиманов. Одесса, 2011. 276 с.

КОНЦЕПЦІЯ МІЖГАЛУЗЕВОГО РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ

Україна відходить від галузевого принципу управління і впроваджує функціонально-галузевий менеджмент, тобто управління за міжгалузевими комплексами. У другій половині ХХ століття в суспільній географії поряд із галузевою класифікацією господарства вже розглядали його структуру за так званими міжгалузевими комплексами.

Міжгалузевий комплекс (МГК) - це сукупність галузей і виробництв, що об'єднані народногосподарським завданням (виконують одну народногосподарську функцію), тісно взаємопов'язані та взаємозумовлені у своєму розвитку і потребують єдиного - цільового й комплексного, планування та управління. Рекреаційна діяльність дуже складна і багатогранна, із розвитком суспільства вона постійно розширюється та набуває нових форм, формуючи міжгалузевий комплекс. Під рекреаційним комплексом розуміють «сукупність галузей і видів економічної діяльності, які забезпечують рекреаційними послугами населення країни, регіону, міста та створюють необхідні передумови для нормального функціонування рекреаційно-туристичного господарства» [9]. Він є формою територіальної організації рекреаційної діяльності, яка означає, за визначенням О.І.Шаблія, взаєморозташування (взаєморозміщення) об'єктів у двовимірному просторі, наявність просторових зв'язків між розташованими у межах земної поверхні об'єктами, існування територіальних утворень (формувань, поєднань, систем, структур).

Розвиток такого комплексу складається на певній території і у тісному зв'язку з іншими складовими територіального соціально-економічного

комплексу, що являє собою «виокремлену на основі суспільно-географічних зв'язків територіальну і комплексно пропорційну структуру матеріально-речовинних і духовних компонентів діяльності людини» [9].

Процес формування міжгалузевих комплексів - це об'єктивна закономірність розвитку продуктивних сил. Прогресивне поглиблення суспільного і територіального поділу праці супроводжується відповідним посиленням інтеграційних тенденцій. Об'єктивно формуються порівняно відособлені групи галузей і виробництв з найбільш тісними економічними і виробничими зв'язками, які великою мірою взаємопов'язані та взаємозалежні у своєму розвитку. Таким чином, міжгалузевий комплекс - це сукупність видів діяльності, здійснюваних на певній території і об'єднаних у певну групу (систему) з тісними виробничими, комерційними та іншими зв'язками.

«Революція послуг», що відбулась в останній третині минулого століття, і бурхливий розвиток туризму спричинили підвищену увагу до рекреаційно-туристичної діяльності та її поглиблену теоретико - методологічну розробку. Ситуація ускладнюється міждисциплінарним характером цього наукового напрямку і зростаючою конкуренцією різних наук у його розробленні. Цільова настанова даної роботи – показати географічні засади рекреаційно-туристичної діяльності, розкрити потужний потенціал суспільної географії у формуванні теорії та методичних засобів дослідження рекреації і туризму.

Дослідники знову й знов наголошують унікальність туризму щодо масштабів і темпів його поширення, а також за його міждисциплінарною багатогранністю та предметною складністю. Туризм розглядають, як *соціально-економічний феномен* [6, 8], що у другій половині ХХ ст. породив туристичну революцію, співставну за цивілізаційними наслідками з революцією індустріальною. І у такому контексті його потрібно розглядати як один з чинників і етапів цивілізаційного поступу людства. У сфері туризму пов'язані інтереси економіки і культури, краєзнавства і країнознавства, природознавства і історії, етнографії, культури і спорту, міжнародних відносин і зв'язків. Туризм поєднує тенденції глобалізації та етнонаціональної самоідентифікації.

Туристична діяльність всебічно пов'язує сфери матеріального виробництва, обміну, обігу, обслуговування, дозволя і надає рис завершеності господарським комплексам усіх рівнів. Туризм розглядають як одну з пріоритетних галузей економіки і як один з найбільш динамічних видів бізнесу [4, 9]. Чи не найбільш складною у наш час є проблема формування і впорядкування концептуально-понятійного апарату рекреаційно-туристичної діяльності.

Туристичну діяльність розглядають як *галузь господарства* чи *вид економічно діяльності*. Сучасний туризм має всі необхідні ознаки галузі економіки, серед яких: запити суспільства на туристичне обслуговування; виробництво специфічної продукції - турів, туристичного продукту; наявність виробників туристичних послуг і товарів та їх споживачів - туристів; використання особливих ресурсів - дестинацій (про що далі), технологій та організаційно-економічних форм; масовий розвиток підприємництва; одержання прибутку - ознака економічної діяльності. Цей підхід сповідують всі економічні науки, частково - управлінці. Але переважно більшість дослідників підкреслює дуже обмежений характер визначення туризму як галузі господарства.

Покажемо деякі методологічні колізії такого підходу. Туристичну діяльність представляють як *економічну систему*, що здійснює виробництво та обмін туристичними послугами і товарами. Сукупність підприємств і організацій сфери послуг і сфери матеріального виробництва, що забезпечують виробництво та розподіл туристичних продуктів і товарів, освоєння та експлуатацію туристичних ресурсів, формування інфраструктурної матеріально - технічної бази туризму, називають *туристичною індустрією*. Підкреслимо, у цій системі не позначені туристи: вони обов'язково повинні бути, але поза економічною системою.

У сучасних умовах рекреаційно-туристичну діяльність розглядають як *ринок послуг*, на якому туроператори та інші суб'єкти формують рекреаційний продукт і реалізують його споживачам - рекреантам і туристам. За

економічними трактовками, подорож - туристичний продукт, що купується туристами, а за ознаками об'єкт - суб'єктних відношень у сфері послуг подорож – це специфічна діяльність самих туристів.

У деяких країнах туризм як вид економічної діяльності одержав офіційне визначення: туристична діяльність - це туроператорська та турагентська діяльність, а також інша діяльність з організації мандрівок. Така дефініція не включає самих туристів і порушує логічний зміст «діяльності», яка обов'язково пов'язує суб'єкт діяльності (туристів) з об'єктами (туристичне середовище - дестинації).

Поширений розгляд рекреаційно-туристичної діяльності як *соціальної системи*, для якого складною методологічною проблемою лишаються суб'єкт - об'єктні відношення. Розгляд туризму як галузі господарства спирається на поняття економічної системи, в якій туристичні підприємства (туроператори) - суб'єкт туристичної діяльності, а туристи, споживачі туристичного продукту - її об'єкт. У той же час представлення рекреаційно-туристичної діяльності як соціальної системи розглядає туристів як суб'єкт системи, а всі інші складові - як її об'єкт. Зауважимо, що за визначенням Всесвітової туристичної організації (ВТО), суб'єктами туристичної діяльності є туроператори, турагенти, екскурсоводи, а також заклади туристичного обслуговування. І тут парадоксальна ситуація: туристична діяльність без туристів, туризм - без замовників і споживачів туристичних послуг. Зрозуміло, що всі ці розробки і дефініції вже потребують подальших уточнень і нових підходів.

У Державному агентстві України по туризму і курортам розрізняють галузі туристичні та галузі рекреаційні. До складу *туристичних галузей (видів діяльності)* віднесені туристичні агенції та оператори, екскурсійні бюро, об'єкти туристично - екскурсійного показу, об'єкти і заклади організаційно - ділового призначення, колективні засоби розміщення, що охоплюють готелі, хостели, мотелі, кемпінги, туристичні бази і табори, гуртожитки. *Рекреаційні галузі (види діяльності)* представлені колективними засобами відпочинку - будинками і базами відпочинку, пансіонатами, а також колективними засобами

оздоровлення та лікування - санаторіями, санаторіями - профілакторіями, пансіонатами з лікуванням, дитячими закладами цілорічної дії, дитячими центрами, оздоровчими закладами короткочасного (1-2 дні) перебування, бальнеологічними лікарнями.

Предметне представлення РТД розглядає рекреаційно- туристичну діяльність комплексно як складну соціально-економічну систему, що інтегрує масову організовану рекреацію (лікувальну, оздоровчу, спортивну, пізнавальну, розважальну), туризм, а також невпорядковану рекреацію (самодіяльні рекреація та туризм). Такий підхід характеризує рекреаційно-туристичну діяльність регіону чи країни як *міжгалузевий комплекс* [1, 9]. Ним користуються географи, спеціалісти з регіональної економіки, економісти. Поняття «міжгалузевий комплекс» розроблене переважно для сфери матеріального виробництва. Його використання для вивчення РТД орієнтоване більшою мірою на сферу послуг і види діяльності населення, що виходять за межі офіційних класифікацій і рубрикацій. До того ж і тут позначена особлива роль населення, яка є обов'язковою складовою рекреаційно-туристичної діяльності і являє собою її своєрідний «людський ресурс».

Міжгалузевий комплекс РТД - це сукупність різних видів діяльності населення - економічних і позаекономічних, а також форм дозвілля, які забезпечують потреби населення регіону (країни) у послугах відпочинку, оздоровлення, лікування та туризму, а також супутніми соціальними послугами та рекреаційно-туристичною інфраструктурою. Географічною основою формування регіональних міжгалузевих комплексів РТД слугують *рекреаційно-туристичні ресурси - дестинації*, що визначають спеціалізацію регіону за видами РТД. Залежно від рівня розвитку РТД у регіоні можуть формуватися органи управління рекреаційно-туристичної діяльності.

Список використаних джерел: 1. Бейдик О. О. Рекреаційно – туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу. К.: ВЦ.Київський університет,2001. 398с. 2. Величко В. В. Організація рекреаційних послуг. Харків: ХНУМГ,2013. 202с. 3. Дяченко Л. П. Економіка туристичного бізнесу. К.: Центр.учб.літ, 2007.224с. 4. Любіцева О. О.

Туристичні ресурси України. К.: Альтерпрес, 2007. 372с. 5. *Масляк П. О. Рекреаційна географія. К.: Знання, 2008. 343с.* 6. *Олійник Я. Б. Теоретичні основи туризмології. К.: Ніка – Центр, 2005. 316с.* 7. *Пазенок В. С. Філософія туризму. К.: Кондор, 2004. 268с.* 8. *Ткаченко Т. Г. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу. К.: Нац. торг. екон. центр, 2009. 463с.* 9. *Топчієв О. Г. Рекреаційно – географічні дослідження (розділ XIV) / Суспільно – географічні дослідження: методологія, методи. Одеса: Астропринт, 2005. 632с.*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Усі країни світу стикаються з викликами демографічних змін, тому вивчення їх соціально-економічних наслідків є надзвичайно важливим. По-перше, демографічні зміни, такі як народжуваність, смертність та міграція, прямим чином впливають на чисельність та структуру населення, що визначає потенціал робочої сили та економічне зростання регіонів країни. По-друге, ці процеси впливають на попит соціальних послуг, зокрема освіти, охорону здоров'я та соціальне забезпечення, що потребують відповідного планування та додаткового ресурсного забезпечення. По-третє, нерівномірний розподіл населення в регіонах створює певні виклики для місцевої економіки та інфраструктури, що вимагає розробки нових регіональних стратегій.

В останні роки науковці знову почали наголошувати на головну роль демографічних процесів для економічного розвитку. В сучасному світі, ключовим чинником економічного зростання є не стільки накопичення матеріальних активів, скільки розвиток людського капіталу та технічний прогрес. Тобто, саме демографічні зміни стимулюють інституційні, технічні та політичні трансформації.

Однією з основних проблем розвитку людського капіталу України є катастрофічна демографічна ситуація. Станом на початок 2024 року індекс скорочення населення складає більш як 1,0%. Окрім цього його особливість статево-вікової структури та збільшення рівня еміграції, сьогодні є основними демографічними ризиками для країни [3].

За даними ООН Україна займає одні з перших позицій за темпами скорочення населення. Важливо зауважити, що цей процес почався ще до повномасштабного вторгнення. В порівнянні з іншими європейськими країнами,

протягом 1990-2022 рр. рівень народжуваності й тривалість життя в країні постійно скорочувався. За вказаний період населення зменшилось приблизно на 10,7 млн осіб. Відповідно статистичних даних, на 1 січня 2022 року населення країни складало приблизно 34,5 млн осіб, проте з початком активної фази бойових дій, вже на кінець серпня 2022 року чисельність населення скоротилась до 27,8 млн, тобто всього за декілька місяців населення країни зменшилось приблизно на 6,7 млн осіб [6].

Демографічне старіння в країні прямим чином пов'язане з низьким рівнем народжуваності, коефіцієнт якого наразі складає 0,7, у той час, як для зростання чисельності населення повинен бути більше ніж 2. В довгостроковій перспективі соціологи прогнозують, що цей негативний тренд буде тривати й після припинення війни [4].

На уповільнення темпів народжуваності також прямим чином впливає демографічний дисбаланс за статтю. За даними Державної служби статистики України, від 1991 року до початку 2022 року, кількість жінок перевищувала кількість чоловіків. Жінки складали 53,7% (22 млн 658,6 тис. осіб), а чоловіки 46,3% (19 млн 558,2 тис. осіб). На початку 2022 року на 100 жінок припадало 86 чоловіків, а вже у 2023 році показник збільшився до 110 чоловіків [2].

За результатами останніх досліджень було встановлено що сьогодні в країні проживає приблизно 29 мільйонів осіб, з яких 17 мільйонів або 58,6% професійно неактивне населення, з них лише 4,8 мільйона діти до 15 років. Також у суспільстві виникла нова проблема, коли молодь, переважно учні старшої школи, покидають країну до завершення свого навчання [1, 7].

Наступним важливим фактором демографічної кризи в країні, є збільшення рівня еміграції. Від початку війни виїхало від 5 до 8 млн осіб, переважну частину з них складають жінки працездатного віку, які мають вищу освіту, третину мігрантів складають діти. Результати проведеного дослідження Інститутом соціології НАН України, показали, що приблизно 47% біженців змогли адаптуватися в нових країнах і поки не планують повертатися. Це свідчить про те, що на прийняття рішення щодо повернення частини емігрантів

впливає саме їх рівень адаптації в нових умовах проживання, а саме: соціальна підтримка у вигляді виплат, їх рівень володіння мови, наявність роботи, психологічний стан [3].

Починаючи з 2014 року в країні відбулись масові внутрішні переміщення населення зі східних регіонів країни. З початком повномасштабної війни, через безпековий фактор, ситуація лише загострилась та збільшила свою географію у межах всієї країни. Це призвело до знелюднення одних територій та збільшення антропогенного навантаження на інші. Відбулась повна деіндустріалізація східних регіонів та часткова втрата потенціалу аграрного сектору на південних регіонах. Внутрішні міграційні процеси населення прямим чином вплинули на переміщення економіки та розбалансування ринків праці в регіонах країни [1].

Всі вище зазначенні фактори є серйозною загрозою для людського капіталу країни, та економіки в цілому, тому Міністерство соціальної політики розробляє стратегію демографічного розвитку України до 2040 року. В проєкті вже представлені основні цілі та завдання. По перше, головною метою є створення умов для підвищення народжуваності та підтримка сімей. Цю мету буде здійснено завдяки наданню відповідної комплексної та соціальної підтримки, та створенню сприятливих умов поєднання батьківства з кар'єрою. По друге, зниження передчасної смертності, шляхом популяризації навичок самозбереження (здоровий спосіб життя, регулярні медичні огляди та ін.). Також важливою метою є, адаптація населення до демографічного старіння та створення умов для активної старості. Планується, забезпечити міграційний приріст населення, шляхом повернення біженців, які виїхали внаслідок повномасштабної війни, і тих мігрантів, які покинули територію країни до її початку. Фінальна мета проєкту, забезпечення оптимального розподілу населення в регіонах. Реалізації цієї мети буде відбуватись завдяки, сприянню інтеграції у нових громадах внутрішньо переміщених осіб, або створення сприятливих умов для їх повернення у регіони їх походження [5].

Отже, в результаті погіршення рівня та якості життя демографічні процеси в країні мають депопуляційний характер, що обтяжуються міграційним

відпливом за межі країни. Важливо відзначити, що в Україні демографічна проблема виникла не у зв'язку з війною, а набагато раніше, проте, активні бойові дії цю проблему значно розширили та посилили. На сьогодні країна стикається з низкою демографічних викликів, кожен з них має свої особливості та наслідки для всіх регіонів країни, створюючи як нові можливості, так і серйозні загрози.

Список використаних джерел: 1. Офіційний сайт Агенства у справах біженців ООН (УВБК ООН) в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unhcr.org/ua/> 2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua/> 3. Офіційний сайт Інститутом соціології НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://isnasu.org.ua/> 4 . Офіційний сайт Інституту демографії та соціальних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://idss.org.ua/index> 5. Офіційний сайт Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/> 6. Офіційний сайт Організації Об'єднаних націй в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraine.un.org/uk> 7. Офіційний сайт Українського інституту майбутнього [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uifuture.org/>

ІДЕЇ ОЛЕКСАНДРА ТОПЧІЄВА У ПЛАНУВАННІ АКВАЛЬНИХ ТЕРИТОРІЙ: ДОСВІД ДІПРОМІСТО

Олександр Григорович Топчієв був непересічною особистістю, одним з небагатьох географів, яких за масштабами мислення, охопленням стратегічних проблем розвитку географії можна сміливо віднести до науковців європейського рівня. О.Топчієв започаткував, або суттєво розвинув багато напрямків географічних досліджень, серед яких можна виділити дослідження та планування аквальних територій.

Вперше проблеми планування аквального простору у практичній площині були підняті нами в кінці 90-х – на початку 2000х років мин. ст. у Схемі планування території Одеської області, а також у концепції розвитку і Генеральному плані міста Одеси. О.Топчієв активно приймав участь у цих роботах, які виконував ДП «ДІПРОМІСТО», і запропонував розглядати прибережні території та акваторію Чорного моря в якості нерозривного планувального простору. В більш концентрованому вигляді ця ідея знайшла своє відображення при розробці Схеми планування території узбережжя Чорного та Азовського морів [1]. Було здійснене функціональне зонування прибережної акваторії і виділені відповідні зони: рекреаційно-оздоровчої діяльності, природоохоронних територій, зовнішнього транспорту, видобутку корисних копалин.

В подальшому ідеї планування аквальних територій знаходили практичне відображення у містобудівній документації на регіональному та місцевому рівнях. Теоретично ці праці були узагальнені в наукових публікаціях [2].

Зокрема, було встановлено, що у розвитку міста акваторія відіграє одразу декілька функцій:

1. транспортно-комунікаційну;
2. композиційну;
3. ландшафтно-рекреаційну та оздоровчу;
4. природоохоронну;
5. ресурсно-виробничу.

Розвиток просторового планування в Україні за останні роки та активні євроінтеграційні процеси змушують нас повернутися до питання планування аквальної території у сучасних умовах, врахуванні впливу такого фактору, як планувальні обмеження і прогнозуванні подальшого розвитку прибережно-аквальної комплексів в умовах військової агресії російської федерації і повоєнної відбудови України.

Світова практика планування переконливо свідчить, що приморські та прирічкові смуги являють собою особливі, подекуди унікальні територіально-аквальні простори, які виділяються виключно високим транспортно-географічним, біоресурсним, ландшафтно-рекреаційним та природоохоронним потенціалом і зумовлюють надзвичайно високу аттрактивність для життєдіяльності та здійснення господарської діяльності.

На нашу думку, розглядаючи перспективи розвитку прибережних й аквальної території слід виходити з їх географічної та планувальної єдності, а також ієрархічності та субсидіарності планувальної документації, яка розробляється для даних територій. Також важливого значення набуває урахування планувальних обмежень, які безпосередньо стосуються акваторійб водоохоронних зон, прибережних захисних смуг і пляжних зон.

Розглянемо ці питання на прикладі Чорноморського узбережжя України в межах Одеської, Миколаївської та Херсонської областей.

Загальна довжина узбережжя в цьому секторі Чорного моря досягає 1000 км (без урахування Криму). Географічна єдність цього регіону забезпечується сталими природними компонентами, які продовжуються на

захід і схід (власне саме узбережжя Чорного моря, басейни Дунаю, Дністра, Дніпра та Південного Бугу, численні озера, об'єкти природно-заповідного фонду тощо). Планувальна єдність регіону забезпечується планувальним каркасом, в основі якого знаходяться міжнародні транспортні коридори: Критський №7, Критський №9, ЧЕС, Балтійсько –Чорноморський та Північ – Південь.

Розвиток господарського комплексу та системи розселення регіону забезпечуються ієрархічністю та субсидіарністю розроблюваної планувальної документації. Тобто, рішення Генеральної схеми планування території України та Схеми планування території узбережжя Чорного та Азовського морів є підґрунтям для розроблення схем планування Одеської, Миколаївської та Херсонської областей, а ті, у свою чергу, визначають планувальні умови та обмеження при розробці документації на місцевому рівні: комплексних планів просторового розвитку територій територіальних громад і генеральних планів населених пунктів.

Ключовим аспектом планування цього регіону і забезпечення єдності прибережної та аквальної територій є її функціональне зонування. На регіональному рівні необхідно виділити транспортно-комунікаційну зону, ширина якої в межах морської акваторії має включати ділянки лоцманського ходу, технічні зони морських і річкових портів; ландшафтно-рекреаційну та оздоровчу зону, межі якої мають враховувати наявні курортно-рекреаційні ресурси та зони їх охорони; природоохоронну зону, яка визначається на підставі встановлених меж об'єктів природно-заповідного фонду і виробничу зону, до якої слід відносити місця видобутку корисних копалин (нафта, природний газ тощо) і відповідні санітарно-захисні зони.

На місцевому рівні, окрім уточнення вищезазначених зон необхідно враховувати планувальні умови та обмеження, які встановлюються містобудівною документацією та визначають режим господарського використання конкретних прибережних територій. Зона містобудівної та господарської діяльності на Чорноморському узбережжі вже зараз активно

виходить в межі морської акваторії.

Повномасштабне військове вторгнення російської федерації накладає суттєвий відбиток на подальший розвиток Причорномор'я. Наразі окупованою залишається значна частина Херсонщини і повністю Автономна Республіка Крим. Значні площі узбережжя зазнали урбіциду та екоциду, морська акваторія в багатьох місцях замінована. Тому в повоєнний період необхідно передбачити проведення заходів щодо відновлення природних якостей морського узбережжя та акваторії Чорного моря, внести істотні зміни у функціональне зонування на рівні схем планування територій областей, врахувати новітні реалії при розробці комплексних планів просторового розвитку територіальних громад і генеральних планів населених пунктів.

Список використаних джерел: 1. Схема планування території узбережжя Чорного та Азовського морів для застосування у Донецькій, Запорізькій, Херсонській, Одеській, Миколаївській областях та АР Крим / Український державний науково-дослідний інститут проектування міст Діпромісто, 2006. 2. Ю.М.Палеха Акваторія у планувальній структурі міста / Ю. М. Палеха // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – 2016. – Вип. 46. – С. 326-329. - URL::http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spam_2016_46_5

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

**ПАМ'ЯТІ ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО, НАУКОВЦЯ, ОРГАНІЗАТОРА
НАУКИ ПРОФЕСОРА ОЛЕКСАНДРА ТОПЧІЄВА (СПОГАДИ
ПРОФЕСОРА СТЕПАНА ПОЗНЯКА)**

В поважному віці пригадується навчання в університеті, знайомство з викладачами, студентами, перипетії студентського життя. У 1961 році я поступив на географічний факультет і наше студентське життя розпочалося з сільськогосподарських робіт у Кіровоградській області (в основному збір помідорів і кукурудзи). В той же час (у 1961 році) Олександр Григорович Топчієв закінчив географічний факультет і був відмінним студентом, отримував Ленінську стипендію. Після закінчення географічного факультету, з 1961-1966 рр. працював молодшим науковим співробітником кафедри фізичної географії Львівського університету під керівництвом професора К.І. Геренчука.

Перше моє знайомство з Олександром Григоровичем відбулося в гуртожитку, який знаходився по вулиці Радянська, де він і проживав деякий час із студентами. Треба віддати належне за його працьовитість, настирливість, любов до науки, що очевидно створило сприятливу наукову атмосферу на кафедрі фізичної географії і шанобливого ставлення до наукового керівника. Олександр Топчієв активно бере участь у студентських наукових конференціях університету. Його перші наукові інтереси привели до вивчення оцінки земель та земельного кадастру, географічного кадастру природних умов і ресурсів.

Першою фундаментальною публікацією Олександра Топчієва була стаття «Досвід економічної оцінки земель в українських Карпатах», яка опублікована у науковому збірнику «Географія і земельний кадастр» (1965 р.). В цій статті підведені результати польових робіт 1962 р. лабораторії якісної оцінки земель Львівського університету у Міжгірському (нині Хустському) районі

Закарпатської області на Низькогір'ї Воловецької верховини і Середньогір'ї Полонинського хребта. Виділялися фізико-географічні, точніше агрокліматичні райони. В кожному районі виділялись типи земель. Було виділено три групи сільськогосподарських угідь: орні землі, природні кормові угіддя і ліси, окремо оцінювались за продуктивністю та за способом господарського використання. Продуктивність оцінювалась за валовою продукцією, яка вираховувалася за закупівельними цінами на основі середньої багаторічної врожайності того набору сільськогосподарських культур, які встановлені для земель даного типу: за чистотою доходу, під яким розуміється різниця між валовою продукцією і прямими виробничими затратами.

Для вирахування прямих виробничих затрат на розораних ділянках окремих типів земель враховувалося: схема землеволодіння, топографічна основа для визначення крутизни схилів, висота зерна окремих культур і їх вартість, кількість добрив і їх вартість. Природні кормові угіддя оцінювались по можливій валовій продукції. Спосіб господарського освоєння земель оцінювався за відношенням площ і передових окремих угідь в межах кожного типу. Типи земель при оцінці групувались за співвідношенням основних сільськогосподарських угідь. Розрізнялися землі гірсько-лучно-лісові; лісо-лучно-орні; орно-лучні тощо. Типи земель з великими і маленькими контурами сільськогосподарських угідь отримували оцінку окремо і по кожному з трьох видів угідь. Для типів земель із строкатим чергуванням сільськогосподарських угідь встановлювалася земельна середньозважена оцінка за продуктивністю і питомою вагою окремих угідь. Показники оцінки при цьому були абсолютними, в той час, як констатував Олександр Топчієв, економічну оцінку необхідно було виражати у відносних балах.

Завершуючи свою публікацію, Олександр Топчієв вважав, що роботи з оцінки землі необхідно проводити в такому порядку: на топографічній основі проводиться топологія земель фізико-географічного району; встановлюються границі адміністративних районів; будуються оціночна шкала на окремих ділянках ріллі, угідь і лісу в межах визначених типів земель. Для цього

використовується звітність окремих господарств, безпосередній плановий облік продуктивності сільськогосподарських угідь, технічні матеріали лісовпорядкування 1 і 2 розрядів. Для побудови оціночної шкали вибираються господарства середні за умовами ведення виробництва і по них зараховуються наступні матеріали: 1) схема землекористування; 2) набір і чергування с/г культур на кожній розореній ділянці; 3) врожайність окремих культур і природних кормових угідь за останні 5-7 років. Крім того, збираються матеріали з фізико-географічного або адміністративного району: 1) характеристика економіко-географічного положення території, умов транспортування, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції і реалізації сільськогосподарської продукції і деревини; 2) матеріали лісовлаштування за лісовими кварталами; 3) загальні закріплювальні ціни на с/г продукцію, також на деревину тощо. Під час польових робіт корегуються границі виділених типів земель і проводяться роботи з безпосереднього врахування продуктивності окремих угідь, закладаються пробні укісні ділянки для визначення врожаю і якості травостою. На орних землях проводиться врахування врожаю якості травостою та врожаю в залежності від абсолютної висоти, крутизни і експозиції схилів загального фону тощо.

На лісових землях встановлюється різниця продуктивності таксації однорідних і одновікових насаджень на різних типах земель. Як констатував Олександр Топчієв, не всі розділи методики пройшли виробничу перевірку, але після деякого доопрацювання ця методика може доповнювати наші уявлення про ці специфічні заходи, які необхідні при землеоціночних роботах в гірських районах на відміну від рівнинних.

Свої наукові розробки професор О. Топчієв висвітлив у багатьох наукових публікаціях; у багатьох дисертаційних роботах аспірантів професора вони слугують теоретичною і практичною основою.

Матеріали досліджень Олександр Топчієва слугували основою захисту його дисертаційної роботи «Географічні основи земельного кадастру гірських районів (на прикладі Українських Карпат)» 1966 р. Серед найбільш важливих

методичних праць професора О. Г. Топчієва можна виділити «Основи методики земельного кадастру гірських районів (На прикладі Українських Карпат)» (Львів, 1966), «Просторова організація географічних комплексів і систем» (Одеса, 1986), «Терміни і поняття в економічній географії» (К., 1988), «Геоєкологія: Географічні основи природокористування» (Одеса, 1996), «Теоретичні основи регіональної економіки» (К; 1997), «Основи суспільної географії» (Одеса, 2001), «Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики» (Одеса, 2005) та багато інших.

Враховуючи світлу пам'ять Олександра Григоровича, ми високо цінуємо його доброзичливість, добрі поради. В нього була звичка висловлювати свою персональну думку з деяких питань і глибоко коментувати. Він любив свій факультет, друзів. Науковці, які приїхали працювати до Одеси завжди старалися бути разом, зустрічати Дні народження, свята і з радістю на географічному факультеті ЛНУ хотіли бачити, так звану «Львівську колонію вчених».

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ПЛАН МІСТА ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ УРБАНІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Під урбаністичною системою можна розуміти складну, просторово обмежену природно-соціо-господарську систему, центром якої є місто, а основними підсистемами – природно-ландшафтна, господарська, соціально-демографічна, планувальна. Головною особливістю планувальної структури урбаністичної системи є її велика інерційність, зумовлена діахронністю виникнення її різних елементів на основі первинного каркасу, тривалим часом експлуатації споруд, складністю майнових і управлінських відносин тощо.

Генеральний план (ГП) є основною складовою містобудівної документації по плануванню території міста. Він призначений для аналізу сучасного стану та розроблення напрямків і форм розвитку конкретної урбаністичної системи, для реалізації довгострокової політики органів муніципального управління в питаннях використання і забудови території міста, його просторового розвитку.

Основною метою розробки Генерального плану є визначення стратегічних напрямків розвитку міста, його подальшої забудови та інших видів використання території, забезпечення стійкого соціально-економіко-екологічного розвитку, спрямованого на ефективну реалізацію соціально-економічного потенціалу міста, створення комфортного середовища життєдіяльності його населення, охорону природних складових урбаністичної системи, запобігання виникненню екологічних проблем.

ГП містить матеріали з функціонального зонування і містобудівельного районування території міста, з розміщення стратегічних об'єктів загальноміського значення, організації вулично-дорожньої мережі і міського транспорту, інженерної підготовки та захисту території від небезпечних

природних і техногенних процесів, охорони природи і історико-культурної спадщини, перспективної функціонально-планувальної організації території міста. Генеральний план міста має розроблятися, з одного боку, з урахуванням інтересів місцевого населення, а з другого боку – з урахуванням загальнодержавних і загальнодержавних завдань територіального планування, розвитку систем розселення. Генеральний план розробляється відповідно до чинного законодавства з містобудування та діючих Державних будівельних норм України.

ГП слугує основою для розробки іншої планувальної документації і проектів забудови міста, програм соціально-економічного розвитку, планів земельно-господарського устрою та вартісної оцінки міських земель, проектів з охорони навколишнього природного середовища та здоров'я населення, історико-культурних пам'яток, інженерного захисту і підготовки території, комплексних схем організації транспорту і систем управління дорожнім рухом, розробки містобудівного і земельного кадастрів і ін.

Фахівцями Українського державного науково-дослідного інституту проектування міст «Діпромісто» ім. Ю.Белокозя був розроблений Генеральний план міста Одеси. Зі змінами та доповненнями ГП був ухвалений в 2015 р. Його пропозиції обумовлюють розвиток міста на період до 2031 року.

Головною особливістю міста Одеси є його приморське положення і той факт, що морське узбережжя слугує головною планувальною віссю міста. Саме з цим пов'язані як перспективи розвитку міста, так і планувальні обмеження.

ГП Одеси передбачає розвиток міста як багатофункціонального регіонального ділового, науково-інформаційного, культурного і туристичного центру, головного контактного центру Чорноморського регіону. Функціонально-планувальна модель розвитку м. Одеси розглядається в рамках планувального утворення «Велика Одеса» в межах між Сухим і Григоріївським лиманами та передбачає: формування раціональної планувальної структури, упорядкування функціонального зонування; формування комунікаційно-планувальних зв'язків, що вдосконалюють лінійно-променевою структуру міста,

забезпечуючи стійкі зв'язки між усіма районами, завершення формування меридіональних транспортно-комунікаційних осей «Північ-Південь»; комплексну організацію системи загальноміського центру як просторово розвиненої планувальної структури; збереження містобудівного ансамблю історичної частини міста; формування ділових центрів нового типу для переміщення основних комунікаційних і господарських функцій з історичного ядра центру; формування цілісної системи територій рекреаційно-оздоровчої і туристичної функції, спорту і зелені. На віддалену перспективу в моделі перспективного розвитку Одеси закладено: повне винесення підприємств нафтогазового комплексу за межі міста; повна заміна непридатного і морально застарілого житлового фонду; винесення Південних і Північних очисних споруд за межі водоохоронних зон моря і лиманів; створення технопарків в районі Шкодової гори (на території нафтопереробного і цементного заводів), на частині існуючого промрайону Застава та на колишніх полях фільтрації; ліквідація промислового утворення «Одеса-Центр» і формування в районі старого залізничного вокзалу адміністративного та бізнес-центру сельбищного району нового типу, який поєднує в собі житлову забудову, адміністративний та бізнес центри; створення в Одеській бухті штучного острова рекреаційного призначення з будівництвом курортних, туристичних та видовищно-спортивних і розважальних об'єктів; ліквідація залізничної станції "Одеса-Сортувальна", розташованої в зоні санітарної охорони курорту "Куяльник" [1].

Доктор географічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України Олександр Григорович Топчієв в 2009 році розробив експертне заключення щодо проекту Генерального плану міста Одеси, надавши йому в цілому високу оцінку, але і зазначивши певні дискусійні положення. Зокрема, він зазначав, що комплексна оцінка території за ступенем сприятливості під забудову міста, яка складається лише з трьох градацій – сприятливі, умовно сприятливі, несприятливі, – є дещо спрощеною, адже кожен окремий компонент, що визначає сприятливість чи несприятливість інженерно-будівельних умов, може мати 2-5 і більше градацій. Також професор Топчієв

наголошував на необхідності додаткової деталізації схеми інженерно-будівельної оцінки території [2].

Важливим завданням розробки генерального плану міста Олександр Григорович вважав комплексне ландшафтно-планіровочне зонування території міста для потреб різного функціонального використання різних його ділянок.

Значну увагу професор Топчієв приділяв питанню планування розвитку прибережно-схилової смуги міста з її лісопарковими насадженнями, яку він пропонував включити до складу природно-заповідного фонду із збереженням її функцій короткочасної рекреації, а також екологічної, санітарно-захисної функції. Також Олександр Григорович, займаючись вкрай важливими проблемами планування і ешелонування приміської зони Одеси, в своєму експертному заключенні підкреслював, що у контактній зоні “місто - приміська зона” об’єктивно існує “зовнішня смуга міста”, в якій поєднується традиційні функції приміської зони і функції планового і непланового (стихійного) територіального розвитку міст, і ця особлива функціональна зона потребує своєї інституціоналізації та відповідних планувальних розробок. На переконання вченого, у функціональному зонуванні Одеси є потреба виділення і розгляду функціонально-планувальної зони нового типу – зони територіального розвитку міста [2].

Проблемою міста Одеси, яку Олександр Григорович Топчієв неодноразово висвітлював в своїх наукових працях, виступах, лекціях, є проблема “морського фасаду”. В Одесі морський фасад вочевидь малий (Приморський бульвар, Потьомкінські сходи) без прямого виходу до моря, блокований численними гаванями порту. В ГП Одеси є пропозиція створити набережну протяжністю близько 20 км, але ці питання досі недостатньо деталізовані та вочевидь, в мирний час знову постануть на порядку денному.

Професор Топчієв завжди наголошував, що ключовий елемент планувальної організації приморського міста – його берегова (приморська) зона, яка має специфічні природно-ресурсні, екологічні та соціально-економічні функції та потребує відповідної цілісної планувально-функціональної

організації. Новим простором для планувальних рішень вчений називав морські та лиманні акваторії, які розглядають як специфічний ресурс у загальній планувально-функціональній організації приморських міст і територій [2,3].

Величезний доробок професора Олександра Григоровича Топчієва в сфері геопланування, планування міст, містобудівельної оцінки території та безлічі інших питань важко переоцінити, а іноді навіть й осягнути. Сьогодні періодично висуваються пропозиції перегляду Генерального плану міста Одеса, внесення до нього доповнень і коректив, відповідно до вимог часу. Сподіваємось, що розробки і пропозиції Вченого, що надовго випередили свій час, будуть при цьому враховані.

Список використаної літератури: 1. Генеральний план міста Одеси. Основні положення. URL: <https://omr.gov.ua/ua/city/departments/uag/generalniy-plan-g-odessi/> 2. Топчієв О.Г. Експертне заключення на матеріали проекту генерального плану м. Одеси, розробленому спеціалістами інституту “Діпромісто”. Одеса, 2009. 3. Топчієв О. Г., Мальчикова Д. С. Планування територій. Навчальний посібник. Херсон: вид-во Гринь Д. С., 2014. 266 с.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТРУДНОЩІ ОЦІНКИ РЕКРЕАЦІЙНО- ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Рекреаційно-туристична діяльність (РТД) – відносно нове поняття у рекреаційній географії та туризмознавстві. За найбільш схематичними представленнями, РТД являє собою поєднання рекреаційних та туристичних видів і форм господарської діяльності. Рекреація та туризм дійсно тісно взаємопов'язані між собою, але на даний час їх наукове і практичне розроблення достатньо розмежоване: пріоритетними є напрямки відпочинку та оздоровлення населення, пов'язані з економічно організованими і впорядкованими формами туризму та масової комерціалізованої рекреації. Інші напрями рекреаційної діяльності, зокрема масова самодіяльна та побутова рекреація, ще не досягли потрібних рівнів наукового та організаційно-економічного розгляду.

За найбільш змістовним представленням, РТД розглядають вже як нову сферу господарської діяльності, що інтегрує всі різновиди і форми відпочинку та оздоровлення населення. Головна трудність розроблення оцінок умов і ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності полягає у їх множинності, різноякісності та різноіменованості. Складові рекреаційно-туристичного потенціалу (РТП) мають різну природу, зокрема вони можуть бути природно-географічними, історико-культурними, соціально-економічними. Вони можуть мати характеристики і оцінки за різними запитами і потребами суспільства – матеріальними, духовними, етичними, естетичними, економічними, перцепційними. В оцінюванні умов і ресурсів відпочинку та оздоровлення населення об'єктивні показники природних та соціально-економічних чинників РТП поєднані з суб'єктивними оцінками їх споживачами, що можуть мати ознаки і ментальності, і кон'юнктурності. Традиційна орієнтація оцінювання

умов і ресурсів за економічною ефективністю – різницею між затратами на їх освоєння та прибутком, у багатьох випадках вже поступається аксіологічним (ціннісним) нормам загальнолюдських цінностей і пріоритетів. В оцінці РТП поєднані соціальні потреби і запити різних верств населення. До того ж рекреаційні блага поєднують інтереси особисті (індивідуальні), сімейні, групові (корпоративні), громадські, суспільні [2].

Рекреаційно-туристичний потенціал характеризують за надзвичайно широкою номенклатурою властивостей і показників, перелік яких може охоплювати десятки і сотні складових. До того ж такі компоненти мають різну фізичну природу і, як правило, недостатньо співставні характеристики і показники. Зауважимо також, що склад рекреаційно-туристичних умов і ресурсів постійно оновлюється і розширюється. Така ситуація зумовлює значні методологічні труднощі у розробленні цього напрямку.

Загальною проблемою використання натуральних (фізичних) показників оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів є їх різноякісність та різноіменованість. Різні види рекреаційних умов і ресурсів мають різну фізичну природу і форми, і в різних ситуаціях, а також для різних видів РТД можуть мати дуже різну значущість та "вагомість" - від мінімальної до головної. Для подолання різноіменованості показників користуються різноманітними методами їх стандартизації та нормування, приведення до "однакового масштабу". Нагадуємо, що статистика використовує таке нормування лише для достатньо близьких, споріднених і сумісних показників. Рекреаційні ресурси такої "подібності" не мають і охоплюють об'єкти і явища дуже різної і мало співставної природи.

Складною методологічною проблемою у розробленні комплексних та інтегральних оцінок РТП виступає змістовна різноманітність їх вихідних складових та відповідних компонентних оцінок. Скажімо, як поєднати цінність археологічних артефактів та джерел мінеральних вод, ємність пляжної ділянки та показники якості життя населення та його доходів. Часом здається, що ця проблема чіткого розв'язання не може мати в принципі. Але це не зовсім так:

запити рекреаційно-туристичної діяльності позначають необхідність її розроблення знов і знов. Комплексні та інтегральні оцінки рекреаційного потенціалу і необхідні, і можливі.

Проблема представлення якісних характеристик і властивостей у кількісній формі має загальнонауковий статус. З середини минулого століття розробляють новий науковий напрям – кваліметрію як вчення про принципи і методи кількісного виразу якісних показників. Методи кваліметрії отримали найбільше поширення у психології, соціології, товарознавстві, а останнім часом набули популярності у соціально-економічних дослідженнях, фізичному вихованні та спорті [1, 3, 5]. Зроблені перші кроки до використання кваліметричних методів для оцінювання умов і ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності [4].

Розглянемо деякі базові поняття кваліметрії у контексті оцінювання РТП. Об'єктами оцінювання можуть бути будь-які предмети, процеси, явища – природні чи штучні, матеріальні чи ідеальні (духовні), що формують рекреаційно-туристичний потенціал, характеризують умови і ресурси рекреаційно-туристичної діяльності. У рекреаційній географії та туризмознавстві об'єктами оцінювання РТП виступають також територіальні одиниці, що представляють собою фрагменти довкілля, ландшафтної оболонки Землі. Вони можуть мати різний геопросторовий масштаб – від ареалів і ділянок до регіонів і глобальних оболонок – геосфер. За предметним змістом територіальні одиниці можуть бути природно-географічними, історико-географічними (історико-культурними), соціально-економічними, геополітичними, етногеографічними. Поширені також різноманітні просторові поєднання таких складових у вигляді територіальних географічних комплексів. Загальна назва територіальних одиниць оцінки РТП – геопросторові таксони або просто таксони.

Базовими поняттями кваліметрії є "властивість" та "оцінювання". Властивість – характерна риса об'єкту, що показує його особливість у використанні як умови чи ресурсу РТП. Властивості можуть бути простими чи складними, перші називають компонентними, другі – комплексними.

Сукупність усіх властивостей, що визначають ресурсну цінність об'єкту, називають його якістю. Таким чином якість об'єкту – це його інтегральна оцінка, результат поєднання всіх властивостей, що визначають його використання (споживання) як ресурсу рекреації та туризму. Міра якості – кількісний вираз якості і властивостей у чисельній формі.

Оцінюванням називають процедуру чи алгоритм одержання показників міри якості об'єкту, а оцінкою – сам чисельний вираз такої міри. У ресурсознавстві розрізняють економічну оцінку умов і ресурсів господарської діяльності, що визначає її економічну ефективність співставленням прибутків і витрат виробництва. Більш загальні цільові настанови має аксіологія – науковий напрям орієнтований на оцінювання людських запитів і потреб – духовних, естетичних, етичних, світоглядних. Методологічною основою кваліметричних методів є шкалування – розроблення спеціальних кваліметричних шкал для трансформації якісних характеристик і властивостей у кількісно-числову форму.

У наш час набула значного поширення бальна оцінка РТП. Головна методологічними проблема такого підходу полягає в тому, що бальні оцінки не мають метричних відношень і не дають (не можуть давати взагалі) кількісних розрахункових показників. Бальні шкали порівнюють різні ресурси за відношеннями "менше-більше" і забезпечують лише їх відносне (рейтингове) впорядкування. На даний час більшість дослідників розробляють інтегральні оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу за бонітувальними шкалами - шкалами бонітету рекреаційних ресурсів, які можуть давати якісну чи напівкількісну (порядкову, рейтингову) оцінку ресурсам. У ресурсознавстві поширені 100-бальні бонітувальні шкали, які мають кількісний вимір відповідних ознак у балах. Проте слід пам'ятати, що такі оцінки можливі лише для ресурсів, які вже мають натуральні кількісні показники. Наприклад, бонітування ґрунтів здійснюють за 100-бальною шкалою, розробленою за пересічною врожайністю зернових культур. Перехід від натуральних показників до балів є формою їх стандартизації та нормування. В оцінці

рекреаційного потенціалу більшість ресурсних характеристик натуральних кількісних показників не мають, а відтак, не можуть бути переведені у 100-бальні шкали. Саме тому у рекреаційній географії поширені вкрай спрощені і схематичні 3-, 5-, 10-бальні шкали, які представляють лише порядковий (ранжований, рейтинговий) розподіл ресурсних ознак за відношенням "менше-більше".

У багатьох методичних розробках інтегральні оцінки РТП одержують простим додаванням компонентних показників, які для статистичної співставності представлені бальними шкалами. На жаль, цей популярний підхід не є коректним: бальні оцінки позбавлені метричних (кількісних) відношень та відповідних математичних дій, вони неопераціональні: їх не можна додавати й усереднювати.

В обчисленнях загальних усереднених та інтегративних показників типовими є процедури "нормування" та "зважування" вихідних показників. У багатьох випадках це суто математико-статистична проблема. Існує чимало всіляких принципів і методів її розв'язання. Значно складніше виглядає це питання в оцінці РТП. Перелік складових рекреаційного потенціалу настільки різноякісний, різноманітний і різноіменований, що простого нормування відповідних показників вочевидь недостатньо. Статистичне "вирівнювання" вихідних характеристик за їх стандартними відхиленнями чи на іншій основі аж ніяк не знімає проблеми різної предметної якості вихідних показників та їх змістовної неспівставності. Подібна ситуація має місце і у визначенні (оцінці) різної значущості окремих характеристик і показників та їх попередньому "зважуванню". Вагові коефіцієнти для окремих складових РТП мають на меті зробити оцінку рекреаційних умов і ресурсів більш точною. Але загальних методологічних чи методичних засад для такого зважування ще нема.

Відомі пошукові розробки багатофакторних методичних схем. Наприклад, для оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу використовують багатокритеріальні підходи, багатокритеріальну теорію корисності (MAUT - Multi-Attribute Utility Theory) - для визначення вагових коефіцієнтів критеріїв,

методи аналітичної та мультиплікативної ієрархії, відношення переваг ресурсних показників за якістю. Але очікуваних результатів для оцінки РТП вони ще не дають. Чи не найбільш поширений варіант встановлення відносної значущості та "ваги" різних показників - експертні оцінки вагомості властивостей.

Достатньо перспективним щодо інтегральних оцінок РТП виглядають типологічні підходи до групування і систематики його складових. Встановлення типових поєднань (комбінацій) компонентів, що визначають особливості використання такого потенціалу, певною мірою представляє їх відносну значущість та роль у формуванні рекреаційного потенціалу. Подальша розробка типологічних підходів для оцінки РТП з встановленням рекреаційно-ресурсних кластерів та рекреаційно-галузевих комплексів сприятиме поглибленню таких оцінок і посилить диференціацію складових за їх відносною роллю у формуванні РТП.

Характеристики рекреаційно-туристичних потенціалів та їх оцінки ще залишаються багато в чому пошуковими напрямками. З одного боку, реальний попит на оцінку ресурсного потенціалу об'єктів і територіальних таксонів - територій, акваторій, аероторій - постійно зростає. З другого - РТП об'єднує та інтегрує величезний і складний перелік різноякісних і різнорівневих характеристик і показників умов і ресурсів, які не підлягають простим статистичним узагальненням та інтегруванню.

Список використаних джерел: 1. Azgaldov G. G., Kostin A. V., Padilla Omiste A. E. *The ABC of Qualimetry: The Toolkit for measuring immeasurable*. Ridero. 2015. 167 p. 2. Topchiyiv A. G., Sych V.A., Yavorska V.V., Kolomiyets K.V., Hryhoriev A.V., Hevko I.V. *Methodological principles of systematics of recreational goods* // *Журнал з геології, географії та геоекології*. 2021. Т.30(4) 762-771. 3. Дмитренко Г. А., Ануфрієва О. Л., Бурлаєнко Т. І., Медвідь В. В. *Кваліметрія в управлінні: гуманістичний контекст: навч. посіб.* К.: Аграрна освіта. 2016. 335 с. 4. Топчієв О. Г., Коломієць К. В., Сич В. А., Яворська В. В. *Структурування рекреаційно-туристичного потенціалу на засадах географічного середовища. Кам'янець-Подільський: Вид. Панькова А. С..* 2020. 332 с. 5. Циба В. Т. *Основи теорії кваліметрії*. Київ. 1997. 214 с

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ НАПРЯМКИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ГЕОГРАФІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Олександр Григорович Топчієв, перед світлою пам'яттю якого ми сьогодні схилиємось, був феноменальною людиною з вродженим, притаманним лише йому відчуттям географічного простору. Саме це відчуття покладене у всі його праці – від численних статей до потужних монографій і підручників.

Як же сьогодні під час війни трансформуються наші уявлення про географічний простір? Завдяки військовій агресії нашого північного сусіда багатьом з нас став зрозумілим глибинний сенс наполеонівського вислову про те, що «географія – це доля». Напевне, дугінська маячня про євразійський простір, яким має володіти одна титульна нація, даремно була нами проігнорована ще на початку 90-х років. Вже тоді можна було здогадатись про те, що «тиск» географічного простору розміром в 1/6 частину суходолу колись народить чудовиськ [5].

За понад 20 років української незалежності ми важко і дуже повільно позбувались радянських штампів про економічне районування, планову економіку, структуру господарства перевантажену важкими галузями, гігантизм, що базується на уявленні про славнозвісну концентрацію і багато чого іншого, що зовсім не притаманне ринковій економіці лібертаріанського типу [3]. Проривними на цьому важкому шляху були роботи Олександра Григоровича та його учнів, присвячені дослідженню центр-периферійних відносин [6].

Вирішення екологічної проблеми, що за останні десятиліття лише загострюється незважаючи на численні стратегії її подолання, вперше на конструктивному рівні було запропоноване в численних працях Олександра

Григоровича на основі розробленого ним концепту «Природа-Суспільство». Зокрема, прикладним втіленням цього концепту є декілька потужних робіт у співавторстві з учнями, присвячених побудові екомережі регіонального рівня [7].

Для нас географів Олександр Григорович Топчієв є неперевершеним прикладом трансформації фундаментальних теоретичних напрацювань у практичні розробки. Напевне, немає більш потужного авторитету ніж Олександр Григорович у вітчизняній географічній науці у питаннях економічної оцінки земель. Саме ці напрацювання заграли новими, більш яскравими барвами саме в умовах ринкової економіки, яка природньо відкинула як непотріб уявлення про якусь «додаткову ефективність від розміщення підприємства в потужному промисловому центрі», об'єктивно змінивши пріоритети розміщення господарства з орієнтацією на споживача.

Напевне, про фундаментальний науковий доробок Олександра Григоровича Топчієва можна написати не одну велику книгу і згадані нами приклади є лише вершиною айсбергу...

Спробуємо на кількох сучасних прикладах окреслити головні проблеми що стоять перед вітчизняною географією в умовах воєнного часу. Зокрема наші уявлення про дискретність та континуальність географічного простору сьогодні мають бути додатково переосмислені.

Тривала еволюція міст змінила лише види зайнятості населення, проте значно посилила їхню географічну сутність – нуклеарізацію, або ж «збирання» до себе усіх навколишніх ресурсів з подальшим ущільненням простору. Про переваги такої концентрації написано багато наукових праць. Проте усі вони реалізуються лише в умовах нормального мирного життя. У разі ж воєнних дій вони перетворюються у реальну загрозу, яку сьогодні відчули на собі мешканці більшості українських міст, що піддаються ракетним обстрілам. Багатоповерхова забудова, грандіозні розміри води, електроенегії та теплоносів, що циркулюють у потужних транспортних та інфраструктурних об'єктах, у разі

припинення їхнього функціонування через руйнування спричиняють низку катастрофічних наслідків.

Безперечно, лише надзвичайний героїзм наших збройних сил і їхній високий технологічний рівень завдяки сучасним західним технологіям можуть гарантувати нам певну надію у погляді на майбутнє. З іншого боку, позбутись такого войовничого сусіда нам не вдасться, як би ми цього не хотіли. Це підтверджує попередня багатосотрічна історія, впродовж якої відбувались періодичні захоплення нашої території. Відтак, треба шукати такі рішення, які б змогли звести до мінімуму шкоду від майбутніх ракетних обстрілів [2].

На нашу думку реальний післявоєнний шлях вирішення цієї проблеми – це поступова дезурбанізація з рівномірним розосередженням усіх важливих елементів технічної, енергетичної, транспортної інфраструктури. Насправді, цей шлях після майже повного руйнування вітчизняних енергогенеруючих потужностей вже поступово реалізується шляхом розосередження на вільних територіях альтернативних існуючим менш потужних джерел енергопостачання (генераторних установок, автономних сонячних панелей та ін.) Відтак бачимо, що відмова від радянської концентрації як фактору розміщення господарства відбувається об'єктивно. На цьому тлі наші уявлення про сталий розвиток мають докорінно змінитись. Розроблена автором концепція ноосферних екосистем (табл.1) може посприяти поступовому переходу до дезурбанізації [9].

Ще одна болюча проблема, до вирішення якої долучились багато наших колег – адаптація господарства півдня України до нових умов дефіциту водних ресурсів без знищеного загарбниками Каховського водосховища. На додаток ця проблема ускладнюється загальнопланетарною тенденцією потепління клімату і вимагає комплексного вирішення. Передусім це стосується докорінного перепланування спеціалізації сільського господарства, над чим географи Уманського національного університету садівництва працюють не один рік.

Зокрема, станом на сьогодні досліджена типологія сільського господарства Черкаської області в динаміці з 2014 по 2024 роки [4,10].

Сценарії переходу до сталого розвитку

Елементи сценаріїв	Сценарії та концепції природокористування			
	Консерваціоністський	Центристський	Сциентистський	Ноосферний
1	2	3	4	5
Межа чисельності народонаселення планети (млрд. осіб)	0,5—1,5	8—12	30—50	8-10
Характер урбанізації	Рівень урбанізації зменшується, замість мегаполісів і великих міст розвиваються екомережі	Поступова стабілізація кількості і розміру міст а також населення Землі	Рівень урбанізації підвищується, екологізуються великі міста, в т.ч. мегаполіси	Рівень урбанізації зменшується, міста залишаються, але перестають грати роль «соціальної істоти», розширюється мережа екопоселень
Зміна розміру світового енергоспоживання	Пониження в 6—10 разів	Збільшення в 2—3 рази	Збільшення в 10 і більше разів	Стабілізується на існуючому рівні, але структура енергоспоживання докорінно змінюється у бік енергозбереження
Структура енергетики	Енергетика на основі ВДЕ (відновлюваних джерел енергії)	Поліенергетика: атомна, на основі ВДЕ, тепла	Переважання атомної енергетики	Базова – гібридна та альтернативна; підтримуюча – атомна.
Характер сільського господарства:	Ощадливий	Помірно-ощадливий	Надінтенсивний	Ощадливо-натуральний
— частка ріллі	Низька (35-40%)	Помірна (до 50%)	Висока (понад 60%)	Низька (35-40%)
	Органічна. Мінеральні добрива і пестициди не використовуються	Компромісна. Мінеральні добрива і гербіциди використовуються в помірних дозах.	Інтенсивна. Широко використовується закритий ґрунт, високі дози мінеральних добрив, зрошення, монокультура.	Високоадаптивна до місцевих умов, з мінімальною кількістю енергетичних субсидій

Продовження

1	2	3	4	5
— різноманітності сільськогосподарських тварин і тип годівлі	Високе різноманіття, екстенсивна годівля за рахунок природних кормових угідь, стимулятори росту не використовуються	Помірне різноманіття, комплексні кормові раціони з участю кормів з ріллі, стимулятори росту не використовуються	Низьке різноманіття, інтенсивна відгодівля великої рогатої худоби, свиней, птиці кормами з ріллі, широке використання стимуляторів росту і іншої «біохімії»	Різноманіття згідно з місцевими традиціями, комплексна годівля, адаптована до місцевих умов (за умови неперевищення частки «фуражної ріллі» більше, ніж на 15%).
— трансгенні сорти і породи	не використовуються	Використовуються помірно	використовуються широко	Трансгенні та інтродуковані рослини або виключені взагалі, або суттєво не впливають на структуру культурних фіто- та зооценозів.
— особливості споживання сільськогосподарської продукції	Переважає відмова від тваринних білків на користь рослинних	Раціон харчування наблизений до існуючого	Раціон харчування «викривлений» у бік подальшого нарощування споживання тваринного білка	Раціон харчування збалансований і відповідає місцевим традиціям
Основні конструкційні матеріали (та мінеральні ресурси)	Вторинні	Первинні і вторинні при розвитку ресурсозберігаючих технологій	Заміна вичерпних ресурсів їх новими еквівалентами	Заміна вичерпних ресурсів їх новими еквівалентами, які будуть здатними до біологічного розкладання після завершення використання
Забруднення навколишнього середовища	Мінімальне за рахунок закриття усіх екологічно брудних виробництв і впровадження безвідходних технологій	Залишається на існуючому рівні	Помірне за рахунок маловідходних технологій, удосконалених очисних споруд і захоронення особливо небезпечних відходів	Мінімальне за рахунок дезурбанізації, переходу на нові конструкційні матеріали, зменшення загального рівня споживання і запровадження значної частки (до 40% у ВВП) натурального господарства.
Охорона біорізноманіття	Повне збереження	Збереження більшої частини	Збереження 50-70%	Поступова відмова від агроєкосистем в їх сучасному вигляді на користь адаптованих форм природокористування
Частка охоронних територій на планеті	70%	33%	Менше 10%	Потреба у запровадженні природо-охоронних територій поступово зникає

Це дало змогу відстежити об'єктивні тенденції заміни традиційних але вологолюбивих культур на більш посухостійкі, такі як просо та сорго. У фермерські господарства також поступово повертаються галузі тваринництва (зокрема вівчарство) притаманні для сухостепових регіонів. На сьогодні у 4-х областях закладені дослідні посіви бавовнику, який крім текстильного призначення є також сировиною для виробництва порошу. Також для збереження ґрунтової вологи фермери дедалі частіше застосовують систему No-Till [1].

Результати наших досліджень можуть бути корисними для перепрофілювання сільського господарства територій, прилеглих до колишнього Каховського водосховища.

Воєнні дії на сході України значно підсилили інфраструктурне навантаження на усі шляхи сполучення. Зокрема, необхідність перевезення великих мас вантажів військового призначення як автошляхами так і залізницями активізували такі побічні явища як витіснення аборигенної флори з екосистем, що формуються у придорожніх ландшафтах. Для вирішення цієї проблеми географами Уманського національного університету садівництва проведено ряд досліджень для встановлення глибини такого впливу. Зокрема, захищено дві дисертації доктора філософії, в яких розглянута динаміка формування інвазійної рослинності у придорожніх ландшафтах залізниць Кіровоградської області та динаміка формування рудеральної рослинності вздовж автошляхів Черкаської області [8].

Впродовж двох з половиною років кровопролитної війни ми географи як ніколи зрозуміли важливість, напевне, найстарішого напрямку географічної науки такого як картографія і похідних від неї геодезії, геоінформатики, фотограмметрії. Власне, усього того, за допомогою чого можливі ракетні та артилерійські обстріли, польоти безпілотників, причому, як з нашого боку так і з боку загарбника. Зважаючи на певну технологічну перевагу над ворогом у використанні БПЛА, про що регулярно доповідають з фронту, можна констатувати доволі високий рівень географічних знань у наших хлопців, які у

середній школі отримали цей рівень завдяки повсякденній праці географів. Сьогодні нам не соромно дивитись в очі чиновників з Міносвіти, які досягли чималих успіхів на шляху поступового знищення географії як у програмах середньої школи, так і у закладах вищої освіти.

Список використаних джерел. 1.Сонько С.П., Максименко Н.В. Еволюція механічного обробітку ґрунту, як головний чинник планування агроландшафту (екологічні надії і розчарування). / Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. № 1004, Серія «Екологія». - Харків, 2012 . - С. 7-22. 2.Сонько С.П. Про дискретність та континуальність географічного простору. / Конференції «Міста та регіони в епіцентрі просторових змін» та «Регіон-2022: стратегія оптимального розвитку». Київ, КНУТШ, 2022. 3.Сонько С.П. Сучасна модифікація теорії економічного районування./ Регіональна економіка. №3, 2005.- С.13-28. 4.Сонько С.П., Ярошенко І.Ю., Панчук В.Ю. Інтерактивна елементарна ГІС «Виробничі типи сільськогосподарських підприємств Черкаської області». / Репозитарій УНУС.2015 <http://lib.udau.edu.ua/handle/123456789/374>. 5.Сонько С.П. QUO VADIS, вітчизняна суспільна географія? / Сучасні проблеми розвитку географічної науки і освіти в Україні : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Київ, 26-28 лист. 2015 р.) / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Обрії, 2015. – 202 с.- С.С.-51-53. 6.Топчієв О.Г., Мальчикова Д.С., Пилипенко І.О., Сич В.А., Яворська В.В. Система географічних наук: вітчизняний досвід в умовах сучасної предметної трансформації. / Економічна та соціальна географія, 2020. – С.С.4-11. 7.Топчієв О.Г., Шашеро А.М. Застосування методів аналізу великомасштабних планів землекористувань при формуванні регіональних екомереж. / Український географічний журнал - 2012, № 3. – С.С.51-57. 8.Sonko S., Mamchur T., Kravtsova I., Mostoviak I., Kyselov Yu. Geobotanical study of ruderal vegetation in the geoeological monitoring program of roadside ecosystems of the Cherkasy oblast. / Науковий вісник Чернівецького університету : Географія Випуск 842, 2023. С.С.103-111. DOI: <https://doi.org/10.31861/geo.2023.842.103-111>. 9.Sonko S. Man in Noosphere: Evolution and Further Development./ Philosophy and Cosmology, Volume 22. The Academic Journal.- p.p.51-75. Kyiv, 2019. DOI: <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/22/5>. 10.Zozulya Ivan, Sonko Sergiy, Gurskiy Igor. Typology of agriculture in the Cherkasy region under conditions of climate change. / Екологія – шляхи гармонізації відносин природи та суспільства. Збірник тез XI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. Умань, 13 жовтня 2022 року. / Під ред. д.е.н. О.О.Непочатенко. Ред.-вид.відділ УНУС, Умань, 2022. – 99 с.- С.С. 92-95.

Цапенко М.О.

*Науковий керівник – старший викладач кафедри
географії та туризму О.В. Нетиша*

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького, м. Запоріжжя, Україна*

ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Запорізька область володіє основними видами рекреаційних ресурсів і займає одне з ключових місць в Україні за різноманітністю геологічної будови, потужними мінерально-сировинними, природними, історичними та цінними культурно-історичними ресурсами, які можуть викликати значний інтерес з боку вітчизняних та іноземних туристів. Конкурентною перевагою туристичного потенціалу області є унікальне поєднання природних умов, а саме сприятливого клімату, мальовничих прибережних ландшафтів Дніпра, джерел мінеральних вод і лікувальних грязей та теплого Азовського моря [3, 4].

Культурна спадщина Запорізької області є невід'ємною частиною культурного спадку України. На державному обліку у Запорізькій області зареєстровано 8315 пам'яток, з яких 6563 присвячені археології, 1700 – історії, 32 – мистецтву, 20 – науці та техніці. До Державного реєстру нерухомих пам'яток національного значення України зафіксовано 3 пам'ятки історії та 9 пам'яток археології. Це дивовижні пам'ятки світового значення – залишки городищ, поселень, курганів, могил Канат-Могила та Попова в Бердянському районі; Куляб-Могила, Солоха та Мамай-Гора, Цимбалівські могили, а також археологічний комплекс пам'яток «Лиса гора» у Василівському районі та 3 пам'ятки історії (у тому числі ДніпроГЕС). Крім того, є 3 природні заповідники: Національний заповідник «Хортиця», Державний історико-археологічний музей-заповідник «Кам'яна Могила» (м. Мелітополь), музей історії та архітектури «Садиба Попова» (м. Василівка) [3, 4].

Запорізька область має виняткове економіко-географічне положення. Вона лежить на південному сході України, займаючи собою переважно лівобережну частину суббасейну Нижнього Дніпра. Область розташована на півдні Східноєвропейської рівнини, в степовій зоні з характерним рівнинним ландшафтом. Територія області займає 27,2 тис. км², що становить 4,5% території України. Від найпівнічнішої до найпівденнішої точки вона простягається на 208 км, зі сходу на захід – на 235 км. Тут досить добре розвинена система залізничного, автомобільного, водного та повітряного транспорту [5, 6, 7, 8].

На особливості розвитку туризму та рекреації зазвичай впливають кліматичні умови. Клімат Запоріжжя помірно-континентальний, характеризується вираженою посушливістю. Середньорічна температура становить +22 °С влітку та -4,5 °С взимку. Середня кількість сонячних днів на рік – 225. Територія області поділяється на три природні зони: степ (50,8%), посушливий степ (34,8%) і сухий степ (14,4%). Враховуючи наведені дані, можна стверджувати, що регіон є оптимальним для літнього відпочинку та геліотерапії (лікування сонячним світлом) і не має достатніх ресурсів для зимового відпочинку.

Гідрографія складається з Каховського та Дніпровського водосховищ, трьох середніх річок (Молочна, Конка та Гайчур) та 62 малих річок (довжиною понад 10 км) з 7 водосховищами та 1269 ставками. Частина Азовського моря, яка наявна в Запорізькій області є цінною риболовецькою та рекреаційною зоною. На узбережжі моря є у великій кількості мінеральні та лікувальні ресурси: лікувальні грязі (Мелітопольський та Бердянський райони) та мінеральні води (Бердянське та Кирилівське родовища). Довжина берегової лінії Азовського моря в області становить більше 300 км, проте для рекреаційного використання придатні тільки 198 км з шириною пляжів до 30 м. Річкова мережа відкриває можливості для розвитку морського туризму та яхт-клубів. Акваторія Дніпра та залишки колишніх заплав історичного Великого

Лугу є рекреаційним фактором, що стабілізує індустріальний центр області [2, 5, 7, 8].

Для того, щоб зберегти цінні види флори та фауни регіону було утворено 310 об'єктів природно-заповідного фонду на площі 54,9 тис. га, що дорівнює 2,02% від загальнообласної. Територія природно-заповідного фонду області збільшилася приблизно у два рази після створення Приазовського національного природного парку, і на цей час перевищує 6,5% від загальної площі області [3, 4, 6].

Завдяки раціональному використанню туристично-рекреаційних ресурсів Запорізька область може розвивати кілька напрямків і форм туризму з різною тематикою для різних категорій споживачів (культурно-пізнавальний, подієвий, спортивно-оздоровчий тощо). Курорти зі сприятливими кліматичними умовами, мінеральними водами та лікувальними джерелами є потужними центрами для організації екологічної рекреаційної діяльності. У Запорізькому Приазов'ї створено три курорти: «Бердянськ», «Кирилівка» та «Приморськ». Водночас існують стихійні зони довготривалого та короткочасного відпочинку місцевого та регіонального значення (Новопетрівське та Луначарське у Бердянському районі; Орловське у Мелітопольському районі та ін.). Маючи зручне розташування та придатні природні умови і ресурси вони є ідеальними для організації туристичної діяльності [3, 4].

Однак наразі більша частина території Запорізької області окупована російськими військами, і люди можуть приїжджати лише до обласного центру, який зараз також приймає переселенців. Багато природних та біосферних заповідників, національних парків та заказників знаходяться в зоні бойових дій і перебувають на межі екологічної катастрофи, знищення місцевих екосистем та постійно забруднюються внаслідок активних бойових дій. За офіційними даними, від бойових дій постраждав Приазовський національний природний парк у Запорізькій області. Також з початку війни наша країна позбавлена доступу до пляжно-рекреаційних зон в Запорізькому Приазов'ї, вздовж Мелітопольсько-Приморсько-Бердянської рекреаційної зони та ін. Вибух

Каховської ГЕС призвів до знищення природних та рекреаційних ресурсів на Півдні України [9]. Перелік об'єктів культурної спадщини, зруйнованих або пошкоджених у Запорізькій області в період з 24 лютого 2022 року по 25 грудня 2023 року, налічує 38 пам'яток.

Здійснення рекреаційної та природоохоронної діяльності на тимчасово окупованих територіях Запорізької області для органів державної влади та громадських організацій практично неможливе. Це означає, що всі наукові та дослідницькі роботи на цих заповідних територіях тепер також неможливі, що є катастрофою для охорони довкілля, оскільки це безперервний процес, який не може бути перерваний.

Експерти кажуть, що втрати для туристичної галузі регіону сягатимуть десятків мільйонів євро. Проблема полягатиме в тому, що постраждалі райони будуть непридатними для використання щонайменше один-два роки після очищення. Для повного відновлення туризму знадобиться ще більше часу.

На нашу думку, ще зарано робити остаточні висновки, але процес відродження українського туризму вже розпочався. На даному етапі необхідно активно поширювати інформацію про Запорізьку область та її туристичний потенціал, модернізувати підходи, вдосконалювати нормативно-правову базу та залучати міжнародних партнерів, адже вона має широке розмаїття туристично-рекреаційних ресурсів, які відіграють важливу роль для держави [1].

Список використаних джерел: 1. Баранська К., Любченко В. Вплив війни на розвиток рекреації та туризм в Україні. Розвиток туристичного бізнесу, економіки та підприємництва: виклики сьогодення : матеріали I всеукр. Наук.-практ. Конф. Здобувачів вищої освіти і молодих вчених, 26-27 вер. 2023 р., м. Дніпро. Дніпро : НТУ «ДП», 2023. С. 9-12. 2. Водні ресурси. БУВР річок Приазов'я. URL: <https://buvrzp.gov.ua/водні-ресурси/> (дата звернення: 17.07.2024). 3. Культура і туризм. Запорізька обласна державна адміністрація. URL: <https://www.zoda.gov.ua/article/61/kultura-i-turizm.html> (дата звернення: 17.07.2024). 4. Марченко О. А. Сучасна оцінка регіональної структури туристичного потенціалу Запорізької області. Бізнес-навігатор. Науково-виробничий журнал. 2015. № 2 (37). С. 151-157. 5. Північно-Західне Приазов'я: геологія, геоморфологія, геолого-геоморфологічні процеси, геоекологічний стан: монографія / Л.М. Даценко, В.В. Молодиченко, О.В. Непша та

ін. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. С.177-228. 6. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Запорізькій області у 2016 році. Запоріжжя: Запорізька обласна державна адміністрація: Департамент екології та природних ресурсів, 2017. 323 с. 7. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Запорізької області у 2022 році / Запорізька обласна державна адміністрація: Департамент захисту довкілля. Запоріжжя: Запорізька обласна державна адміністрація: Департамент екології та природних ресурсів, 2023. 181 с. 8. Фізична географія Запорізької області. Хрестоматія / Даценко Л. М., Молодиченко В.В., Воровка В. П. Та ін. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. 200 с. 9. Nepsha Oleksandr, Hryshko Svitlana, Prokhorova Larysa, Zavalova Tetiana, Lysenko Valeriy. Environmental Consequences of the Explosion of the Kahovsky Hydroelectric Plant on Biodiversity. Revista de la Universidad del Zulia. Vol. 15. № 42. pp. 163-178. <https://doi.org/10.46925/rdluz.42.09>

***ВИЯВЛЕННЯ ЗАЛИШКОВИХ ГЕОЛОГІЧНИХ СТРУКТУР
МОРФОМЕТРИЧНИМИ МЕТОДАМИ***

Виявлення залишкових геологічних структур морфометричними методами – це підхід, який використовується для вивчення рельєфу місцевості з метою виявлення стародавніх або прихованих геологічних формувань, таких як тектонічні розломи, складки, інтрузивні або ефузивні структури. Форми рельєфу земної поверхні відображають внутрішню будову та динаміку земної кори. Морфометричні методи допомагають ідентифікувати тектонічні структури і визначити типи руху земної кори.

Морфометрія дозволяє кількісно описати форми рельєфу, їх характеристики і взаємозв'язки.

Вважається, що використання морфометричних методів, заснованих на великомасштабних топографічних основах, для аналізу структурно-тектонічних умов є неефективним і непридатним. Це пов'язано з тим, що такі топографічні основи створювалися за допомогою інструментальної зйомки, яка не враховувала низько амплітудні підйоми або зниження, що можуть бути пропущені через специфіку місцевості. Сьогодні ситуація покращується завдяки використанню супутникової радарної зйомки високої роздільної здатності та можливості створювати комбіновані цифрові моделі рельєфу, що забезпечує повноцінний морфометричний аналіз у будь-якому масштабі досліджень.

Основні етапи виявлення залишкових геологічних структур за допомогою морфометричних методів включають:

1. Створення цифрової моделі рельєфу (ЦМР) - дозволяє визначати висотні відмінності та особливості рельєфу. За допомогою інструментів

просторового аналізу отримуємо та аналізуємо її численні характеристики. ЦМР є основою морфометричних моделей. Вони дозволяють сформувати вхідні дані для виконання розрахунків. Цифрові моделі можуть бути створені на основі аеро- та супутникових радарних знімків, або лазерного сканування (LiDAR).

2. Моделювання гідрографічної мережі, що складається з ліній тальвегів та вододілів, є індикатором лінійних тектонічних порушень, а глибина врізу, за порядком водотоку, визначає амплітуду вертикальних рухів за певний геологічний час. З геологічної точки зору, гідрографічна мережа маркує структурні границі та обумовлює просторові характеристики прихованих геологічних структур. За характером водотоків, визначається переважний характер поверхневих процесів денудації та седиментації. Морфометричний аналіз водозбірних басейнів, включає розрахунок площі водозборів, довжини водотоків, густини ерозійної мережі, гідрологічних показників, що дозволяє відслідкувати шляхи міграції певних мінералів та визначити точне розташування їхніх джерел. Використовується для вивчення ерозійних систем, характеру поверхневого стоку по рельєфу і моделювання енергетичних показників поверхневих потоків.

3. Моделювання базисних поверхонь — це один з методів відслідковування етапів розвитку рельєфу, яка слугує основою для оцінки відхилень (аномалій) гіпсометричної поверхні або виявлення залишкових структур. Базисна поверхня використовується для порівняння з фактичною поверхнею рельєфу, що дозволяє визначити відносні показники вертикальних амплітуд на кожному з етапів формування сучасного рельєфу.

Аналіз і використання базисної поверхні. Після створення базисної поверхні її порівнюють з фактичним рельєфом для виявлення відхилень або залишкових структур. Це може бути корисним, наприклад, для виявлення геологічних аномалій, таких як розломи, складки або інші тектонічні особливості.

4. Моделювання залишкових структур за допомогою геостатистичних методів для виявлення закономірностей у рельєфі.

Перший етап полягає у визначенні базової або первісної поверхні, яка існувала до початку ерозійних процесів. Це можна зробити, спираючись на геологічні дані або шляхом інтерпретації початкових форм рельєфу. Використовуються морфометричні методи, зокрема аналіз ухилу, кривизни поверхні та гідрологічні індикатори, такі як вододіли, річкові долини або інші форми, створені процесами денудації. Ці методи допомагають визначити напрямки та масштаби денудаційних процесів.

Модель залишкового рельєфу формується шляхом віднімання базисної поверхні від гіпсометричної. На моделі виділяються локальні ділянки, підняті у вигляді замкнених контурів, які не є очевидними на гіпсометричній поверхні. Модель залишкового рельєфу чітко демонструє локальні структури, їхні напрямки та форми. Висока деталізація, забезпечена використанням вхідних даних з високою роздільною здатністю, дозволяє детально аналізувати їх внутрішню структуру.

Поверхня моделюється на основі поточних даних рельєфу та історичних змін, згладжуючи її та враховуючи руйнівні процеси, що впливали на рельєф. Після побудови моделі залишкової поверхні її можна порівняти з сучасним рельєфом для визначення змін. Це допомагає виявити, наскільки сильно рельєф був модифікований процесами денудації. На основі залишкової поверхні можна ідентифікувати геологічні аномалії, такі як виходи стародавніх порід, тектонічні структури або області, де знос був мінімальним.

Побудова залишкової поверхні є важливим інструментом для дослідження геологічних процесів, що допомагає визначити, як формувався та змінювався рельєф протягом сучасного етапу формування. Обробка великих обсягів просторових даних і їх візуалізація дозволяє знаходити закономірності та аномалії, які вказують на приховані геологічні структури. Ці методи допомагають не лише виявляти геологічні залишкові структури, але й оцінювати вплив цих структур на поточні геологічні та екзогенні процеси.

Список використаних джерел: 1. Horton, R. E. (1945). *Erosional Development of Streams and Their Drainage Basins; Hydrophysical Approach to Quantitative Morphology*. *Geological Society of America Bulletin*. 56 (3): 275. 2. Strahler, A.N. (1957) *Quantitative Analysis of Watershed Geomorphology*. *Transactions, American Geophysical Union*, 138, 913-938. 3. Strahler, A.N., “Quantitative geomorphology of drainage basins and channel networks”, In: (Chow, V.T., ed.) *Handbook of applied hydrology*. McGrawHill, New York, pp. 439–476., 1964. 4. Clarke J.I., “Morphometry from Maps. *Essays in geomorphology*”, Elsevier publication. Co., New York, pp 235–274., 1996.

ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ЯК ЧИННИКА ПЛАНУВАННІ ТЕРИТОРІЙ

Сучасні планувальні розробки в Україні мають давні традиції. Серед великого різноманіття містобудівних розробок особливе місце мають розробки як на загальнодержавному (макрорівні), на регіональному рівні та на місцевому рівні. До ідеї впорядкування, планування територій на різних рівнях підійшли як землевпорядники, містобудівельники так і географи.

У наш час очевидними стали соціально-екологічні, соціально-економічні негаразди. Складні соціально-економічні процеси які відбулися в Україні останнім часом: перехід до ринкової економіки, зміни в системі управління, адміністративна реформа. Враховуючи воєнні дії робота підприємств відбувається в нових умовах функціонування. Очевидними є складні демографічні процеси, пов'язані з депопуляцією населення. Швидким є розвиток транспорту та логістичних систем до яких впритул приєднуються проблеми енергетичного забезпечення та екологічної рівноваги. Недостатньо сплановані території великих міст та їх приміських зон, міських агломерацій, промислових та курортних зон. Всі ці проблеми потребують переосмислення та нових рішень з організації виробництва та просторової організації суспільства.

Головною метою планування територій за сучасною методологією є підвищення якості життя населення. Розв'язання такої задачі можливо при пошуку найкращого просторового поєднання природи - населення - господарства на різних за масштабом територіях. Також сучасне планування територій в значній мірі пов'язане з необхідністю більш раціонально використовувати території саме з урахуванням самобутності регіонів. Чим повніша відповідність особливостей конкретної території її фактичному використанню, тим вища ефективність її розвитку. Цим і зумовлюється

зростання ролі регіонального планування, як ефективного способу державного управління територією, покликано забезпечити взаємоузгодженість інтересів особистості, суспільства і держави, центру і регіонів, областей і адміністративно-територіальних одиниць у такому соціально, економічно, екологічно і політично важливому питанні, як раціональне землекористування.

Вирішенню цих проблем можливо саме методами планування. Це аналіз потреб і запитів окремих господарських суб'єктів, галузей і видів господарської діяльності щодо простору (території), її розмірів та властивостей, врахування особливостей їх просторового розміщення, комунікацій, їх взаємодії. В цьому сенсі планування території має на меті компонентно-галузеву оцінку потреб у територіях та акваторіях за їх площами, ландшафтними та природно - ресурсними характеристиками. Вивчають і зворотний вплив тих чи інших об'єктів, видів економічної діяльності, видів природокористування на довкілля, його природний стан.

Також територію розглядають як важливий, подекуди безальтернативний ресурс. В свою чергу планування має на меті поєднаний аналіз використання територій і земель досліджуваного району, регіону, міста щодо визначення загальних потреб соціально - господарського комплексу у землях та територіях, у розробленні та обґрунтуванні найбільш раціональних варіантів природокористування та використання територій, у пошуку альтернатив поєднаного та комплексного використання земель і територій різними видами господарської діяльності.

Заключними документами цього напрямку повинні стати перспективний (програмний) земельний баланс території та схема перспективного планування території. В цьому зв'язку планування територій може бути альтернативою секторально-галузевим принципам управління соціально-економічним розвитком, і як альтернативу традиційному галузевому плануванню.

В цьому напрямку необхідно вирішити наступні завдання головними з яких є: - екологічно безпечне й економічно ефективно розміщення промислових виробництв на засадах комплексного й повного використання природних,

трудо­вих і ма­те­рі­аль­но - те­х­ні­чних ре­сурсів, їх ра­ці­о­наль­но­го по­єд­нан­ня та ко­м­п­лек­су­ван­ня, кла­стер­и­за­ції, ви­ко­ри­стан­ня спі­ль­ної ви­роб­ничої ін­фра­струк­ту­ри та на­у­ко­во-те­х­ні­чно­го й ін­но­ва­цій­но­го об­слу­го­ву­ван­ня [4];

- ра­ці­о­наль­на те­ри­то­рі­аль­на ор­га­ні­за­ція сіль­сько­го­спо­дар­сько­го ви­роб­ни­ц­тва, що охо­плює е­фек­тив­ну спе­ці­а­лі­за­цію сіль­сько­го­спо­дар­ства в за­ле­ж­но­сті від по­єд­нань при­род­них та со­ці­аль­но-е­ко­но­мі­чних агро­ви­роб­ничих умов, мо­ж­ли­во­сті ма­кс­и­маль­но пов­ної пе­ре­роб­ки сіль­сько­го­спо­дар­ської про­дук­ції, фор­му­ван­ня су­час­ної агро­сер­ві­сної ін­фра­струк­ту­ри та ви­хо­ду сіль­сько­го­спо­дар­ської про­дук­ції на ри­нки [4];

- зруч­не й ко­м­форт­не що­до при­род­но - гео­графі­чних і со­ці­аль­но - е­ко­но­мі­чних пе­ре­думов, е­ко­ло­гі­чно без­печ­не роз­се­лен­ня на­се­лен­ня, за­без­печене е­фек­тив­ни­ми ко­му­ні­ка­ці­ями і транс­порт­ни­ми зв'яз­ка­ми від­но­сно місць пра­ці та від­по­чин­ку [4];

- фор­му­ван­ня су­час­них те­ри­то­рі­аль­них систем ви­роб­ничої та со­ці­аль­ної ін­фра­струк­ту­ри, зо­крема транс­порт­но-ко­му­ні­ка­цій­них, систем е­нер­го-, во­до-, га­зо­по­ста­чан­ня, від­ве­ден­ня сті­чних вод, ін­же­нер­но-ге­оло­гі­чно­го за­хи­сту те­ри­то­рій та ін. [4];

- ор­га­ні­за­ція зон трива­ло­го і ко­рот­ко­час­но­го від­по­чин­ку, які від­по­ві­да­ли б су­час­ним са­ні­тар­но - гі­гіє­ні­чним ви­мо­гам і нор­ма­ти­вам і за­до­воль­ня­ли б по­пит на­се­лен­ня [4];

- фор­му­ван­ня системи е­фек­тив­но­го ви­ко­ри­стан­ня, о­хо­рони та зба­га­чен­ня при­ро­ди з від­по­від­ним мо­ні­то­рин­гом і управ­лін­ням про­це­са­ми при­родо­ко­ри­сту­ван­ня [4];

- ана­ліз при­род­но - е­ко­но­мі­чної не­од­но­рід­но­сті те­ри­то­рії; об­грун­ту­ван­ня її ра­ці­о­наль­но­го функ­ці­о­наль­но­го зо­ну­ван­ня [4].

При­йшов час скла­да­ти ін­те­г­ро­вані і ко­м­п­лек­сні *п­ла­ни те­ри­то­рі­аль­но­го роз­ви­тку ре­гі­онів та ад­мі­ні­стра­тив­но-те­ри­то­рі­аль­них оди­ниць різ­них рів­нів*, в яких пла­ну­ван­ня те­ри­то­рій здійс­нює­ться не ли­ше для окре­мих ви­дів е­ко­но­мі­чної ді­яль­но­сті та га­лу­зей, а ін­те­г­ро­вано й ко­м­п­лек­сно для всієї пла­ну­валь­ної оди­ни­ці в ці­лому. За та­ко­го під­хо­ду пла­ну­ван­ня те­ри­то­рії не

просто обслуговує соціально-економічні розробки, але ставить і розробляє *планувальну організацію* регіону, області, району в цілому, в умовах економічної, соціальної, екологічної конкуренції різних галузей і видів діяльності, в умовах реалізації цілісного плану територіального розвитку регіонів та адміністративно-територіальних одиниць. Планування територій повинно стати дійовим і ефективним механізмом управління їхнім соціально-економічним розвитком.

Список використаних джерел: 1. Білоконь Ю.М. Регіональне планування: теорія і практика / Ю.М. Білоконь [За ред. І.О. Фоміна]. К.: Логос. 2003. 246 с. 2. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи / В.С. Куйбіда, В.А. Негода, В.В. Толкованов. Київ, Крамар, 2009. 170 с. 3. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження : методологія, методи, методики : навч. посібник / О.Г. Топчієв. Одеса : Астропринт, 2005. 632 с. 4. Топчієв О.Г. Методологічні засади географії: підручник / О.Г. Топчієв, Д.С.Мальчикова, І.О. Пелипенко, В.В. Яворська. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020.-365 с. 5. Топчієв О.Г. Планування територій / О.Г. Топчієв, Д.С. Мальчиков. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. 169 с. 6. Топчієв О.Г. Концепція довкілля - сучасний напрям інтеграції природничо- та суспільно-географічних досліджень / О.Г. Топчієв, Д.С. Мальчикова, І. О. Пилипенко В. В. Яворська // Український географічний журнал. 2017. - № 3(99). С.64-70 7. Шашеро А.М. Планування територій: навчально-методичний посібник. Одеса «Апрель» ФОб Бондаренко, 2014. 123 с.

Шуйський Ю.Д.,
Вихованець Г.В.,
Світличний О.О.,
Стоян О.О.,
Муркалов О.Б.,
Пяткова А.В.,
Гижко Л.В.,
Зелененко О.Г.,
Орган Л.В.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

ПРОВІДНІ РЕЗУЛЬТАТИ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧОРНОМОРСЬКОЇ НИЗОВИНИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ

В основу представленої доповіді покладені результати фізико-географічних досліджень протягом 2015-2020 років на території Причорноморської низовини. В першу чергу найбільше актуальні питання визначалися для досліджень. На відміну від інших публікацій, до змісту досліджень були залучені дослідження на південній окрайці, де детально вивчалися дельти річок та класичні лиманний та лопатевий типи узбережжя Чорного та Азовського морів. Відповідно була розроблена відповідна програма робіт. Для отримання висновків, матеріали попередніх досліджень були використані в публікаціях попередників та авторів статті, шляхом географічних співставлень. В програмі визначалися найбільш актуальні питання для раціонального природокористування. В переліку цих питань були: а) матеріали та методи досліджень; б) природні комплекси на класичному узбережжі лиманного та лопатевого типів; в) абразійні та акумулятивні форми берегового рельєфу; г) сучасний розвиток Кілійської дельти Дунаю; д) змив ґрунтів та гідрометеорологічний режим; е) зміни клімату, вітро-хвильового режиму та водного балансу морів; е) стан приморських національних парків та заповідників; ж) вплив деяких видів антропогенного фактору на природу Причорноморської низовини. Ця доповідь є оглядовою. В роботах брали участь всі викладачі кафедри.

Робота написана на підставі фізико-географічних досліджень Причорноморської низовини між долинами річок Дунай і Молочна протягом 2015-2020 рр. викладачами кафедри фізичної географії, природокористування та ГІС-технологій ОНУ імені І.І. Мечникова, що є найстарішою географічною кафедрою на сучасній території України. Наші дослідження виконувалися за програмою МОН України, як кафедральна наукова тема ОНУ-147, без фінансування, № державної реєстрації 0116U000904. Використовувалися ресурси університету та працівників кафедри.

Низовина омивається водами Чорного та Азовського морів, досліджувалася також берегова зона морів, рельєф, зміни клімату, ерозійні процеси, зміни Кілійської дельти Дунаю та дельти Дністр, інших річок на низовині, деякі процеси використання заповідного фонду, ресурси лиманів, вплив антропогенного фактору тощо. Частина досліджень була загальною, описовою, з використанням маршрутних описів. Берегові, дельтові, еолові, метеорологічні, ерозійні, ґрунтоутворюючі процеси були інструментальними, з урахуванням планових змін ділянок суходолу та берегової зони, відповідно до стандартної та загальноновизнаної методики [16, 18]. Всі ці роботи були спрямовані для удосконалення природокористування в межах ландшафтних та прибережено-морських природно-антропогенних систем. Левова більшість території низовини віднесена до Причорноморської середньостепової фізико-географічної провінції, Причорноморсько-Приазовської сухостепової фізико-географічної провінції, Причорноморської сухостепової агроґрунтової провінції, Причорноморського артезіанського басейну, Причорноморської області пластово-аккумулятивних і пластово-денудаційних низовинних рівнин. Всі ці підрозділи в межах низовини залишаються й зараз відносно повно дослідженими [10], а тому наші зусилля були спрямовані на інші питання, що сьогодні мають пріоритетне значення в інтересах комплексного природокористування. Прикладом є його дослідження в області кадастру та теоретичного кадастрування [11], яке можна розповсюдити на всю територію України, й на Причорноморську низовину у тому числі. Дослідження певних

підрозділів велися нами за окремими напрямками: геоінформаційному, геоморфологічному, берегознавчому, гідролого-морфологічному, гідрометеорологічному, океанографічному, ресурсному. Відповідно склалася і структура рукопису кінцевого звіту — за напрямками. Причому, частина головних висновків наших робіт були опубліковані у відкритому друку у вітчизняних та закордонних наукових виданнях (Україна, Білорусь, Угорщина, Словачія, Австрія тощо). Деякі публікації були англійською мовою та у вигляді монографій [4, 6, 9, 13, 18].

В минулому спеціальне комплексне фізико-географічне дослідження Причорноморської низовини, разом із задовільним обґрунтуванням, після батиметричних зйомок член-корр. Академії наук О.А. Тілло, було виконане в роботах Г.І. Танфільєва, Р.А. Єленевського, Ф.Є. Петруня, Л.В. Кліментова, С.Т. Белозорова, О.М. Дроздова та інших. Так, наприклад, Л.В. Кліментов [7] наголосив, що для Причорноморської низовини типовою рисою є наявність гирлових областей найкрупніших річок України в умовах типового сухого степу. Згодом, доцент кафедри фізичної географії Т.П. Федорченко [14] надрукував невелику книжку монографічного типу, бо в ній була перша спроба присвятити єдине загальногеографічне багатокomпонентне дослідження одному унікальному територіальному об'єкту (застосовано до регіону Причорноморської низовини), а в основу був покладений принцип комплексності, на що вказує зміст книжки. В своїх роботах відомий ґрунтознавець С.С. Бракін [1, 2] також додержувався принципу комплексності дослідження степових ґрунтів, але за іншою методикою. На великій площі цей автор визначав типову ділянку місцевості та вивчав тут наявні елементи та компоненти «немасштабної природної системи», часто — в кордонах окремого сільського господарства. Відтак, було виявлено досить доброякісну інформацію про ґрунти Причорноморської низовини. В подальшому були зібрані публікації географів, біологів та геологів та на їх підставі були написані дві книжки з підсумками різних фізико-географічних досліджень [5, 8]. Вони, в роботі [14], привнесли новий фактичний матеріал, суттєво актуальний для 50-70-х років ХХ

століття. Тому на початку ХХІ століття склалася крайня нерівномірність дослідження Причорноморської низовини: частина питань була досліджена непогано, відносно повно, а інша частина вимагала кращих, більш глибоких досліджень.

Наприклад, додаткових досліджень вимагала морська окрайка Кілійської дельти Дунаю та суміжних берегів Жебриянської бухти разом із частиною пересипу озера Сасик [18], процеси смиву ґрунтового покриву [12], мететеорологічний режим на морському узбережжі [13] тощо. Були продовжені багаторічні дослідження становища та ефективності берегозахисту у береговій зоні Чорного та Азовського морів [3, 4, 5]. Автори цих робіт показали на прикладі типової динамічної ділянки берегової зони, де здавна (протягом до 3500 років) розвивається дуже інтенсивна абразія та діє гострий дефіцит піщаних наносів, про особливий підхід створення штучного захисного піщаного пляжу. Захист від абразії таких берегів і збереження незабудованої берегової території настільки проблематичний, що раціональніше залишити ділянку кліфу та бенчу для подальшої хвильової переробки. В результаті буде продовжуватися живлення берегової зони пляжоутримуючими наносами. А об'єкти рекреаційної структури корисніше створити в 250-300 м від кромки кліфу та забезпечити їх зберігання на 100 років уперед. За цей час технології берегозахисту можуть змінитися, удосконалитися для застосування.

В 2018 р. майже непоміченою на факультеті відбулася важлива подія: остаточно була науково обґрунтована одна із міжгалузевих географічних наук — берегознавство [17], і цьому значно допомогла робота над кафедральною темою № 147. Монографія була відрецензована відомими українськими вченими — академіком НАН України П.Ф. Гожиком та професором-океанологом М.А. Берлінським, а також морським геологом професором П. Димитровим, з Болгарської Академії наук (м. Варна). Вони високо оцінили цю книгу. А професор Стівен Літерман (S. P. Leatherman) з Міжнародного університету (штат Флоріда, США) назвав книгу одеського вченого «...першою наукостворюючою фундаментальною роботою після монографії великого

Зенковича в 1962 р., в сфері берегознавства». Нарешті, один із найавторитетніших українських географів, професор І. Г. Черваньов [15] з Харкова безпосередньо відгукнувся в одеському науковому журналі. Не так часто ми є свідками реальної появи окремої географічної науки, що підготовлена, розроблена та обгрунтована українським географом. Зокрема, рецензент робить підсумок [15, с. 247], що «...публікація всесвітньо відомим береговиком монографії, яка рецензована тут, має значення не лише наукове, але й широке світоглядне й соціально-ідеологічне». І далі по тексту: «...автор монографії представляв (країну) ... у світових та регіональних організаціях системи Міжнародного Географічного Союзу, а тепер за фактом очолює Національну школу берегознавства, яка, без сумніву, за логікою повинна мати далекоглядну перспективу». Слушне побажання, але проблематичне!

Отже, ця доповідь присвячується визначенню найбільш актуальних питань, вирішення яких є пріоритетним для сучасного природокористування, їх розгляд та оцінка на території Причорноморської низовини на підставі нових фізико-географічних досліджень силами кафедри фізичної географії, природокористування та ГІС технологій протягом двох перших декад ХХІ століття. В загальному випадку кожний науковий напрямок відповідає певному завданню, що дає змогу дістатися мети даної статті. Всі публікації, які тут цитовані, наведені для обгрунтування теми № 147.

Список використаних джерел: 1. Бракин С.С. О классификации и картировании эродированных почв Велико-Михайловского района Одесской области // Труды Одесского государственного университета имени И.И. Мечникова. – 1955. – Том 145. – Вив. 9. – С. 93 – 102. 2. Бракин С.С. Коротка характеристика еродованих ґрунтів колгоспу ім. М.І. Калініна і деякі заходи по підвищенню їх продуктивності // Праці Одеського державного університету імені І.І. Мечникова. – 1957. – Том 147. – Вип. 5. – С. 51 – 65. 3. Выхованец Г.В. Эоловый процесс на морском берегу. – Одесса: Астропринт, 2003. – 268 с. 4. Выхованец Г.В. Влияние антропогенного фактора на современное состояние аккумулятивных форм рельефа Северо-западной части Черного моря // Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки. – 2018. – Том 23. – Вип. 1 (32). – С. 28 – 37. 5. География Одесской области [монография] / Под ред. Ю.А. Амброз и Г.И. Швевса. – Одесса-Киев: Изд-во Вища

школа, 1979. – 185 с. 6. Гижко Л.В. Физико-географические черты «Тузловской группы» лиманов на северо-западном побережье Черного моря // *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. Географічні та геологічні науки.* – 2014. – Том 19. – Вип. 2 (21). – С. 70 - 79. 7. Климентов Л.В. Сдвиги в ландшафте и растительности приустьевой части поймы Нижнего Днестра и ее плавней // *Труды Одесского государственного университета.* – 1962. – Том 152. – Вып. 10. – С. 93 – 106. 8. Лиманно-устьевые комплексы Причерноморья: географические основы хозяйственного освоения / Отв. ред. Г.И. Швобс. – Ленинград: Наука, 1988. – 304 с. 9. Муркалов А.Б., Стоян А.А. Возникновение и употребление топонима Большой Аджалыкский лиман (Черное море) // *Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки.* – 2019. – Т. 24. – Вип. 1 (34). – С. 11 – 24. 10. Пащенко В.М. Причорноморська низовина // *Географічна Енциклопедія України.* – Т. 3 (П-Я). – Київ: Вид-во УЕ, 1993. – С. 92 – 94. 11. Пащенко В.М. Кадастрування земель. Нариси історії. Теорія. Методологія. – Ніжин: Аспект-поліграф, 2012. – 352 с. 12. Пяткова А.В., Муркалов О.Б., Логвина Ю.В. Вплив методу створення цифрової моделі рельєфу на результати розрахунків змиву ґрунту // *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. Географічні та геологічні науки.* – 2019. – Том 24. – Вип. 2 (33). – С. 52 – 66. 13. Светличный А.А., Пяткова А.В. Оценка пространственного моделирования интенсивности эрозии-аккумуляции на склонах на основе физико-статистической модели // *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. Географічні та геологічні науки.* – 2017. – Том 22. – Вип. 2 (31). – С. 48 – 61. 14. Федорченко Т.П. Причерноморская низменность. – Одесса: Изд-во ОГУ имени И.И. Мечникова, 1965. – 96 с. 15. Черваньов І.Г. Роздуми на полях монографії Ю.Д. Шуйського «Історія розвитку та методологія берегознавства» // *Вісник Одеськ. Національн. університету. Географічні та геологічні науки.* – 2020. – Т. 25. – Вип. 1 (36). – С. 243 – 249. 16. Шуйський Ю.Д., Вихованець Г.В., Муркалов А.Б., Гижко Л.В. Практикум по береговедению: 2-е изд., перераб. и дополн. – Одесса: Бахва, 2015. – 104 с. 17. Шуйський Ю.Д. История развития и методология береговедения. – Одесса: Изд-во Астропринт, 2018. – 448 с. 18. Шуйський Ю.Д., Вихованець Г.В., Гижко Л.В., Орган Л.В. Про формування наносів на давніх і сучасних косах Кілійської (пізньоголоценової) дельти Дунаю // *Фізична географія та геоморфологія (Київ).* – 2020. – № 3-4 (101-102). – С. 52 – 59.

**Шуйський Ю.Д.,
Вихованець Г.В.,
Муркалов О.Б.,
Стоян О.О.,
Орган Л.В.**

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

ПРО МЕТОДИКУ ПРИБЕРЕЖНО-МОРСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА УЗБЕРЕЖЖЯХ НЕПРИПЛИВНИХ МОРІВ

Протягом 2015-2020 років кафедра фізичної географії, природокористування та ГІС-технологій виконувала бюджетну НДР-147 за програмою МОН України «Розробка засад стратегій природокористування в межах Причорноморської низовини», № держ. реєстрації 0116U000904. В попередніх публікаціях традиційно викладалися результати дослідження цієї низовини тільки в межах теригенних (ландшафтних) систем на типовому суходолі [5]. Окремо розглядалася природа морського узбережжя в роботах І.М. Котовського, О.В. Давидова, В.О. Мамикіної та ін. Як правило, при цьому майже усі роботи не додавали в природну систему Причорноморської низовини південне облямування морських узбережжів. Вважаємо, що настав час подавати комплексну географічну характеристику низовини разом — степову та узбережну частини. В цьому зв'язку тут ми виклали ту методику, за якою досліджувалися узбережжя морів України і були отримані відповідні нові дослідницькі дані про низовину на рівні її південного приморського облямування [2, 3, 8] під час досліджень у 2015-2010 рр.

Берегова зона морів і узбережжя в цілому є дуже складною екзогенною природною системою, яка потребує інших методів «польових» (натурних) досліджень, на відміну від досліджень в межах суходолу та акваторій відкритого океану. Тому дослідження та вимірювання в умовах берегової зони різних морів вимагає іншої методики, іншого планування, інших фахівців, приладів, картографічного забезпечення, транспортних засобів, строків досліджень та камеральної обробки отриманих фактичних матеріалів. Як ніяка

інша система, берегова зона потребує комплексних, системних, регулярних числових вимірювань протягом певних строків, сезонів та років.

Досвід тривалих прибережно-морських досліджень показав [1, 7], що в умовах бісистемної будови берегової зони треба одночасно охоплювати зйомками та взірцюванню морський берег та прибережну смугу підводного схилу. Тому на певних ділянках геодезичне обґрунтування та побудова реперної сітки повинна охоплювати як берег, так і підводний схил. При цьому треба ураховувати, що в береговій зоні, де утворюється крижаний шар (забереги, припай, прибулі криги), підводна реперна сітка може бути порушеною, навіть — зруйнованою, вмержанням реперних знаків із наступним їх вириванням. Відповідно, треба встановлювати знаки певної конструкції, або обходитися розрахунковими методами для визначення швидкостей донної абразії. Одночасно вимірювальні галси та нівелірні траси повинні нести на собі висотні точки та точки взірцювання. Ці точки позначаються геодезичними засіками, або приладами GPS.

Якщо виникає потреба обслідувати природні об'єкти на підводному схилі моря, особливо рельєф, то найчастіше застосовується ехолотування за допомогою човна (катера) з осадкою до 0,5 м. В даному разі від лінії узрізу до глибини 1,0-1,3 м робиться нівелювання, із прив'язкою до репера (буває — тимчасового репера) або марки. Тому ехолотний галс починається з глибини ≈ 1 м і до заданої глибини в бік моря, а плавзасіб рухається із однією й тою же швидкістю. Контрольні засікання глибин на ехограмі виконуються кожну хвилину на секундомірі. Оптимальне визначення глибини диктується перегинами рельєфу або через кожні 0,5-1,0 м глибини. При цьому масштаб зйомки в найкращому випадку може бути від 1:1000 до 1:2000 для подальшого побудування планшету, карти та окремих профілів. В деяких випадках буває, що потребується зняти детальні берегові об'єкти, наприклад пляж, дюнні гряди або невеликий кліф. В цьому випадку масштаб зйомок може дорівнювати 1:500.

Під час натурних досліджень може виникнути необхідність вертикального зондування поверхні берегової зони. Такі дослідження виконуються на пляжах, невеликих акумулятивних терасах, в тому числі на невеликих найнових дельтах

чи їх частинах. Звичайне колонкове зондування скельних порід майже не має сенсу, бо не віддзеркалює процесів формування, геологічної структури, шарування та генезису сучасної берегової зони. Але їх треба обов'язково ураховувати. Тому мова точиться навколо шарів осадових (зазвичай — неконсолідованих та слабо консолідованих) порід у межах сучасних узбережжів переважно гідрогенного, алювіального, дельтового, лімогенного походження. Їх колонкування «ложкою» чи іншою насадкою бурового засобу може застосовуватися тільки в разі найзагальнішої характеристики розрізу чи відслонення, але не годиться для аналізу мікроструктури, тонкого розташування шарів, виявлення віку того чи іншого шару, ретельного визначення літології шару тощо. Для цього застосовується віброколонкове зондування і отримання детального керну як на суходольній, так і на морській частині морського узбережжя. Все більшого застосування набирає геофізична техніка, переважно геолокатори різних конструкцій та призначень. Вони можуть відбивати не тільки загальні вертикальні межі літологічних різновидів, але й наявність пустот, щільності, водних насичень, певної мінералогії (особливо — наявність рудних мінералів) тощо. Віброкерни дозволяють чітко зберігати мікросхарування різних осадів (в тому числі мулястих, також і на припливних присухах), шари чурупки, торфу, певних включень. Важливо, що вони задовільно зберігають перешарування осадів із мікрофауною та мікрофлорою на різних рівнях віброколонки. Сучасна техніка дозволяє отримувати віброкерни довжиною до 7,0-7,5 м в сучасних берегових лагунах та в річкових дельтах.

Сьогодні в берегознавстві активно застосовують т. з. «короткі» вібротрубки довжиною до 3 м для вертикального зондування пляжів чи окремих крижин. Мета такої роботи спрямована на визначення вертикальної будови пляжової «лінзи» у надводній та підводній частинах пляжу. Отримані результати мають діагностичне значення для давніх форм та літогенних утворень прибережно-морського генезису. Це дає можливість також визначити криву цоколю пляжу, форму та розміри своєрідного «плотіку», а відтак — отримати реальний об'єм пляжової «лінзи», розрахувати масу пляжових

наносів, її коливання протягом довгочасних змін в залежності від балансу наносів, сили, повторюваності, часу дії хвильових щормів та зміни синоптичних коливань рівня води. Така інформація дуже важлива, бо тільки ширина пляжу не може вказувати на його захисні можливості та бути індикатором ступеню ефективності пляжо-утримаючих гідротехнічних споруд у береговій зоні морів. До того ж саме використання маси пляжових наносів дозволяє оцінювати вплив хвильової енергії в процесі встановлення необхідних розмірів берегозахисних пляжів, в тому числі також і штучних «вільних» і обмежованих спорудами.

Наш досвід роботи в береговій зоні показав суттєві відміни у її будові та динаміці в умовах неприпливних та припливних морів [6]. В процесі підготовки та виконання натурних досліджень в береговій зоні зазвичай урахуються перш за все наявності різних величин припливів на припливних узбережжях. Відтак, планування натурних досліджень повинне взяти до уваги періодичні припливні коливання рівня моря, особливо — якщо величина припливу перевищує 2 м, а підводний схил переважно є квазігоризонтальним (похил до 1,0-1,5°). В обох природних умовах перш за все урахуються природні фактори, а саме: гідрогенні хвильові та нехвильові. До гідрогенних відносяться вітрові, припливні, анемобаричні хвилі, синоптичні та довгочасні коливання рівня, хвильові течії, деякі інші джерела загального розвитку берегової зони. Серед нехвильових досліджуються: розподіл сонячної радіації, режим вітрів, рельєф, ґрунтові води, рослини, тварини, хімічний склад води та гірських порід, вплив гравітаційних посувів, вплив тектонічних рухів тощо, — провідних компонентів берегової природної системи. Треба підкреслити, що в береговій зоні вплив нехвильових процесів суттєво корегується впливом гідрогенних процесів. Це головна причина відмін прибережно-морських (аквашафтних) систем від ландшафтів. Зазвичай, ландшафти розповсюджені на суходолі та характеризуються теригенною природою, є типово континентальними за походженням — за твердженнями та визначеннями В.А. Анучина, Д.Л. Арманда, Г.П. Міллера, Н.А. Солнцева, В.М. Петліна, В.М. Пашенка та інших дослідників. Ці ж дослідники стверджують, що «ландшафт» та «система»

(«природна система») виступають синонімами, а ландшафт є «теригенною системою». В нашій роботі ми додержуємося саме такої позиції. При цьому природні системи вкривають всю поверхню географічної оболонки, але мають різноманітну природу, — вони бувають не тільки ландшафтними, не тільки теригенними.

Протягом наших досліджень на крайковому облямуванні Причорноморської низовини, ми дійшли висновку, що одним з універсальних методів виявився метод прибережно-морських пересіків у комбінації із методом прибережних галсів [7, 8]. Зокрема, на стаціонарних ділянках абразійно-звальних берегів Чорного та Азовського морів був виконаний інструментальний моніторинг одночасно кліфу, пляжу та підводного схилу [2, 3, 4]. Максимальна з числа пересічних значень швидкостей абразії становила 2,5 м/рік в умовах кліфу та прилеглого підводного схолу, що складені пліоценовими та плейстоценовими малоконсолідованими, із послабленою цементациєю глинами та суглинками, невеликими (об'ємний розмір 2-41 м³/м на різних ділянках та протягом різного часу) пляжами в умовах гострого дефіциту наносів, відносно малої крутості профілю підводного схилу, із підвищеною напругою хвилеенергетичного поля на прибережній акваторії (пересічна висота штормових хвиль $\approx 1,1$ м), із загальною довготривалою повторюваністю вітрів від берегових румбів N–NW, переважним джерелом живлення пляжоутворюючих наносів від кліфів та бенчів, із високою динамічністю пляжів.

У наведених умовах вертикальні дуже довготермінові багаторічні зміщення рівня морів (особливо палеошвидкісно миттеві) обумовлюють також швидку зміну природно-історичного профілю рівноваги, згідно із географічним законом динамічних ритмів. Наступний ритм еволюції берегової зони в названих умовах починається їх хвильового урізання у товщу осадових плейстоцено-голоценових глинистих порід. Після первинної гідрогенної переробки осадів починається виробка хвильо-абразійної тераси та берегового кліфу. В подальшому відступу кліфу продовжується поглиблення підводної абразійної тераси, бо абразійний процес одночасно розвивається у підводній та

надводній частині берегової зони, як і акумулюючий. В результаті у море надходить пересічно близько 12-15%, буває більше, і цей осадовий матеріал саме і представляє масу пляжоутворюючих фракцій. Нами експериментально підтверджено співвідношення взаємодії між кліфами та бенчами на неприпливному узбережжі Причорноморської низовини, що призвело до удосконалення графічної моделі та схеми розвитку пляжів притулевого типу.

Вважаємо, що виконані нами дослідження мають важливе теоретико-географічне та практичне значення, вносять позитивний внесок у дослідження Причорноморської низовини, поширює відомості про неї. Вони мають бути продовжені, особливо у частині більш ретельного вивчення морських узбережжів класичних типів — лиманних, лопатевих, дельтових та кіс азовського типу.

Список використаної літератури: [1] Буданов В.И. *Методика исследования береговой зоны моря*. М.: Наука, 1964. – 227 с. [2] Вихованець Г.В., Орган Л.В. *Вплив антропогенного фактору на Чорноморське узбережжя в межах Одеського району* // *Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки*. – 2023. Том 28. Вип. 1 (42). – С. 11 – 25. [3] Муркалов О.Б., Стоян О.О., Орган Л.В., Гамарц Н.В. *Про природні умови формування піщаних пляжів у береговій зоні морів* // *Матеріали II Міжнар. конф. пам'яті проф. Лебедева В.Б. «Теорія і практика берегознавства та природокористування»*. – Одеса: Вид-во ОНУ імені І.І. Мечникова, 2023. – С. 80 – 82. [4] Стоян О.О., Муркалов О.Б., Орган Л.В., Бойченко Г.Г. *До питання про співвідношення між масою пляжу та його захисною спроможністю* // *Матеріали II Міжнар. конф. пам'яті проф. Лебедева В.Б. «Теорія і практика берегознавства та природокористування»*. – Одеса: Вид-во ОНУ імені І.І. Мечникова, 2023. – С. 82 – 87. [5] Федорченко Т.П. *Причерноморская низменность*. – Одесса: Изд-во ОГУ имени И.И. Мечникова, 1965. – 96 с. [6] Шуйский Ю.Д. *История развития и методология береговедения*. – Одесса: Астропринт, 2018. – 448 с. [7] Шуйский Ю.Д., Вихованець Г.В., Муркалов А.Б., Гыжко Л.В. *Практикум по береговедению*. – Одесса: Бахва, 2015. – 104 с. [8] Шуйський Ю.Д., Вихованець Г.В., Світличний О.О., Стоян О.О., Муркалов О.Б., Пяткова А.В., Гижко Л.В., Зелененко О.Г., Орган Л.В. *Провідні результати фізико-географічного дослідження Причорноморської низовини* // *Матеріали I Міжнародної наукової конференції «Теорія і практика берегознавства та природокористування»*. – Одеса: Вид-во ОНУ імені І.І. Мечникова, 2022. – С. 6 – 11.

ПОХОДЖЕННЯ ТИЛІГУЛЬСЬКОГО ЛИМАНУ, СОЛОНІСТЬ ТА КАЛАМУТНІСТЬ ЙОГО ВОДИ

Загальні нотатки. В морі та в будь-якій водоймі до числа провідних природних географічних характеристик завжди відносять солоність та каламутність води. Ці характеристики були досліджені також і в водах Тилігульського лиману, приморської водойми, однієї з найкрупніших на узбережжі Чорного моря, яка має важливе господарське значення (рибальство, рекреація, водні види спорту та ін.). Роботи виконувалися протягом окремих сезонів року, від 2011 до 2020 рр., на 19 станціях, на стандартній глибині 1 м, переважно в південній найбільш глибокій частині цієї водойми. Взірці відбиралися стандартною 1-літровою пляшкою-батометром. Не пізніше, як через 3 години вимірювалася солоність та каламутність в навчальній аналітичній лабораторії кафедри фізичної географії, природокористування та ГІС-технологій ОНУ. Детальна методика взірцювання та камеральної обробки викладена в роботі [7]. Треба зауважити, що подібні дослідження завжди корисні для студентів ГГФ як необхідний засіб отримання вмінь, навичок та набуття географічної кваліфікації. Досить повна наукова література із цієї тематики в посиланнях міститься в роботах [2, 3, 6].

Історія формування лиману. Під час розгляду будь-яких результатів дослідження природи Тилігульського лиману визначається перш за все його походження та формування [6]. В цій роботі ми ґрунтуємося перш за все на результатах досліджень Ю.І. Іноземцева, Є.Ф. Шнюкова, Є.Н. Невеського, А.С. Полякова, В.М. Воскобойнікова, Г.І. Іванова, В.І. Шмуратка, Д.І. Склярука та деяких інших авторів. Ними інструментально встановлено, що лиманна депресія (вмістилище води) спочатку склалася як ґрунтова неглибока розколина під впливом тектонічних посувів у області Чорноморської западини.

Згодом, по лінії розколини утворилася тектонічно послаблена зона у верхній частині земної кори, із значним порушенням гірських порід, вивітрилістю та шпаринністю. Тому ця зона стала середовищем локалізації текучих вод від суміжних водозбірних басейнів та формування річкової долини із базисом ерозії у Чорному морі.

Наприкінці льодовикового періоду (стадія Würm-II) річкову долину тут знайшла собі р. Тилігул. На початку новоевксину рівень моря встановився на позначках $(-35) \div (-45)$ м, відносно сучасного, за Є.Н. Невеським, Ю.І. Іноземцевим, В.І. Шмуратком та Г.І. Івановим. Ці автори користувалися кондиційною зйомкою в масштабі 1: 200000, взірцюванням віброколонкування із кернами з непорушеною структурою, визначенням абсолютного віку шарів донних відкладів, точною ехолотною батиметричною зйомкою. На протязі новоевксинського часу долина була вироблена остаточно, а на сучасному розрізі на лінії пересипу лиману максимальне урізання в корінні глинисті породи склало трохи більше -45 м. За І.Я. Яцьком, урізання пройшло крізь не тільки глинисті породи різної міцності, але й понтичних вапняків-чурупників.

Зазначимо, що на початку голоцену Тилігул втікав у Дніпро на сучасних глибинах шельфу близько -45 м. Дніпро формував стік наносів у процесі впливу осадових відкладів льодовика, і, за Ю.І. Іноземцевим, П.Ф. Гожиком та О.М. Мариничем, виносив досить багато часток алевритових та дрібнопіщаних фракцій. Цей осадовий матеріал відкладався у нижній течії Дніпра перед його втіканням у море, де утворювалися піщані борові тераси. Але північний берег річки тут перешкоджав розвитку акумулятивної тераси, бо і тоді був високим, урвистим, але вихід гирлової частини долини Тилігулу дозволяв відкладатися наносам, т.є. на лінії сучасного Тилігульського пересипу. Одночасно борова тераса активно формувалася уздовж південного берега Дніпра, де згодом у верхньому голоцені стала можливою поява Кінбурнського півострова та підводної Одеської банки. На протязі часу, до років стабілізації голоценової трансгресії Чорного моря протягом каламітської фази трансгресії (≈ 4 тис. років тому), нізовина долини Тилігулу відокремлювалася від гирла Дніпра, а пізніше — також і Чорного моря протягом джеметинської фази формування пересипу

(за Є.Н. Невеським та Н.М. Кривоносової), але вже під впливом уздовжберегового потоку наносів у береговій зоні моря. За даними О.Б. Муркалова та О.О. Стояна [2021], його пересічний обсяг дорівнює 20 тис. м³/рік, а результативний напрямок — на захід. Довжина пересипу сягає 6,7 км, природна висота до 2-5 м над ординаром моря, площа 14,1 км².

За В.П. Зенковичем, багато століть нарощування пересипу призвело до того, що пересип став дуже широким, $\approx 3,5$ км від моря до лиманного берегу, а тому став майже неможливим вплив водообміну між лиманом та морем. При цьому досить глибоке урізання річища Тилігулу обумовило також і значну глибину цієї водойми. За нашими вимірами в липні 2020 р., максимальна глибина становила 25,3 м, що дещо більше, ніж вказувалося в роботі [2, с.130]. Ця глибина є найбільшою серед всіх лиманів на узбережжях Чорного та Азовського морів, що викликано сильним урізанням потоком річища річки, відносно невеликим надходженням наносів із малих річок, які втікають в лиман, та обмежені можливості надходження абразійних осадів. За даними Г.В. Вихованець [1], геоморфологічна зйомка показала, що активна абразія діє в лимані уздовж берегів, довжиною 43,1 км (33,4%), а довжина абразійно-денудаційних та відносно стабільних кліфів сягає 57,3 км (44,4%), всього 100,4 км (77,8%). Решта належить нешироким акумулятивних терасам, особливо у місцях відкриття до лиману гирл малих річок і балок, але в першу чергу — до десятка досить крупних піщано-чурупкових кіс (Любопільська, Чалова, Ранжева та ін.).

Тилігульський лиман є відносно самостійною водоймою, яка спроможна самовідновлювати хімічний склад та солоність після простого антропогенного впливу domeжованого рівня. Але лиманна природна система не може витримати антропогеновий замежований вплив, коли ведеться про корінну штучну перебудову природної системи лиману. Тому море штучно з'єднали із лиманом для періодичного поповнення «свіжою» солонуватою морською водою із $S = 5-14\%$ протягом різного часу та сезонів року. Але, за певними причинами, повна задача не була вирішена. Саме це спонукає вести відповідні натурні спостереження і за каналом, і за станом води у лимані.

Чому «лиман»? В сучасній біологічній, краєзнавчій, будівельній, екологічній літературі ця водойма найчастіше називається «*естуарієм*», хоча при цьому автори не можуть дати пояснення. Протягом плейстоценової та голоценової історії узбережжів Чорного моря були практично відсутні припливні явища, бо величини припливних хвиль складали лише кілька см. Відповідно до адаптованого в науку загальноприйнятого визначення, що знаходимо в роботах О.К. Леонтьєва, Ю.В. Лупачова, І.В. Самойлова, І.С. Щукіна, Й. Елерса, Чен Жи-Ю, Нгуен Ван-Ки та інших дуже знаних дослідників, естуарій є продуктом виникнення та розвитку на *припливних узбережжях*. Відповідно, режим його будови та розвитку набуває принципових відмінностей, які не притаманні Тилігульському лиману. Естуарій представляє собою багатофакторну фізико-географічну систему, природний комплекс, який існує та розвивається під щільним впливом припливних хвиль та течій, причому для них типовою є ритмічність протягом часу (правильна добова, неправильна добова, правильна напівдобова, неправильна напівдобова, змішана) на різних широтах, уздовж берегів різних океанів та морів [5]. На таку гідрогеографічну дію накладається вплив вітрових хвиль та течій, а це викликає такий гідродинамічний режим, який відсутній в межах лиманних природних систем. Спричиняється відповідний розподіл річкових та прибережно-морських наносів, в тому числі також і теригенної та органічної зависі, формування своєрідного позитивного та негативного рельєфу, різних типів субстрату для бентосних рослин та тварин, різному прояву явищ фотосинтезу та гідрохімічних явищ. Інакше відбувається водообмін річок та моря, прісної та солоної води, що по-різному впливає на видовий склад рослин та тварин у товщі води в естуаріях, з одного боку, та в лиманах, з іншого боку.

Найтипівішим результатом впливу припливів в гирлових областях є утворення в них припливних присух (*tidal flats*), в той час, як у неприпливних умовах виникають тільки вітрові присухи *wind flats* [8]. Ширина припливних присух може сягати десятків км, наприклад в затоках Гіжигінська, Сен-Мало, Уощ, Кач, Сан-Себастьян тощо. На Чорному та Азовському морях такі не зустрічаються. Присухи із дією припливних хвиль, коливань рівня та

припливних течій в межах гирлової області Тилігулу відсутні як у минулому, так і поточного часу [1, 3]. Як правило, вітрові присухи мають невелику ширину, що вимірюється десятками метрів, буває нечасто — першими сотнями метрів. Відтак, ця ознака не может вважати Тилігульський лиман естуарієм. Це саме лиман, відповідно до визначення за ознаками: а) в межах його гирлової області припливні явища відсутні; б) формування даної водойми відбувалося переважно ерозійним процесом, із участю розривної тектоніки, що обумовило її глибину; в) досліджена водойма розташована на суто рівнинному узбережжі моря; г) планова форма берегів водойми не є лійковидною; д) приморська водойма здавна блокована піщаним пересипом, що значною мірою обумовлює її гідродинамічний та гідрохімічний режим; є) дно цього лиману характеризується відносно інтенсивним накопиченням осадового матеріалу. Треба наголосити, що всі перелічені ознаки лиману діють одночасно в комплексі, що є провідним механізмом цієї природної системи на узбережжі Чорного моря і в інших узбережних регіонах.

Зміни солоності води в морі та в лимані. В роботі О.Б. Муркалова та О.О. Стояна [3] наводяться результати натурних вимірів морської води уздовж пересипу. Виміри майже кожного місяця на протязі останніх 10 років показали, що її солоність тут становила переважно від 5‰ до 15‰, а бувало – до 2,8‰ [4]. Регулярні взірцювання біля мису Сичавського показали значення від 4,35‰ до 7,25‰ на глибинах 1-2 м. Значення солоності залежать від загальної циркуляції води на півночі моря, від сумарної водності Дніпра та Південного Бугу, від напрямку, швидкості та довгості дії вітрів, від наявності криги та випадіння зливових дощів. Ці закономірності були суттєво порушені залповим скидом 6 липня 2023 р. із Каховського водосховища, коли солоність скинутої води на поверхні моря протягом 2 тижнів становила 2-7‰, а її ерозійна спроможність та забруднення оцінюється нами як екологічна катастрофа, що миттєво змінила природний режим в приморській частині гирлової області Тилігулу. Вона завдала дуже чутливого екологічного ушкодження Дніпровсько-Бузькому лиману та морським прибережним водам уздовж Тилігульського пересипу, і незрозуміло, чому немає кардинальної реакції «Грінпісу». Можна

увити, що було би, якщо ця вода з моря опинилася би у Тилігульському лимані.

Багаторічні вимірювання від 1953 р. до 2014 р. дали можливість отримати річні значення солоності води в лимані, що становили від 12‰ до 42‰, причому, був простежений стійкий тренд зростання [2]. На цьому загальному фоні наші роботи в природних умовах показали абсолютний *сезонний* мінімум 13,2‰ та абсолютний *сезонний* максимум 27,4‰ на 19 взірцях кожного відбору на поверхневому горизонті у позначений час. В результаті протягом майже 10 років нами було вилучено 3340 взірців протягом 123 місяців. Відтак, виявилось, що пересічне багаторічне значення становило 23,87‰ за період робіт в південній глибоководній частині Тилігульського лиману. Можна вважати, що це підсумкове значення в ньому є фоновим для 10-х років XXI століття.

Щодо окремих сезонів, то в багаторічній осені пересічне значення $S = 22,25‰$, що дещо менше за фонове сезонне. Воно обумовлене підвищеною кількістю атмосферних опадів та меншим випаровуванням при деякому зростанні вітрів від *NE* напрямків. Максимальна осіння солоність становила 24,2‰ (на $\approx 9\%$ більше пересічної), а мінімальна 13,5‰ (на $\approx 65\%$ менше пересічної). Тому можна вважати, що восени типовою є понижена солоність в кліматичних умовах південного степу Причорномор'я та початку активних зимових опадів наприкінці року.

Протягом багаторічної зими пересічною виявилася $S = 24,36‰$, що на величину $\approx 10\%$ більше, ніж пересічна осіння солоність. Таку різницю ми пояснюємо загальним пониженням стоку талої води в лиман та підвищеною інтенсивністю перемішування води сильними зимовими вітрами, деяким підйомом придонних солоних вод на поверхню. Максимальна зимова солоність становила 27,4‰, що на $\approx 13\%$ більше пересічної. Мінімальна солоність становила 18,6‰, а це на $\approx 24\%$ менше зимової пересічної. Тому закономірним зимовим багаторічним становищем є поле підвищеної солоності. Ця властивість також пояснює загальну невелику льодовитість поверхні лиману, бо значення солоності на глибокій акваторії лиману дозволяють виникнення криги тільки після встановлення добових температур менше за $-1,2^\circ \text{C}$ в умовах поступового

багаторічного зниження кількості днів із морозом та підвищеної маси лиманної води у водоймі [6].

Протягом весни пересічна солоність лиманної поверхневої води сягала 25,47‰, що більше як восени та взимку. Взагалі підвищеним є поле солоності, бо максимум становить 28,1‰, а мінімум 19,9‰, що становить загальну весняну різницю у 8,2‰. Максимум перевищує пересічне значення на 2,63‰ (10,4%), а мінімальне менше пересічного на 5,57‰ (21,9%). Виявилося, що весняне поле солоності в поверхневому шарі води Тилігульського лиману схильне до знижених значень більше, ніж до підвищених, як і восени.

На протязі пересічного багаторічного літа солоність води на різних точках взірцювання в Тилігульському лимані становила від 7,6‰ до 85,2‰, що становить досить велику різницю, яка в інші сезони не буває. Вона становить 77,6‰, що ми вважаємо випадковим екстремальним, а тому не закономірним, бо наступним найближчим до максимального є значення 45,8‰ (майже в 2 рази менше). Тим паче, що пересічне літнє значення дорівнює 26,3‰, що в 3,3 рази менше максимального. В той же час найменша літня солоність становить 7,6‰. Отримані екстремальні та пересічні різниці хоча і незвичні, але ми їх розглядаємо як певний показчик, за яким літній сезон взагалі характеризується підвищеною випаровуваністю, малим поверхневим стоком, підвищеними сезонними температурами.

Невеликі пересічні різниці отриманих значень пояснюються тим, що взірцювання відбувалося в часи штильових погод, коли штормові умови були відсутні, а поле солоності на поверхні було однорідним. На цьому фоні у загальному сенсі викликаються звичайними різниці між максимальними та мінімальними значеннями солоності протягом періоду наших досліджень. Вони становлять протягом багаторічного осіннього часу 23,8‰, взимку 24,3‰, навесні 25,4‰, а влітку становить 26,3‰. На цьому загальному фоні протягом окремих сезонів кожного року значення солоності можуть суттєво відрізнятись від пересічних. Але разом із тим, отримані нами значення встановилися між 12‰ та 42‰ за спостереженнями 1953-2014 рр. [2], що ми оцінюємо як достовірний реальний матеріал.

Каламутність лиманних вод. Разом із солоністю, в лабораторії виконувалися визначення каламутності в кожному взірці за стандартною методикою [3, 6, 7]. Для 3340 взірців, вилучених протягом 123 місяців, виявилось, що абсолютне мінімальне значення каламутності становило $0,020 \text{ г/дм}^3$, а максимальним є значення $0,560 \text{ г/дм}^3$. Пересічне багаторічне значення дорівнювало $0,194 \text{ г/дм}^3$. Такий розкид свідчить про складне формування поля завислих частинок, яке обумовлене впливом кількох чинників. Так, річковий стік наносів обмежений пересиханням річищ малих річок та балочних водотоків. До того ж основна частина алювіальної зависі не приходить до глибоководної частини лиману. Але в південному басейні, де значна глибина, великий розбіг хвиль уздовж вісі лиману та значні синоптичні коливання рівня води, є підвищеною інтенсивністю абразійного джерела наносів [1]. Значну частину осадів (до 20%) дають фактори біогенний та еоловий. Причому, найбільша каламутність спостерігається на прибережній акваторії в смугі, шириною до 150 м. Центральна частина водної акваторії на поверхневому шарі є освітленою, із каламутністю переважно до $0,05 \text{ г/дм}^3$ протягом штильової погоди. Якщо в межах прибережної смуги переважає теригенна завись, то в центрі південної частини лиману провідною є органогенна завись, переважно продукти розкладання рослин та тварин.

Висновки. Констатуємо більш репрезентативну сітку наших досліджень у порівнянні із всіма попередніми. Наші роботи показали суттєвий вплив морської солонуватої води з моря, в напрямку певного зниження солоності у південній частині лиману. На підвищення солоності впливає згінний підйом глибинних вод лиману під дією домінуючих північних вітрів. В цілому, протягом часу наших регулярних досліджень пересічні сезонні значення солоності поверхневої води становили від 24,3‰ восени до 26,1‰ влітку, інші сезонні значення виявилися проміжними. Це дещо вище, ніж за підсумками попередніх переривчастих робіт, і такий процес вписується в загальну багаторічну тенденцію зміни солоностя лиманних вод.

Отримані результати мають суттєве практичне значення. Вони будуть використані під час природного обґрунтування проектів рибальства, рекреації,

водних видів спорту, а у перспективі — можливо для випаровування солі та видобутку пелоїдів. Матеріали роботи можуть бути корисними для подальшого розвитку лімнології як однієї з галузевих географічних наук.

Список використаних джерел: [1] Вихованець Г.В. Природні та штучні ландшафти Тилігульського пересипу і природокористування в їх межах // Причорноморський Екологічний бюлетень. – 2004. – № 2 (12). – С. 32 – 39. [2] Водні ресурси та гідроекологічний стан Тилігульського лиману // За ред. С.Ю. Тучковенка та Н.С. Лободи. – Одеса: Вид-во ТИС, 2014. – 278 с. [3] Муркалов О.Б., Стоян О.О. Довготривалі зміни площі озер на пересипу Тилігульського лиману (Чорне море) // Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки. – 2021. – Том 26. – Вип. 1 (36). – С. 55 – 66. [4] Стоян О.О. Про розподіл солоності води коло берегів Чорного моря влітку 2013 р. // Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки. – 2013. – Том 18. – Вип. 2 (18). – С. 88 – 92. [5] Шуйський Ю.Д. Научное понятие термина «эстуарий» на побережьях морей и океанов. // Архивариус. – 2017. – Том 2. Мультидисциплинарный научный журнал. – С. 12 – 18. [6] Шуйський Ю.Д., Вихованець Г.В. Природа Причорноморських лиманів. – Одеса: Астропринт, 2011. – 276 с. [7] Шуйський Ю.Д., Синюк Г.М. Про сезонні коливання солоності води в Тилігульському лимані (північне узбережжя Чорного моря) // Науковий Вісник Чернівецького університету. Географія. – 2016. – Вип. 775-776. – С. 127 – 134. [8] Shuisky Yu.D. Windy flats development on the untidal Ukrainian Black Sea // Annals Valahia University (Rom.). Ser. Geography. – 2002. – T. 2. – P. 115 – 127.

СУЧАСНА МЕДИКО-ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Медико-демографічна ситуація є інтегральним показником стану здоров'я населення та ефективності системи охорони здоров'я регіону. Одеська область - один із найбільших регіонів України, характеризується складною демографічною динамікою, що зазнала суттєвих трансформацій протягом останніх десятиліть і набула нових якісних рис в умовах повномасштабного воєнного вторгнення 2022-2024 рр.

За даними Державної служби статистики України, чисельність наявного населення Одеської області скоротилася з 2,38 млн осіб у 2013 р. до 2,17 млн осіб у 2021 р., що свідчить про стійку тенденцію до депопуляції [1]. Коефіцієнт природного приросту населення у регіоні мав стабільно від'ємне значення: природне скорочення у 2019-2021 рр. становило від $-4,2$ до $-6,8$ ‰. Рівень народжуваності знижувався (8,5 на 1000 осіб у 2021 р.), тоді як смертність утримувалася на рівні 14,8–15,6 ‰, що відповідає загальноукраїнським тенденціям[1].

У структурі смертності, як і загалом по Україні, домінують хвороби системи кровообігу (понад 65 % усіх смертей), новоутворення (близько 13 %) та зовнішні причини. Подібні пропорції підтверджуються даними Глобального дослідження тягаря хвороб (GBD) для Східної Європи[2]. Рівень смертності від серцево-судинних захворювань в Одеській області перевищує середньоєвропейський у 3-4 рази, що вказує на критичну значущість факторів ризику - артеріальної гіпертензії, ожиріння, тютюнокуріння та низького рівня медичної грамотності населення[3].

Онкологічне навантаження в Одеській області відзначається вираженою регіональною диференціацією. Дослідження, проведені вітчизняними медичними географами, засвідчують кореляцію рівня онкозахворюваності з екологічними чинниками: рівнем забруднення ґрунтів важкими металами, якістю питної води та розміщенням промислових об'єктів[4,5]. Прибережні та портово-промислові райони демонструють вищі показники захворюваності на рак у порівнянні з аграрними територіями.

Система охорони здоров'я регіону зазнала значних структурних змін внаслідок медичної реформи 2017-2020 рр. та воєнних подій. Погіршення просторової доступності медичної допомоги у сільських районах, відтік медичних кадрів за кордон та вимушене переміщення населення суттєво ускладнили реалізацію профілактичних програм і диспансерного нагляду [6]. За оцінками ВООЗ, системи охорони здоров'я країн із тривалими конфліктами зазнають критичного зниження спроможності вторинної та третинної медичної допомоги[3].

Таким чином, медико-демографічна ситуація в Одеській області характеризується: (1) стійкою депопуляцією внаслідок перевищення смертності над народжуваністю та міграційних втрат; (2) домінуванням неінфекційних захворювань у структурі захворюваності і смертності; (3) регіональною нерівномірністю онкологічного та кардіоваскулярного навантаження; (4) зниженням доступності медичної допомоги в умовах воєнного часу. Означені тенденції потребують комплексного геоінформаційного моніторингу та розробки адресних регіональних програм охорони здоров'я.

Список використаних джерел: 1. Державна служба статистики України. Демографічна ситуація в Україні у 2021 році : статистичний збірник. Київ : Держстат, 2022. 80 с. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>. 2. GBD 2019 Diseases and Injuries Collaborators. Global burden of 369 diseases and injuries in 204 countries and territories, 1990–2019: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. Lancet. 2020. Vol. 396, № 10258. P. 1204–1222. DOI: 10.1016/S0140-6736(20)30925-9. 3. World Health Organization. WHO reveals leading causes of death and disability worldwide: 2000–2019. 2021. URL: <https://www.who.int/news/item/09-12-2020-who-reveals-leading-causes-of-death-and-disability->

worldwide-2000-2019. 4. Kornus A., Kornus O., Liannoi Y., Danylchenko O., Lutsenko S. Oncologic burden in Ukraine: regional inequalities and environmental risk factors. *Geospatial Health*. 2025. Vol. 20, № 2. DOI: 10.4081/gh.2025.1418. 5. Trigub V., Domuschy S. Assessment of risk to health of the population from soil pollution by heavy metals: theoretical-methodological and ecological aspects. *Dnipropetrovsk University Bulletin. Series: Geology, Geography and Geoecology*. 2022. Vol. 31, Is. 1. P. 152–162. URL: <https://geology-dnu.dp.ua/index.php/GG/article/view/896>. 6. Niemets L., Bartosh O., Sehida K., Niemets K., Kliuchko L., Kravchenko K., Telebienieva I. Human-geographical peculiarities of the healthcare system of Ukraine in the conditions of modern challenges. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Geology. Geography. Ecology*. 2021. Is. 54. P. 206–223. DOI: 10.26565/2410-7360-2021-54-16 .

Наукове видання

**ГЕОГРАФІЧНА НАУКА :
ВИКЛИКИ, ПРОБЛЕМИ ТА ІННОВАЦІЇ**

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої пам'яті та 85-річчю з Дня народження
професора О. Г. Топчієва
(м. Одеса, 22 липня 2024 року)

*Електронне видання мережевого використання
В авторській редакції*

Затвердж. авт. 28.11.2024. Шрифт Times New Roman
Системні вимоги: операційна система сумісна з програмним
забезпеченням для читання файлів формату PDF.
Обсяг 1,8 МБ. Зам. № 2885.

Видавець і виготовлювач :

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
вул. Університетська, 12, м. Одеса, 65082, Україна
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
Тел.: (048) 723 28 39, E-mail:druk@onu.edu.ua